

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Збірник наукових праць

Випуск (2)72

ISSN 2520-6397 (print), ISSN 2520-6400 (online)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2022.2>

сайт – <https://mova.knu.ua>

Уміщено наукові розвідки викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

Відповідальний редактор	Ірина Покровська, д-р філол. наук, проф.
Заступник відповідального редактора	Оксана Ніка, д-р філол. наук, проф.
Відповідальний секретар	Михайло Сайко, канд. філол. наук
Редакційна колегія	Рімантас Бальсис, д-р філол. наук, проф. (Клайпедський університет, Литва); Ірина Голубовська, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Марія Іваницька, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Ірина Кононенко, д-р філол. наук, проф. (Варшавський університет, Польща); Георгій Крючков, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Олена Материнська, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Міхаель Мозер, д-р філол. наук, проф. (Віденський університет, Австрія); Наталія Павловська, д-р філол. наук, проф. (Мінський державний лінгвістичний університет, Білорусь); Дайнора Поцюте, д-р філол. наук, проф. (Вільнюський університет, Литва); Сергій Скрильник, канд. філол. наук, доц. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Олена Снитко, д-р філол. наук, проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна); Сергеюс Темчинас, д-р філол. наук, проф. (Інститут литовської мови, Литва); Ганна Черненко, д-р філол. наук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна)
Адреса редколегії	Навчально-науковий інститут філології 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601, Україна ☎ (38044) 239 32 58
Рекомендовано	вченою радою Навчально-наукового інституту філології 22.02.22 (протокол № 7)
Зарєєстровано	Міністерство юстиції України Свідцтво про державну реєстрацію КВ № 16155-4627Р від 11.12.09 Включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б» (наказ Міністерства освіти та науки України № 157 від 09.02.21)
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601, Україна; ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 72; факс 239 31 28

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2022

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

LINGUISTIC AND CONCEPTUAL WORLDVIEWS

Collection of scientific papers

Issue (2)72

ISSN 2520-6397 (print), ISSN 2520-6400 (online)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2022.2>

site – <https://mova.knu.ua>

This collection contains scientific articles written by professors, lecturers, postgraduate and undergraduate students. These articles concern analysis of worldview perspectives of current linguistics.

Editor-in-chief	Iryna Pokrovska, Dr. habil., Prof.
Deputy Chief Editor	Oksana Nika, Dr. habil., Prof.
Executive Secretary	Mychailo Saiko, PhD
Editorial Board	Rimantas Balsys, Dr. habil., Prof. (Klaipeda University, Lithuania); Maria Ivanytska, Dr. habil., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv); Iryna Holubovska, Dr. habil., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv); Iryna Kononenko, Dr. habil., Prof. (The University of Warsaw, Poland); Heorhii Kriuchkov, Dr. habil., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv); Olena Materynska, Dr. habil., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv); Michael Moser, Dr. habil., Prof. (The University of Vienna, Austria); Natalia Pavlovskaia, Dr. habil., Prof. (Minsk State Linguistic University, Belarus); Dainora Pociute, Dr. habil., Prof. (Vilnius University, Lithuania); Serhii Skrylnyk, PhD., Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv); Olena Snytko, Dr. habil., Prof. (Taras Shevchenko National University of Kyiv); Sergeius Temcinas, Dr. habil., Prof. (The Institute of the Lithuanian Language, Lithuania); Hanna Chernenko, Dr. habil. (Taras Shevchenko National University of Kyiv)
Editorial board address	Institute of Philology, 14, Taras Shevchenko Blvd, Kyiv, 01601, Ukraine ☎ (38044) 239 32 58
Recommended by	Academic Board of Institute of Philology 22.02.22 (Protocol № 7)
Registered by	Ministry of Justice of Ukraine, certificate of the State registration KB № 16155-4627P, 11.12.09 Included into the List of Scientific Professional Editions of Ukraine, category «B» (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine, protocol № 157, 09.02.21)
Editor's address	Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 14, Taras Shevchenko Blvd., Kyiv, 01601, Ukraine; ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 72; fax 239 31 28

Authors of published materials are fully responsible for gathering and preciseness of published facts, quotations, economical and statistical data, proper nouns and other data. The editorial board reserves the right to shorten and edit their materials.

© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2022

ЗМІСТ

Соломія Бук «Петрії й Довбушуки» у квантитативному зіставленні з великою прозою Івана Франка	7
Ольга Дворова Порівняльна характеристика голосних кримськотатарської та турецької мов	20
Олександра Кондратенко Сонорна лексика як елемент створення художнього образу в оригіналі та перекладі (на матеріалі оповідання М. Ріваса «Мова метеликів»).....	29
Аліна Кучеренко Соціопрагматичні особливості «інфодемії» в арабськомовному дискурсі соціальних медіа	41
Олександр Левко Становлення «лексикону смирення» у церковнослов'янських і староукраїнських біблійних пам'ятках XVI ст.	57
Аліна Легейда, Дмитро Легейда Сучасний англійськомовний блерб як адаптація класичного англійського детективу	75
Інна Лівницька Семіотика суб'єктивованого ландшафту в наративному дискурсі англійського роману XIX ст.	96
Ірина Пянковська Еколінгвістичні підходи до вивчення німецькомовного медіапростору	108
Юлія Різник Тропи як засіб концептуалізації образу «сонце» в мовотворчості В. Стуса	118
Вікторія Шубко Функціонування епістемічного дієслова <i>to know</i> у творах Д. Г. Лоуренса.....	130
Су Хюн Кім Лінгвістична термінологія як об'єкт дослідження в українському мовознавстві	141
Оксана Ніка Ранньомодерний текст і сучасні інтердисциплінарні інтерпретації. Рецензія на книжкове видання: «Богословський трактат Кирила Транквіліона Ставровельського «Зерцало богословії» (Почаїв 1618): Факсимільне видання, транслітерація тексту і наукове дослідження / відпов. ред. В. Мойсієнко. Львів: Видавництво УКУ 2021. 616 с. (Серія «Київське християнство», т. 24)	156

CONTENT

Solomiia Buk «Petrii i Dovbushchuky» in Quantitative Comparison with the Great Prose of Ivan Franko.....	7
Olha Dvorova Comparative Characteristics of Vowels of the Crimean Tatar and Turkish Language.....	20
Oleksandra Kondratenko Hearing Vocabulary as a Key Element for Image Creation in the Original Text and Its Translation (Based on the Short Story Butterfly's Tongue by Manuel Rivas).....	29
Alina Kucherenko Sociopragmatic Peculiarities of «Infodemic» in Arabic Social Media Discourse.....	41
Oleksandr Levko The Development of the «Lexicon of Humility» in Church Slavonic and Old Ukrainian Biblical Monuments of the 16 th Century.....	57
Alina Leheida, Dmytro Leheida Contemporary Anglo-American Blurb as Adaptation of a Classical English Detective	75
Inna Livytska Landscape Semiotics of Subjectivity in the English Novel of the 19 th Century	96
Iryna Piankovska Ecolinguistic Approaches to the Study of German-Language Media Space.....	108
Yuliia Riznyk Figures of Speech as Means of Image «the Sun» Conceptualization in Vasyl Stus' Poetry.....	118
Viktoriiia Shubko Corpus Analysis of the Subject's Epistemic Position in English Dialogical Discourse	130
Su Hyun Kim Linguistic Terminology as an Object of Research in Ukrainian Terminology.....	141
Oksana Nika The Early Modern Text and Modern Interdisciplinary Interpretations. Publication Review: Theological Treatise of Kyrylo Trankvilion Stavrovetskyi «Zertsalo Bohoslovii» (Pochaiv 1618): Facsimile Edition, Transliteration of the Text and Research / Editor in Chief V. Moisiienko. Lviv: Vydavnytstvo UKU, 2021. 616 p. (Kyiv Christianity Series, vol. 24).....	156

Соломія БУК, д-р філол. наук, доц.
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0001-8026-3289

«ПЕТРІЙ І ДОВБУЩУКИ» У КВАНТИТАТИВНОМУ ЗІСТАВЛЕННІ З ВЕЛИКОЮ ПРОЗОЮ ІВАНА ФРАНКА

Статтю присвячено лінгвостатистичному дослідженню словника і тексту роману І. Франка «Петрії й Довбущуки». У зіставленні з іншими творами великої прози цього письменника найбільш виразними параметрами виявилися морфологічні характеристики індекс епітетизації та дієслівних означень, а також текстологічні – індекс діалогічності.

Ключові слова: частотний словник, лінгвостатистична параметризація, обсяг словника і тексту, індекс епітетизації, індекс дієслівних означень, індекс діалогічності.

У мовознавстві останнього часу можна констатувати намагання виявити певні чіткі й конкретні параметри, якими можна було б повно і ненадлишково описати певний лінгвальний об'єкт, зокрема ідіолект, мову письменників [1; 9; 10]. Різномасштабному квантитативному аналізу письменницьких текстів присвячено дослідження, зокрема, Л. Гікова, Н. Дарчук, О. Павлишенко, В. Перебийніс, А. Потапенко та ін.

З цього погляду важливі параметри подає частотний словник (ЧС) твору – саме він містить ранговий список одиниць, тобто список, у якому першим стоїть слово з найбільшою частотою, на другому – друге за частотністю і т. д. Номер слова за порядком називається рангом. Така форма подання інформації дає можливість визначити найважливіші параметри словника (реєстру) і тексту такі, як обсяг словника слів і словоформ, величину покриття тексту, багатство словника, індекси винятковості й концентрації тощо.

В Україні створено параметризовану базу даних із кількісними даними створено для творчості Лесі Українки [1]. У лабораторії народознавчої лексики Волинського державного університету розпочато створення ЧС на базі збірок письменниці. Робота проводиться

з використанням пакета алгоритмів і програм автоматичного та статистичного аналізу [5]. Також у лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка під керівництвом Н. Дарчук здійснено «Параметризацію українського поетичного мовлення II пол. XX ст.» [6, 2003–2022]. Подібним за задумом є проєкт квантитативної параметризації текстів І. Франка, в основі якого лежить електронний корпус текстів (КТ) із зовнішнім та внутрішнім маркуванням, на першому етапі якого укладено ЧС дев'яти українськомовних творів великої прози І. Франка (ВПФ): «Борислав сміється» (1880–1881), «Захар Беркут» (1883), «Не спитавши броду» (1885–1886), «Для домашнього огнища» (1892), «Основи суспільності» (1894–1895), «Перехресні стежки» (1900), «Воа constrictor» (1905–1907), «Великий шум» (1907), «Петрії й Довбушуки» (1909–1912) [2].

«Петрії...» – важливий твір для творчості письменника: хронологічно його перша редакція починає, а друга редакція закінчує прозу Івана Франка, а його вивчення має ще незаповнені лакуни, так повна кількісна характеристика та комплексний квантитативний опис «Петріїв...», а також їх зіставлення з великою прозою І. Франка стали об'єктом дослідження у цій статті вперше.

«Петрії...» – це авантюрно-пригодницький романтично-готичний роман (пізньоромантичний у контексті української літератури) з натуралістичними стильовими вкрапленнями та запрограмованими соціальними тенденціями – перший завершений роман І. Франка і перший такого ґатунку твір в українському письменстві» [4, с. 15]. Роман має дві редакції. Перша написана в 1875–1876 рр. і тоді ж надрукована у журналі «Друг»: Петрії і Довбушуки: Повість Джеджалика в трьох частях». У цій редакції повість складається з трьох частин і має 41 розділ. Окремим виданням вона вийшла за редакцією Р. Заклинського 1932 р. під назвою: Іван Франко. Петрії і Довбушуки. Повість. Друге видання першої редакції.

Мова першої редакції роману насичена старослов'янськими та полонізмами, а також складними дієприкметниковими зворотами. Сам автор уважав його «плодом замало дозрілим», переписав його «новим правописом і навіть підновленою мовою», «поробив деякі скорочення і численні мовні поправки» [7, 1976–1986. Т. 22, с. 328]. За оцінкою І. Франка, висловленою у післямові до другої редакції твору, рання редакція твору була надрукована «в

мало розповсюдженім правописі, мало виробленою мовою та ще менше виробленим етимологічним правописом». С. Єфремов також дорікав Франкові через штучність мови в романі, неприродно піднесений і наївний тон, прозорість моралізаторських намірів, хоча й звернув увагу на відмінність у мові початку і кінця твору: на останніх сторінках вона значно чистіша й ближча до народної: «Видно, що й перша повість Франка зазнала на собі і мов у дзеркалі одбивала ту ідейну еволюцію, що саме тоді одбувалася з автором, редакторами й керівниками журналу» [3, с. 33].

У постскриптумі до роману письменник зізнається: «Знаючи хиби тої в молодих літах писаної повісті, я був би навіть не подумав передрукувати її, як би не предложення д. Василя Сімовича, професора учит. семінарії з Чернівців, який 1908 р., в часі, коли мене постигнуло нещасте чи щасте убезвладнення моїх рук, через посередництво д. В. Гнатюка попросив у мене дозволу передрукувати сю повість у видаваній ним «Бібліотеці для молодіжи», яку він там дав переписати фонетичним правописом» [8, с. 295]. Таким чином, у 1909–1912 рр. І. Франко створив нову редакцію повісті, яка значно відрізняється від попередньої. Він скоротив повість (у новій редакції вона має дві частини), значно змінив фабулу, дав інше трактування окремим подіям і персонажам, уніс численні мовностилістичні правки. 1913 р. друга редакція повісті вийшла окремою книжкою коштом «Бібліотеки для молодіжи»: Іван Франко. Петрії й Довбушуки. Повість у двох частях. Друге перероблене видання із 6 образками і портретом автора. Чернівці, 1913 [8]. див. рис. 1.

В основу дослідження ліг першодрук другої редакції [8] і видання [7, т. 22, с. 327–488]. Рішення, яку з редакцій (першу чи другу) твору включати у КТ, зумовили такі фактори, як воля автора та оцінка автором мови свого твору.

У процесі комплексної системної корпусно-лексикографічної та лінгвостатистичної дескрипції ВПФ визначено 12 найважливіших статистичних параметрів, за якими послідовно охарактеризовано роман «Петрії...»: 1) обсяг тексту, 2) обсяг словника лексем; 3) багатство словника, 4) середня повторюваність слова у тексті, 5) кількість Нарах *legomena* (слова із частотністю 1), 6) індекс винятковості тексту, 7) індекс винятковості словника, 8) кількість

високочастотної лексики у тексті, 9) кількість високочастотної лексики у словнику, 10) індекс концентрації у тексті, 11) індекс концентрації у словнику, 12) морфолого-статистичні характеристики: кількість кожної частини мови у словнику й тексті, 13) індекс епітетизації, 14) індекс дієслівних означень, 15) ступінь номінальності, 16) співвідношення прямого та авторського мовлення [2, с. 147–149].

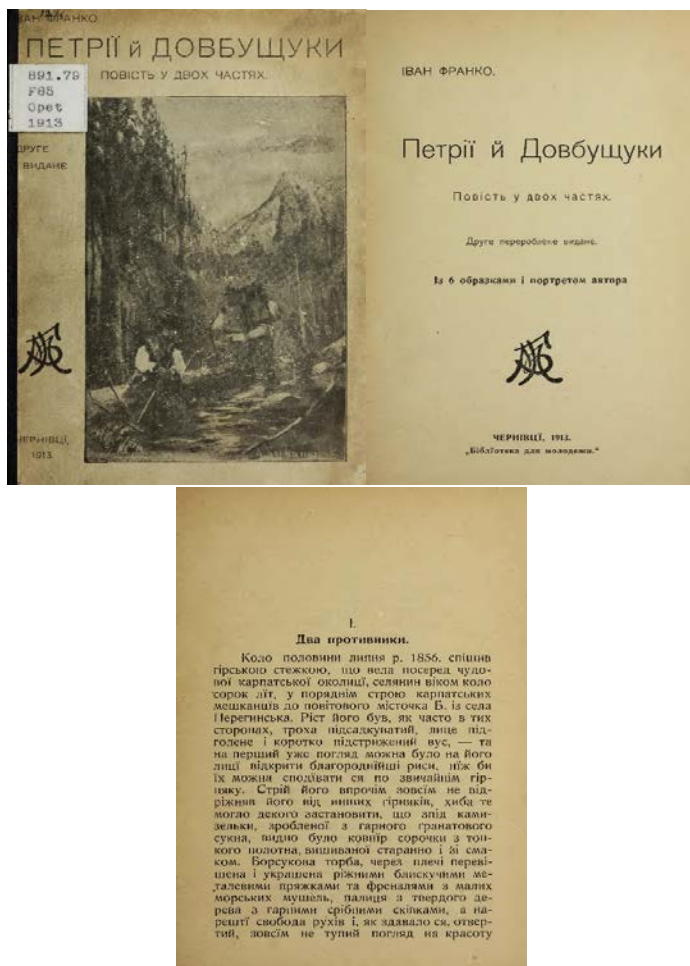

Рис. 1. Сторінки оригінального видання роману І. Франка «Петрії й Довбущуки», 1913: обкладинка, титул і стор. 11.

1. Обсяг тексту (N) – найзагальніша кількісна характеристика – це сума усіх слововживань, тобто слів між пробілами, у тексті – 52 751 слововживання.

2. Обсяг словника, кількість лексем, зведених до початкової форми, кількість різних слів (V) – 7 260 лексем.

3. Багатство словника (БС, індекс різноманітності, V/N) – величина, яку обчислюють як відношення обсягу словника лексем до обсягу тексту – 0,138.

4. Середня повторюваність слова в тексті (N/V), тобто величина, обернена до попередньої – це відношення обсягу тексту до обсягу словника лексем (N/V) – 7,3, тобто кожне слово у досліджуваному творі в середньому вжито приблизно 7 разів.

5. Кількість *hapax legomena* (V1) – це кількість слів, що трапилися в романі один раз – 3 636 слів.

6. Індекс винятковості (індекс варіативності лексики) тексту (V1/N) – 0,069.

7. Індекс винятковості (індекс варіативності лексики) словника (V1/V) – 0,501.

8. Кількість високочастотної лексики у тексті (V10т) – 38 697 слововживань. Умовно прийнято, що це слова, які у тексті мають частотність, вищу за 10.

9. Кількість високочастотної лексики у словник 0,443 (V10сл), тобто кількість слів, які у словнику мають частотність вищу за 10 – 722 лексеми.

10. Індекс концентрації у тексті (V10т/N) – 0,734 – позначає частку тексту, яку займають слова із високою частотою. Його обчислюють як відношення кількості високочастотних слів до обсягу тексту. Ця характеристика є протилежною до індексу винятковості тексту.

11. Індекс концентрації у словнику (V10сл/V) – 0,099 – вказує частку словника, яку займають слова із високою частотою. Його обчислюють як відношення кількості високочастотних слів до обсягу словника. Ця характеристика є протилежною до індексу винятковості словника. Див. характеристики 1–11 у додатку.

12. Морфолого-статистичні характеристики: кількість кожної частини мови у словнику і тексті твору представлено в табл. 1.

Таблиця 1

**Частотність частин мови у словнику і тексті роману
«Петрії й Довбушуки» (1909–1912) у зіставленні з ВПФ загалом**

Частини мови	Слів у тексті, %	Слів у тексті ВПФ, %	Слів у словнику, %	Слів у словнику ВПФ, %
Службові	21,6	25,8	25,8	2,2
Іменники	24,5	23,5	34,4	35,5
Дієслова	18,0	18,1	33,9	33,2
Прикметники	8,9	7,5	18,1	20,5
Займенники	16,1	15,6	1,0	0,8
Прислівники	9,6	8,4	8,6	7,1
Числівники	1,3	1,1	1,2	0,7
Фрагменти	0,0	0,0	0,1	0,1
	100,00	100	100,00	100

Оскільки обсяги творів ВПФ різні, то порівнювати можна лише відносні частоти їх одиниць. У дослідженні притримуємося класичного поділу слів на частини мови. До службових зараховано прийменник, сполучник, частку та, умовно, вигук. Впадає у вічі, що в тексті «Петріїв...» найсуттєвіше від'ємне відхилення демонструють службові частини мови 21,6/25,8, натомість у словнику їхнє відхилення від ВПФ позитивне: 2,8/2,2. У словнику «Петріїв...» прикметників на 2,4 % менше, ніж у ВПФ: 18,1/20,5. Протилежну закономірність показують числівники: 1,2/0,7. Отже, стиль «Петріїв...» у частинах мови досить подібний до усередненого стилю ВПФ.

13. Індекс епітетизації – 2,74 – або індекс іменних означень, тобто (відношення суми вживань іменників до суми вживань прикметників). Існує думка, що вживання іменника тягне за собою наслідок у сфері добору інших частин мови, насамперед прикметника (чим більше у тексті іменників, тим більша участь прикметників).

14. Індекс дієслівних означень – 0,53 – це відношення суми вживань прислівників до суми вживань дієслів).

15. Ступінь номінальності – 1,36 – це співвідношення у тексті двох найважливіших частин мови: іменника та дієслова. Він відіграє важливу роль для окреслення стилістичної якості тексту.

Таблиця 2

**Ступінь номінальності, індекс дієслівних означень
та індекс епітетизації роману І. Франка «Петрії й Довбушуки»
в зіставленні з іншими творами ВПФ**

Твори Частини мови	Борислав сміється	Захар Беркут	Не спитавши броду	Для домашнього огнища	Основи суспільності	Перехресні стежки	Voа constrictor	Великий шум	Петрії й Довбушуки	Проза І. Франка
	Індекс епітетизації	3,04	2,69	2,82	2,92	3,28	3,45	2,96	3,25	2,74
Індекс дієслівних означень	0,50	0,46	0,44	0,47	0,49	0,43	0,49	0,40	0,53	0,46
Ступінь номінальності	1,15	1,56	1,21	1,22	1,30	1,27	1,37	1,40	1,36	1,3

* У рядку фігурує два числа, перше з яких – усереднений показник для 9 творів, а друге – реальний показник, обчислений, якщо усі тексти звести в один.

16. Співвідношення прямого й авторського мовлення у «Петріях...» показано у табл. 3. Воно демонструє кількість діалогів удвічі меншу, ніж авторського мовлення твору.

Таблиця 3

**Співвідношення прямого й авторського мовлення
у романі «Петрії й Довбушуки» та великій прозі І. Франка**

Тип мовлення	Пряме мовлення		Авторське мовлення		Разом	
	слово-вживань	%	слово-вживань	%	слово-вживань	%
«Петрії ...»	16 219	30,7	36 532	69,3	52 751	100
ВПФ	206691	40,8	300031	59,2	506722	100

Загалом середня кількість прямого мовлення у ВПФ становить 40,8 %, а це свідчить про високий рівень діалогічності цих творів. У «Петріях...» авторського мовлення суттєво більше, ніж діалогів,

порівняно з ВПФ: 69,3/59,3 – очевидно тому, що історичний твір вимагає більше художніх пояснень.

Таким чином, детальний аналіз роману І. Франка «Петрії...» показує його диференціацію від інших творів ВПФ за багатьма фундаментальними параметрами статистичної структури, тому було важливо виявити кожен із них. За обсягом тексту «Петрії...» (52 751 словоживання) належать до середніх творів ВПФ, будучи коротшим від «Перехресних...» (93 890), «Борислава...» (77 455), «Основ...» (67 172), проте переважаючи «Захара...» (50 223), «Не спитавши...» (49 170), «Для домашнього...» (44 841), «Великий шум» (37 005), «Воа constrictor» (43 215). Так само і за обсягом словника (7 260 лем) роман стоїть на четвертому місці після «Перехресних...» (9 978), «Борислава...» (8 576), «Основ...» (8 400), проте випереджуючи «Не спитавши...» (7 140), «Захара...» (6 520), «Для домашнього...» (6 472), «Великий шум» (6 471), «Воа constrictor» (6 177). За індексом різноманітності «Петрії...» (0,138) поступається «Воа constrictor» (0, 181), «Великий шум» (0,175), «Не спитавши...» (0,145), «Для домашнього...» (0,144), але перевищує «Захара...» (0,130), «Основи...» (0,125), «Борислава...» (0,111) та «Перехресні...» (0,106), тим самим підтверджуючи закономірність оберненої залежності багатства словника від обсягу тексту.

Обчислення показують, що за обсягом низькочастотної лексики (нарах legomena) «Великий шум» (3 368) пропускає вперед аж п'ять творів: «Перехресні...» (4 907), «Борислав...» (4 371), «Основи...» (4 348), «Не спитавши...» (3 836), «Петрії...» (3 636), домінуючи тільки над коротшими трьома: «Воа constrictor» (3 392), «Для домашнього...» (3 350), «Захар...» (3 250). У відсотковому відношенні вона становить більше, ніж половину словника лексем (51,1%), так само як і у більшості творів: «Воа constrictor» (54,9%), «Не спитавши...» (53,7), «Великий шум» (52), «Для домашнього...» (51,8), «Основи...» (51,8), «Борислав...» (51) (у «Захарі...» (49,8) і «Перехресних...» (49,2%) цей показник наближається до половини). Про це також свідчать відповідні індекси варіативності словника. Індекс винятковості тексту корелює з цими даними, він найвищий у коротких творах, включно з «Не спитавши...» (0,078): «Воа constrictor» (0,099), «Великий шум» (0,091), «Для домашнього...» (0,075), і нижчий у довших романах: «Петрії...» (0,069), «Захар...» та «Основи...» (0,065), «Борислав...» (0,056), «Пере-

хресні...» (0,052). За обсягом високочастотної лексики у тексті роман теж на п'ятому місці: «Перехресні...» (74 651/79,9 %), «Борислав ...» (61 325/79,2), «Основи ...» (51 021/76), «Захар ...» (37 680/75), «Петрії ...» (38 697/73,4), «Не спитавши ...» (35 938/73,1), «Для домашнього ...» (32 531/72,5), «Великий шум» (25 456/68,8), «Voа constrictor» (22 948/67,1 %), це демонструє відповідний індекс концентрації тексту, і, як видно з цифр, він прямо пропорційний обсягові тексту.

За обсягом високочастотної лексики у словнику дослідження показують подібну картину: «Перехресні...» (1 123/11,3 %), «Борислав ...» (918/10,7), «Захар ...» (686/10,5), «Петрії ...» (722/9,9), «Основи ...» (796/9,5), «Для домашнього ...» (602/9,3), «Не спитавши ...» (625/8,8), «Voа constrictor» (488/7,9), «Великий шум» (479/7,4 %). Цю залежність відображає відповідний індекс концентрації словника.

За співвідношенням прямого та авторського мовлення: «Петрії...» мають майже найменше діалогів 30,7/69, разом із «Voа constrictor» 21,7/78,3, тоді як майже порівну цих типів нарративу мають «Великий шум» 49,1/50,9 та «Перехресні...» 48,5/51,5, далі ідуть «Не спитавши ...» 43,9/56,1, «Борислав ...» 43,0/57,0, «Для домашнього ...» 42,2/57,8, «Основи ...» 42,1/57,9, «Захар ...» 34,3/65,7.

Морфолого-статистичні її характеристики у словнику і тексті, а також їхне там кількісне співвідношення: «Петрії ...» (2,74) разом зі «Захаром ...» (2,69) мають найнижчий індекс епітетизації, а, отже у них зафіксовано найбільше епітетів на один іменник (пор. «Перехресні ...» (3,45), «Основи ...» (3,28), «Великий шум» (3,25), «Борислав ...» (3,04), «Voа constrictor» (2,96), «Для домашнього ...» (2,92), «Не спитавши ...» (2,82); індекс дієслівних означень теж позитивно вирізняє «Петріїв ...» (0,53) порівняно з усіма іншими творами: «Борислав ...» (0,50), «Voа constrictor» (0,49), «Основи...» (0,49), «Для домашнього ...» (0,47), «Захар ...» (0,46), «Не спитавши ...» (0,44), «Перехресні ...» (0,43), «Великий шум» (0,40); ступінь номінальності у «Петріях ...» 1,36 є порівняно середнім: найвищий у «Захарі ...» (1,56), «Великому шумі» (1,40), «Voа constrictor» (1,37), а, отже, найбільш динамічною дією є в «Бориславі ...» 1,15, «Не спитавши ...» 1,21, «Для домашнього ...» 1,22, «Перехресних ...» 1,27 та «Основах ...» 1,30).

Додаток. Статистична структура тексту великої прози І. Франка

	Борислав сміється	Захар Берут	Не спитавши броду	Для домашнього опису	Основи суспільності	Перехресні стежки	Воє constictor 1905-07	Великий шум	Петрі і Довбушки, 1909-1912	РАЗОМ
Обсяг тексту, слововживань N	77455	50223	49170	44841	67172	93890	34215	37005	52751	506722
	33330	17229	21590	18914	28278	45513	7435	18183	16219	206691
	%	34.3	43.9	42.2	42.1	48.5	21.7	49.1	30.7	40.8
	Авторыське мовлення	44125	32994	27580	25927	38894	48377	26780	18822	36532
%	57.0	65.7	56.1	57.8	57.9	51.5	78.3	50.9	69.3	59.2
Обсяг словника лексем, лем V	8576	6520	7140	6472	8400	9978	6177	6471	7260	25368
Багатство словника, індекс різноманітності, V/N	0.111	0.130	0.145	0.144	0.125	0.106	0.181	0.175	0.138	0.052
Середня повторюваність слова у тексті, N/V	9.0	7.7	6.9	6.9	8.0	9.4	5.5	5.7	7.3	19.2
Нарах legomena N1	4371	3250	3836	3350	4348	4907	3392	3368	3636	11035
Індекс винятковості тексту N1/N	0.056	0.065	0.078	0.075	0.065	0.052	0.099	0.091	0.069	0.022
Індекс винятковості словника N1/V	0.510	0.498	0.537	0.518	0.518	0.492	0.549	0.520	0.501	0.418
Високочастотна лексика тексту, N10+	61325	37680	35938	32531	51021	74651	22948	25456	38697	454756
Індекс концентрації тексту, N10+·N	0.792	0.750	0.731	0.725	0.760	0.795	0.671	0.688	0.734	0.897
Високочастотна лексика словника, V10+	918	686	625	602	796	1123	488	479	722	4672
Індекс концентрації словника, V10+·V	0.107	0.105	0.088	0.093	0.095	0.113	0.079	0.074	0.099	0.177

Отже, є усі підстави вважати, що наведені дані творять оригінальний лінгвостатистичний портрет «Петрів...». Найбільш вираз-

ними у ньому виявилися морфологічні характеристики індекс епітетизації та дієслівних означень, а також текстологічні – індекс діалогічності. У перспективі нові результати може проявити поєднане зіставлення квантитативного опису кожного твору ВПФ з усіма іншими. Видається, що вироблену методику можна буде застосувати як для творчості письменників, чий твори написано українською, іншими слов'янськими мовами, а також тими, які мають подібну словозміну. Застосовані класичні та оригінальні міждисциплінарні підходи, а також електронний КТ «Петріїв» можуть слугувати емпіричною підставою подальших мовознавчих, літературознавчих, культурологічних, історичних студій над його текстом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієнко Л. А., Дарчук Н. П. Принципи створення параметризованої бази даних за поетичними текстами Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність (до 130-річчя від дня народження Лесі Українки)*: зб. наук. праць. Луцьк, 2004. С. 344–352.

2. Бук С. Н. Велика проза Івана Франка : електронний корпус, частотні словники та інші міждисциплінарні контексти. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 424 с.

3. Єфремов С. Співець боротьби і контрастів. Київ : Вік, 1913. 208 с.

4. Легкий М. З. Роман Івана Франка «Петрії і Довбушки»: поетика, естетика, рецепція в критиці. *Українське літературознавство*. Львів : ЛНУ, 2015. Вип. 79. С. 6–18.

5. Олещук І., Тандрик Н., Фролова І. Словник мови поезії Лесі Українки на комп'ютерній основі. *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. праць. Луцьк, 2008. Т. 4. Кн. 2. С. 293–298.

6. Параметризація українського поетичного мовлення II пол. XX ст. (електронна база даних) / Наук. кер. Дарчук Н. П. URL: <http://www.mova.info/article.aspx?l1=89&DID=77>.

7. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / АН УРСР, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наук. думка, 1976–1986. Т. 1–50.

8. Франко І. Петрії й Довбушки : повість у двох частинах. Друге перероблене видання із 6 образками і портретом автора. *Літературно-науковий вісник*. Чернівці, 1913. Т. 63. 462 с.

9. Nika O., Hrytsyna S. Frequency Dictionary of 16th Century Cyrillic Written Monument. *Jazykovedný časopis*, 2019, roč. 70, č. 2. P. 276–288.

10. Slovník Karla Čapka / Hl. ed. František Čermák. Praha : Nakladatelství í Lidové noviny ; Ústav Českého národního korpusu, 2007. 715 s.

«PETRIJI J DOVBUSCHUKY» IN QUANTITATIVE COMPARISON WITH THE GREAT PROSE OF IVAN FRANKO

The article is devoted to the linguistic and statistical study of the dictionary and text of I. Franko's novel "Petriji j Dovbuschuky", second edition (1909–1912).

In the process of complex system corpus lexicographic and linguistic-statistical description of the long prose fiction by I. Franko, twelve most important statistical parameters were identified. They were applied to characterize the novel "Petriji..." consistently: 1) the size of the text, 2) the size of the dictionary of tokens; 3) richness of vocabulary, 4) average word repeatability in the text, 5) number of Hapax legomena (words with frequency 1), 6) index of text exclusivity, 7) index of dictionary exclusivity, 8) number of high-frequency vocabulary in the text, 9) number of high-frequency vocabulary in the dictionary, 10) index of concentration in the text, 11) index of concentration in the dictionary, 12) morphological statistical characteristics: the number of every part of speech in the dictionary and text, 13) index of epithetization, 14) index of verb modifiers, 15) index of nominalization, 16) the ratio of direct and author's speech (index of dialogicity).

In comparison with other works of long prose fiction by I. Franko, the most explanatory parameters were the morphological characteristics of the index of epithetization and index of verb modifiers, as well as textual characteristic such as the index of dialogicity. The applied classical and original interdisciplinary approaches, as well as the electronic text corpus of "Petriji..." can serve as an empirical basis for further linguistic, literary, cultural, historical studies on this text.

Keywords: *frequency dictionary, linguistic-statistical parameterization, dictionary size, text size, index of epithetization, index of verb modifiers, index of dialogicity*

REFERENCES

1. Aleksiienko, L. A. & Darchuk, N. P. (2004). Pryntsyppy stvorennia parametryzovanoi bazy danykh za poetychnymy tekstamy Lesi Ukrainky. *Lesia Ukrainka i suchasnist (do 130-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky)*. Lutsk (pp. 344–352).
2. Buk, S. N. (2021). *Velyka proza Ivana Franka : elektronnyi korpus, chastotni slovnyky ta inshi mizhdystyplinarni konteksty*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka.

3. Yefremov, S. (1913). *Spivets borotby i kontrastiv*. Kyiv: Vik.
4. Lehkyi, M. Z. (2015). Roman Ivana Franka «Petrii i Doboshchuky»: poetyka, estetyka, retseptsiia v krytytsi. *Ukrainske literaturoznavstvo*, 79, 6–18.
5. Oleshchuk, I., Tandryk, N., & Frolova, I. (2008). Slovnyk movy poezii Lesi Ukrainky na kompiuternii osnovi. *Lesia Ukrainka i suchasnist*. Lutsk (vol. 4, book 2, pp. 293–298).
6. Parametryzatsiia ukrainskoho poetychnoho movlennia II pol. XX st. (elektronna baza danykh) / Nauk. ker. Darchuk, N. P. URL: <http://www.mova.info/article.aspx?l1=89&DID=77>.
7. Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Nauk. dumka (vol. 1–50).
8. Franko, I. 1913. Petrii y Dovbushchuky : povist u dvokh chastiakh. Druhe pereroblene vydannia iz 6 obrazkamy i portretom avtora. *Literaturno-naukovyi visnyk*, 63. Chernivtsi.
9. Nika, O. & Hrytsyna, S. (2019). Frequency Dictionary of 16th Century Cyrillic Written Monument. *Jazykovedný časopis*, 70(2), 276–288.
10. Čermák, F. (ed.) (2007). *Slovník Karla Čapka*. Praha: Nakladatelství í Lidové noviny; Ústav Českého národního korpusu.

Дата надходження до редакції – 10.01.2022

Дата затвердження редакцією – 23.01.2022

Ольга ДВОРОВА, асп.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-9029-6308

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОЛОСНИХ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ТА ТУРЕЦЬКОЇ МОВ

У статті досліджено характерні особливості кримськотатарських та турецьких голосних. Проаналізовано способи артикуляції. Визначено спосіб творення окремих голосних звуків. З'ясовано умови появи довгих голосних звуків. Досліджено специфічні звуки.

Ключові слова: кримськотатарська мова, турецька мова, фонетика, голосні звуки, вокалізм.

Фонетична система мови досить часто стає об'єктом дослідження, адже правильне використання звуків та прочитання слів може суттєво вплинути на сенс сказаного. Фонетичний склад кримськотатарської мови потребує детального вивчення, зважаючи на перехід кримськотатарської мови на латинську графіку. Порівняння голосних кримськотатарської та турецької мов також є доцільним, оскільки обидві мови належать до алтайської мовної сім'ї та є тюркськими.

Дослідження та вивчення фонетичної системи та, відповідно, голосних звуків тюркських мов є одним із ключових аспектів сучасної тюркології. Фонетичній тематиці присвячено значну кількість праць: А. Меметов «Голосні у кримськотатарській мові» [4], А. Меметов «Кримськотатарська мова. Фонетика» [5], Е. Решетов «Система вокалізму та консонантизму південнобережного діалекту кримськотатарської мови» [8], С. Харахади «Навчання першокласників вимові специфічних звуків кримськотатарської мови на уроках навчання грамоті» [11], Б. Авраменко «Класифікація голосних і приголосних звуків у турецькій та українській мовах: компаративний аспект» [1]. Переважна більшість представлених праць описувала безпосередньо кримськотатарську або турецьку мови окре-

мо, не зіставляючи їх одна з одною. Зважаючи на це, виникла потреба у праці, яка б здійснила такий аналіз.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що питання фонетики цікавить багатьох фахівців, викладачів тюркських мов, що займаються постановкою вимови. Вивчення голосних кримськотатарської та турецької мов у порівняльному аспекті може полегшити процес викладання однієї з мов як другої тюркської мови.

Метою дослідження є вивчення фонетичних властивостей кримськотатарської та турецької мов, а також порівняльний аналіз характеристик, отриманих для голосних кожної мови.

Завдання дослідження зумовлені поставленою метою та є такими:

- 1) проаналізувати наявний теоретичний та практичний матеріал;
- 2) виявити схожі риси голосних кримськотатарської та турецької мов;
- 3) встановити відмінні риси голосних кримськотатарської та турецької мов.

Об'єктом наукового дослідження є система голосних кримськотатарської та турецької мов. **Предмет дослідження** – особливості голосних кримськотатарської та турецької мов, їх спільні та відмінні риси.

Вивчення голосних становить собою значний інтерес при порівняльному вивченні мов, метою якого є визначення сукупності спільних та відмінних рис властивих мовам, що порівнюються, а саме: кримськотатарській та турецькій.

За класифікацією тюркських мов А. Самойловича, кримськотатарська мова належить і до кипчацької групи мов (тау-група), і до огузької групи мов (ол-група). Турецька мова ж тільки до огузької групи мов [3]. Зважаючи на це, фонетичні явища двох мов різняться та становлять значний інтерес для дослідників.

Система голосних кримськотатарської мови.

Голосні фонемі кримськотатарської мови за особливостями артикуляції характеризують такими ознаками як (див. табл. 1):

- 1) повітряний потік при вимові голосних не зустрічає перешкод на своєму шляху;
- 2) напруженість мовленнєвого апарату рівномірна;
- 3) потік повітря, що видихається при вимові голосних, слабкий [5, с. 6].

Голосні звуки кримськотатарської мови

За вертикальним положенням язика	За горизонтальним положенням язика			
	Переднього ряду		Заднього ряду	
	Огублені	Неогублені	Огублені	Неогублені
Верхні (вузькі)	ï	i	u	ı
Середні (напівширокі)	ö	e		
Нижні (широкі)			o	a

Літера е вимовляється у кримськотатарській мові як е (на початку слова) і як є всередині та наприкінці слова.

Варто звернути увагу на особливості артикуляції специфічних звуків кримськотатарської мови. У кримськотатарській мові є ще два специфічних голосних – [ö] та [ü]: один із них, середній між звуками [o] та [e], промовляється при положенні язика для вимови звука [e], а губ – для вимови звука [o]. У кримськотатарському алфавіті цей звук позначає літера ö. Приклади: ötmek – хліб, щебетати, ölmek – помирати, söreme – витрата, böyle (öyle) – такий, так, ödünç – позика, борг, bölük – відділ, розділ, köy – село, kök – небо, блакитний, ög – перед, göl – озеро, söz – слово, söylemek – казати, мовити.

Голосний звук [ö]. При утворенні звука [ö] рот відкритий, щелепа трохи опущена вниз, губи округлені та висунуті вперед. Передня частина язика просувається вперед. Голосові зв'язки вібрують. Повітря проходить вільно. Звук утворюється у передній частині рота. Звук тонкий (м'який), середньої ширини, лабіалізований, голосний [11, с. 365].

Голосний звук [ü]. При утворенні звука рот відкритий, щелепа опущена. Передня частина язика просувається вперед і підіймається до піднебіння, а кінчик язика притискається до нижніх зубів. Губи округляються і висуваються вперед. Звук утворюється у передній частині рота. Голосові зв'язки вібрують. Звук тонкий (м'який), вузький, лабіалізований голосний [11, с. 365].

Попри описувані особливості артикуляції, носії мови іноді промовляють *ö* як [o], *ü* як, [u] і як [i]. Наприклад, у словах *sevgi*, *yengillik* [9], *Avtora şeerî, üslûp* [6].

Слід також зазначити, що зазвичай коротко, як призвук, промовляють звуки [i], [i̇], [u], [ü]. Наприклад: слово *sinif* – клас – наближається до [s-nf], *tîl* – мова, язик – [ṫ-l], *otur!* – сідай – наближається до [o-tr], *kümüş* – срібло – близько до [k̇-mş] [10, с. 9].

Крім цього, для кримськотатарської мови характерна наявність довгих голосних звуків, таких як [aa], [ee], [ii].

Довгі голосні своєю чергою бувають первинні та вторинні. Первинні чи давньотюркські довгі голосні не можуть бути поділені на комплекс інших окремих звуків. Вторинні чи комбінаторні довгі голосні виникають унаслідок фонетичних процесів, що відбуваються в слові. Для сучасної кримськотатарської мови первинні довгі голосні не є характерними.

Як зазначає А. Меметов, вторинні довгі голосні виникли у кримськотатарській мові за таких умов:

1. Довгота голосного утворилася у запозичених словах з арабської та перської мов у зв'язку з випадінням окремих звуків, невластивих для фонетичної системи кримськотатарської мови (довгі голосні передаються на письмі поєднанням двох голосних);

2. Довгота голосного утворюється внаслідок випадіння придихового [h], як у перських, так і в арабських запозиченнях. Наприклад, *şeer*, *baar*;

3. Через випадіння арабського гортанного приголосного [ʕ] (айн) відбувається стягнення двох однакових голосних в один довгий звук: *taacıp*;

4. Довгота голосного може бути наслідком поєднання двох голосних після випадіння приголосного, що їх розділяв (зазвичай *ñ*, *ğ*). Для прикладу можна навести той факт, що у розмовному мовленні кажуть не *maña*, а *maa*, не *saña*, а *sa*;

5. Іноді зустрічаються довгі голосні, що утворені випадінням приголосних [v], [y]. Як *siyrek*, *si:rek*, *kiyik*, *ki:k* [5, с. 11–12].

Система голосних турецької мови.

У турецькій літературній мові існує вісім коротких голосних [a], [e], [o], [u], [ı], [i], [ö], [ü], що, залежно від положення органів

мовлення, які беруть участь у їх творенні, тобто язика, губ та м'якого піднебіння, поділяються на два типи (див. табл. 2):

- 1) за положенням язика,
- 2) за положенням губ [7, с. 6–7].

Таблиця 2

Голосні звуки турецької мови

За місцем творення	Голосні заднього ряду		Голосні переднього ряду	
	Широкі	Вузькі	Широкі	Вузькі
За ступенем розкриття рота				
За участю губ				
Неогублені	a	ɪ	e	i
Огублені	o	u	ö	ü

Отже, залежно від положення губ, язик рухається переважно у двох напрямках: по горизонталі, тобто відхиляється назад та по вертикалі, тобто підіймається та опускається. При русі язика по горизонталі утворюються два ряди голосних: голосні переднього ряду та голосні заднього ряду.

У турецькій мові голосними звуками переднього ряду є [ö], [ü], [i], [e].

Турецька літера e відповідає українському звуку [e].

У випадку, коли кінчик язика опущений і дещо відсунутий від нижніх зубів, задня частина язика піднята до м'якого піднебіння. За таких умов утворюються голосні, що мають назву голосних заднього ряду.

У турецькій мові голосними звуками заднього ряду є [a], [o], [ɪ], [u].

При русі язика по вертикалі тіло язика у більшій чи меншій мірі підіймається до піднебіння, а кінчик язика залишається лежати внизу [2, с. 6-7].

На сьогодні в турецькій мові є два типи звуків [e]. Один із них – природний [e], а інший – закритий звук [e]. Закритий звук [e] у деяких випадках перетворився на звук [i], а в деяких випадках залишився. Закрите [e] вимовляється так: куточки губ трохи спрямо-

вуються до вух, а підборіддя злегка тягнеться (у статті подано як «é»). Цей звук окремо передавався в орхонських написах. У азербайджанській турецькій мові це показано у формі «е» (природне для турецької е в азербайджанській турецькій показано у формі «ə»). Наприклад, у такому реченні закриті звуки е:

Géce pénceredeki beñekli tekir kédi ténceresindeki eti yédi [12]. – Уночі плямистий кіт на вікні їв м'ясо в каструлі.

Слова зі звуками, які змінюються з [e] на [i], коли вони афіксуються під час висловлювання, зазвичай мають звук [é]. Наприклад; ye- > yuogum, de- > diuogum.

Голосна [i] як у кримськотатарській, так і у турецькій мовах має два відтінки: більш задній та більш передній [2, с. 6-7].

Більш задній відтінок зустрічається в таких словах, як sıqıntı, а більш передній: ıq.

Крім цього, у турецькій мові наявні три довгі голосні [aa], [ee], [uu] [7, с. 6-7]. Для турецької мови довгі голосні не є характерними, наявність у слові довгих голосних звуків вказує на те, що слово було запозичене.

Висновки. Підсумовуючи описане вище, можна зазначити, що при розгляді голосних звуків кримськотатарської мови за вертикальним положенням язика виділяють не просто широкі та вузькі голосні, а, на відміну від турецької, і напівширокі. Крім цього, можна виділити такі схожі риси. як особливості вимови [a], [i], [o], [u]. Попри низку схожих фонетичних явищ в обох мовах присутні певні відмінні специфічні риси, а саме: відмінності у вимові ö, ü, i. На цьому прикладі можна відзначити вплив кириличної графіки на кримськотатарську мову. Також у представлених мовах різняться вимова літери е. У турецькій мові цій літері відповідають два фонетичних варіанти: природний та закритий звуки. Для обох мов властива наявність довгих голосних фонем у словах-запозиченнях.

Результати дослідження можуть бути використанні у процесі викладання кримськотатарської та турецької мов як іноземних, зокрема у межах курсу «Друга тюркська мова».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Б. В. Класифікація голосних і приголосних звуків у турецькій та українській мовах: компаративний аспект. Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія». 2019. №40. С. 4–7.

2. Алиева Р. Ю. Сравнительная характеристика фонетической системы турецкого и азербайджанского языков : дис. канд. фил. наук : 10.02.20. Махачкала, 2003. 141 с.

3. Классификации тюркских языков. URL: <http://linguodiversity.narod.ru/Links/Altaic/turkclas.htm>

4. Меметов А. Гласные в крымскотатарском языке. Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки. 2011. № 3–2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/glasnye-v-krymskotatarskom-yazyke>.

5. Меметов А. Крымскотатарский язык. Фонетика. Симферополь: КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2012. 72 с.

6. О Европе и европейцах | Видеоуроки «Elifbe». URL: <https://youtu.be/V-zBE6jWpX0/>

7. Раджабалиева Р. Г. Фонетические особенности турецкого и кумыкского языков в сопоставлении с русским : дис. канд. фил. наук : 10.02.02. Махачкала, 2003. 158 с.

8. Решетов Э.С. Система вокализма и консонантизма южнобережного диалекта крымскотатарского языка. Вопросы крымскотатарской филологии, истории и культуры. 2015. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-vokalizma-i-konsonantizma-yuzhnoberezhnogo-dialekta-krymskotatarskogo-yazyka>.

9. Счастье | Видеоуроки «Elifbe». URL: <https://youtu.be/5HGJQ189f-E/>

10. Усеинов С.М. Изучайте крымскотатарский язык (Сорок уроков). Симферополь : Оджакъ, 2005. с. 200.

11. Харахады С. И. Обучение первоклассников произношению специфических звуков крымскотатарского языка на уроках обучения грамоте. Педагогічний дискурс. 2011. № 9. С. 361–366.

12. Karalı e sesi. URL: <https://www.facebook.com/turkcenindirili shareketi/posts/1121050677911064/>.

Olha DVOROVA, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
ORCID ID: 0000-0001-9029-6308

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF VOWELS OF CRIMEAN TATAR AND TURKISH LANGUAGE

The research is dedicated to the study of the vowel sounds in Crimean Tatar and Turkish languages. The article is relevant and modern. It is an

object of interest of many philologists, teachers of Turkic languages, engaged in the training of Crimean Tatar and Turkish pronunciations. The study of a foreign language is always associated with the study of pronunciation, phonetic originality. Knowledge of phonetic phenomena and patterns of their functioning is a prerequisite for a better ability to form and express their thoughts in a foreign language. After all, with the incorrect use of sounds, the meaning of the word can change and, accordingly, there may be problems with communication. A comparative study of the vowels of the Crimean Tatar and Turkish languages is directly related to the development of effective methods of teaching people pronunciation. This study makes it possible to take into account the typological differences between the two languages. The study is based on the material of the literary norms of the modern middle version of the Crimean Tatar language and the Istanbul version of the Turkish language. The objectives of the study are to compare the systems of vowel phonemes of the Crimean Tatar and Turkish languages, their differences. One of the most important tasks is to contribute to the construction of a more effective method of learning the phonetic norms of the studied Turkic languages by consistently and as completely as possible fully identifying typologically similar and specific phenomena in the sound system of the compared languages. The scientific novelty of the work is that it considers modern literary norms of both languages, as well as indicates the specifics of the pronunciation of individual sounds. The reasons for the appearance of long vowels are indicated. The results of the article have theoretical significance, as they make a certain contribution to the typological study of languages, to the theory of language and to the development of relevant problems of phonology. Regarding the practical significance, the results of the work can be used both in subjects for language study and in special courses.

Keywords: *Crimean Tatar language, Turkish language, phonetics, vowels, vocalism.*

REFERENCES

1. Avramenko, B. V. (2019). Klasyfikatsiia holosnykh i pryholosnykh zvukiv u turetskii ta ukrainskii movakh: komparatyvnyi aspekt. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: «Filolohiia». №40. S. 4–7.
2. Alieva, R. Yu. (2003). Sravnitel'naya kharakteristika foneticheskoy sistemy turetskogo i azerbaydzhanskogo yazykov : dis. kand. fil. nauk : 10.02.20. Makhachkala. 141 s.
3. Klassifikatsii tyurkskikh yazykov. URL: <http://linguodiversity.narod.ru/Links/Altaic/turkclas.htm>

4. Memetov, A. (2011). Glasnye v krymskotatarskom yazyke. Uchenye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo. Filologicheskie nauki. № 3–2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/glasnye-v-krymskotatarskom-yazyke>.

5. Memetov, A. (2012). Krymskotatarskiy yazyk. Fonetika. Simferopol': KRP «Izdatel'stvo «Krymuchpedgiz». 72 s.

6. Evrope i evropeytsakh | Videouroki «Elifbe». URL: <https://youtu.be/B-zBE6jWpX0/>

7. Radzhabalieva, R. G. (2003). Foneticheskie osobennosti turetskogo i kumyyskogo yazykov v sopostavlenii s russkim : dis. kand. fil. nauk : 10.02.02. Makhachkala 158 s.

8. Reshetov, E.S. (2015). Sistema vokalizma i konsonantizma yuzhno-berezhnogo dialekta krymskotatarskogo yazyka. Voprosy krymskotatarskoy filologii, istorii i kul'tury. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistema-vokalizma-i-konsonantizma-yuzhnoberezhnogo-dialekta-krymskotatarskogo-yazyka>.

9. Schast'e | Videouroki «Elifbe». URL: <https://youtu.be/5HGJQ189f-E/>

10. Useinov, S.M. (2005) Izuchayte krymskotatarskiy yazyk (Sorok urokov). Simferopol' : Odzhak". s. 200.

11. Kharakhady, S. I. (2011) Obuchenie pervoklassnikov proiznosheniyu spetsificheskikh zvukov krymskotatarskogo yazyka na urokakh obucheniya gramote. Pedagogichniy diskurs. № 9. S. 361–366.

12. Kapalı e sesi. URL: <https://www.facebook.com/turkcenindirili/shareketi/posts/1121050677911064/>.

Дата надходження до редакції – 14.11.2021

Дата затвердження редакцією – 30.11.2021

Олександра КОНДРАТЕНКО, асп.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-5443-5948

СОНОРНА ЛЕКСИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ (на матеріалі оповідання М. Ріваса «Мова метеликів»)

У статті представлено міркування щодо можливих перекладацьких труднощів, які можуть спіткати перекладача під час роботи з сонорною лексикою, а також подано їхній детальний аналіз. На матеріалі оповідання сучасного іспанського письменника був здійснений умовний тематичний поділ відповідно до мовностилістичного функціонування зазначеної лексики в художньому тексті, що дозволило виявити підходи, релевантні для їхнього аналізу, та визначити шляхи їх відтворення при перекладі.

Ключові слова: художній переклад, сонорна лексика, звукономінативна лексика, художній образ, конотація, стилістика

Художній твір – це не лише носій особливого естетичного коду, що перетворює його у статичний артефакт мистецтва розважального характеру, це насамперед естетизований документ, котрий через призму авторської уяви проектує явища матеріальної і духовної культури. Зміна наукової гуманітарної парадигми, в центрі якої встановилося домінування антропоцентричного, функціонального, соціосеміотичного, конотативного аспектів, змістила наукові акценти й заклала нові перспективи наукового дослідження, у тому числі й у перекладацькій системі координат, у межах якої переважна більшість теоретиків перекладу дотримуються думки, що адекватний переклад художніх творів вимагає аналізу низки понять, які належать різним гуманітарним наукам і становлять єдину науку про людину. Отже, художній переклад, як стверджує В. Кухаренко, є результатом взаємодії та взаємовпливу культур, до яких належать текст оригіналу і текст перекладу. Взаємовплив культур не зводиться лише до мовної взаємодії, а охоплює різні

аспекти життя, відображає в художньому творі особливий національний колорит [5, с. 6]. І не дивно, що сонорна лексика стає все дедалі актуальнішим об'єктом наукових досліджень.

Науково доведено, що саме візуальне й аудіальне сприйняття репрезентують найвищий відсоток взаємозв'язку з мисленням, що продукує у відсотковому плані найбільшу кількість інформаційних пластів [4, с. 25]. Наприклад, М. Навальна досліджує розмовну лексику на позначення актів мовлення в художньому стилі [6], загальному лінгвістичному аналізу сонорну лексику піддає І. Гаценко [1], а С. Ігнат'єва розглядає функціонування слухових сенсоризмів у комунікативному просторі щоденникового дискурсу [3]. Втім, у перекладознавчій системі координат, і тим паче на матеріалі іспанської мови, зазначена тема залишається все ще малодослідженою.

З метою здійснення нашої наукової розвідки ми послуговувалися оповіданням «La lengua de las mariposas»/«Мова метеликів» сучасного іспанського письменника М. Ріваса, яке дозволило нам виявити можливі перекладацькі проблеми під час роботи із зазначеним лексичним пластом. Отже, умовно можна виокремити такі перекладацькі труднощі з сонорним ядром:

1. Сонорна лексика як конститuent зорової картини.

Частотними є випадки, коли автор вдається до використання звукономінативної лексики, щоб зобразити поняття об'єктивної дійсності, яка оточує героїв. Подібна увага до деталей наближає читача до персонажів, занурює його в їхню реальність та дозволяє краще збагнути їхню характерну специфіку. Аналіз зібраного емпіричного матеріалу виявив, що загалом віднаходження адекватного еквівалента не постає надто складною проблемою, оскільки лексико-семантичне поле звуку в українській та іспанській мовах характеризується великою кількістю точок перетину:

- *Mi nombre cruzaba la noche cabalgando sobre los aullidos de los perros. No estaba sorprendido [16]. – Моє ім'я лунало вночі разом із завиванням собак [14].*

- *Sentíamos el miedo de los indios cuando escucharon por vez primera el relincho de los caballos y el estampido del arcabuz. Íbamos a lomo de los elefantes de Aníbal de Cartago por las nieves de los Alpes, camino de Roma (...) [16]. – Ми відчували страх індіанців, коли вони вперше почули іржання коней та постріл гвинтівки;*

їхали верхи слонами разом із Ганнібалом через альпійські сніги до Рима [14].

• *Sentí el estruendo de una moto solitaria. Era un guarda con una bandera sujeta en el asiento de atrás. Pasó delante del ayuntamiento y miró cara a los hombres que conversaban inquietos en el porche. Gritó: "¡Arriba España!" Y arrancó de nuevo la moto dejando atrás una estela de estallidos* [16]. – Невдовзі почувся гуркіт мотоцикла, ним їхав поліцей з прапором, закріпленим ззаду. Він повільно проїхав перед муніципалітетом, роздивляючись людей, які занепокоєно гомоніли перед будинком алькальда. Поліцей вигукнув: "Іспанія понад усе!"* І, ввімкнувши третю швидкість, ринувся вперед, залишивши після себе дим та гуркіт, наче від вибуху [14].

Як ми можемо побачити, відтворюючи чи то здивування індіанців, як вказує перекладачка, від почутого нового аудіального досвіду, чи то неочікуваний прихід нової влади, котрий ототожнюється з певним сонорним фоновим полотном, перекладачка віднаходить прямі лексичні відповідники. Звичайно, така особливість лексичних систем української та іспанської мов не виключає і звертання до конкретизації: *mi nombre cruzaba* – моя ім'я лунало; *...miró cara a los hombres que conversaban inquietos* – ...роздивляючись людей, які занепокоєно гомоніли; *gritó* – поліцей вигукнув. Проте особливої уваги заслуговує, на нашу думку, лексема *una estela*, котра зазнала значної перекладацької трансформації. Віднаходимо таку її дефініцію в Королівському словнику іспанської мови: "una estela – це слід, який залишає по собі об'єкт у повітрі під час руху" (*Rastro que deja en el aire un cuerpo en movimiento*) [10]. Як бачимо, семантика розглянутого слова є доволі розмитою, що ускладнює його переклад за допомогою прямого еквівалента. М. Жердинівська, на наш погляд, обрала вдалий шлях експлікації, що дозволяє розкрити сенсорний потенціал лексеми *estallidos*: вибух привертає нашу увагу не лише за допомогою аудіального каналу, але й ще за допомогою візуального, що дає нам змогу стати безпосередніми свідками сцени, що розгортається.

2. Художній образ, що вибудовується з художніх фігур/тропів на основі сонорної лексики.

Розгляньмо наступний приклад: *Cuando se dieron cuenta los otros rapaces, las carcajadas aumentaron y resonaban como trallazos* [16]. У зазначеному прикладі ми маємо справу із художнім порів-

нянням зі звуковим ядром, у якому створення словесного образу стало можливим за допомогою, з одного боку, семемного збігу його компонентів, а саме лексем *carcajadas* та *trallazos* (семи інтенсивності та сили), а з іншого – їхньої характерної звукової прототипізації. Подібне смислове зіставлення сприяє формуванню у свідомості мовця зрозумілої метафоричної асоціації, що сповнює повідомлення додатковою експресивністю. Як засвідчують корпусні дані, прийнятність подібної асоціації підтверджується також і параметром узуальності. Аналіз трьох корпусів іспанської мови, а саме: CREA, CORDE та CORPES XXI, виявив типовість порівняння звукоописувальних елементів з лексемою «trallazo» в іспанській мовній картині світу, наприклад:

- *Los gritos le queman como trallazos, pero van deshaciéndose en llanto entrecortado* [13, José Luis Sampedro *La sonrisa etrusca*];

- *Las réplicas de Andrés eran prontas, secas y restallantes, como trallazos* [12, Elena Soriano *Caza menor*];

- *Grande, grande Rellán. Y con un vigor muy bronco y muy cierto, castiza sin excesos y con frases como trallazos* [11, Marcos Ordóñez «A medias luces». *El País. Babelia*].

Як ми можемо впевнитись, у вищезазначених прикладах денотативний макрокомпонент дещо нейтралізується, і відбувається нашарування широкої палітри додаткових конотацій: від відчуття болю до відчуття рішучості та маніфестації сили людського духу, що увиразнюють образ персонажів/персоналій, яких описують. Порівнюючи сміх дітей із лясканням батога, автор акцентує увагу на сум'ятті та стражданні, котрі відчуває головний герой оповідання, маленький хлопчик на прізвисько Горобчик. Адже загальний контекст, у якому розгортаються події, обумовлений несприятливою атмосферою в класі: інші діти висміюють хлопчину за його «конфуз».

В українському перекладі метафоричне порівняння *las carcajadas aumentaron* у *resonaban como trallazos* [16] відтворено в такий спосіб: *коли інші хлопці зрозуміли, в чому річ, регім став, немов стьобання батога* [14]. Незважаючи на нейтралізацію дієслівного сонорного компонента *resonar*, сам словесний образ відтворюється покомпонентно. Такий перекладацький крок точного відтворення є виправданим і підтверджується прикладами частот-

ного ужитку зазначеного порівняння, які віднаходимо в корпусі української мови ГРАК:

- *Фрази були немов удари батога, Рута після кожної щораз більше зіщулювалася.* [2, Максим Кідрук, *Доки світло не згасне назавжди*];

- *Звук ляпаса розірвав повітря, немов удар батога* [2, Ілларіон Павлюк, *Танець недоумка*];

- *Він ляснув пальцями, неначе батогом* [2, Василь Бережний, *В зоряні світи*].

Під час прочитання тексту в україномовного реципієнта виникатимуть аналогічні асоціативні зв'язки, які викликатимуть негативні конотації, котрі й були закладені в оригінальному повідомленні.

Подібна ситуація для відтворення відповідних асоціацій у реципієнта спостерігається і в іншому прикладі, де регіт дітей, котрі насміхаються з прізвиська маленького хлопчика, порівнюється зі звуками бляшанок: *Todos los niños rieron a carcajadas. Sentí como si me batieran con latas en las orejas* [16]. – *Усі діти запеготали. Я відчув себе так, наче мене вдарили різкою по вухах* [14]. Як ми бачимо, порівняльна конструкція відтворюється за допомогою функціонального еквівалента в мові перекладу, який є більш звичним для українськомовних читачів.

Окрім компонента художнього порівняння, звукономінативний елемент може виступати й епітетом: *El palco estaba vacío. Nadie parecía reparar en mí, pero yo tenía la sensación de que toda la villa estaba disimulando, que docenas de ojos censuradores acechaban en las ventanas, y que las lenguas murmuradoras no tardarían en llevarle la noticia a mis padres* [16]. – *Нікого не було, ніхто не звертав на мене жодної уваги, але мені здавалося, всі люди тільки вдають, наче не дивляться на мене, а десятки осудливих очей слідкують за мною з вікон своїх осель й ось-ось донесуть батькам про все, що зі мною сталося* [14]. Під час перекладу відбулося повне вилучення мікрообразу, побудованого на основі вживання іменника *las lenguas* та прикметника *murmurador*. Згідно з Королівським словником іспанської мови, одним зі значень дієслова *murmurar* є ‘злословити про людину поза очі’, відповідно, синтагма *las lenguas murmuradoras* означає «злостиві язики» [10]. Відтак, зазначений

фрагмент перекладу дещо нейтралізується за своєю стилістикою, проте подібний крок не призводить до відчутної втрати адекватності аналізованого уривку завдяки смисловій близькості зазначеного епітета з метафорою *los ojos censuradores* – осудливі очі.

Цікавим є випадок вилучення цілого текстового фрагмента, у якому використано лексеми звукової семантики з метою надання додаткової характеристики персонажів: *El llamado Romualdo, a quien yo conocía de acarrear sacos de piñas como niño que era de Altamira, carraspeó como un viejo fumador de picadura y leyó con una voz increíble, espléndida, que parecía salida de la radio de Manolo Suárez, el indiano de Montevideo* [16]. З метою кращого розуміння уривка пропонуємо вашій увазі російськомовний переклад, де значення епізод все ж був відтворений: *Ромуальдо я знав хорошо, он вечно таскал домой мешки с шишками, как и положено мальчишке с Альтамыры. А теперь он откашлялся, словно старый курильщик, и прочел несказанно прекрасным голосом – можно было подумать, что голос шел из радиоприемника, с радио Маноло Суареса, индейца из Монтевидео* [15].

Така голосова метаморфоза однокласника Горобчика, якого вчитель просить зачитати вірш А. Мачадо, створює особливий комічний ефект сцени: голос хлопчини, який декілька секунд тому звучав, як голос завзятого курця, миттю починає лунати дзвінко, як голос взірцевого радіоведучого. Не можемо не погодитися з думкою, яку висловив М. Рильський, що «перекладач має неухильно стежити за всіма стильовими поворотами тексту» [7, с. 70], адже і справді, без такої, на перший погляд, деталі переклад позбавляється цікавого моменту, що призводить до зниження його емоційно-експресивної тональності.

3. Сонорна лексика як фонетичний елемент мовлення персонажа.

Під час прочитання твору варто пам'ятати, що події оповідання відбуваються в Галісії в 30-ті роки ХХ ст., коли Іспанія переживала прихід до влади нового режиму Ф. Франка та стояла на порозі кривавої громадянської війни. Новоявлена диктатура прагнула створити уніфіковану кастилізовану ідентичність, яка витісняла б будь-які прояви належності до іншої національно-культурної меншини. «Постійно підкреслювалася «цивілізаційна сила» кастильської, або, як її навмисно йменували, «іспанської мови», а на-

томість завжди наголошувалося на «відсталості» і «дефектності» галісійської. Якщо раптом хтось чув, що дитина висловлюється галісійською, то майже ніколи не оминав добру нагоду пригрозити їй на кшталт: «Дитино, зараз я тобі рота намиллю!», – так описує культурну агресію, яка вирувала в зазначений період часу в країні, іспанський історик А. Коста Піко у своєму дослідженні «*Los pájaros de Guadalajara tienen la garganta llena de trigo. Escuela y deslegitimación etnocultural en Galicia*» [9, с. 249]. Саме цей історичний факт і описується в уривку, у якому батько головного героя Горобчика ділиться зі своїм сином власними шкільними спогадами: *Mi padre contaba como un tormento, como si le arrancara las amígdalas con la mano, la manera en que el maestro les arrancaba la jeadá del habla para que no dijeran ajuá ni jato ni jracias. "Todas las mañanas teníamos que decir la frase 'Los pájaros de Guadalajara tienen la garganta llena de trigo'. ¡Muchos palos llevábamos por culpa de Juadalagara!"* [16]. – Батько розповідав, якою мекою для нього та для інших учнів були намагання вчителя прищепити їм, галісійцям, кастильську вимову. Щоб вони не казали “г” замість “т”, мусили щодня вранці проказувати фразу “Горобці Гвадалахари гарно годують гороб’ят”. Скільки різок випало їм за ту “Гвадалахару!” [14].

У фрагменті обіграно боротьбу шкільних вчителів із фонетичним феноменом *gheada*, котрий полягає у вимовлянні проривного дзвінкого звуку [g] як фрикативного глухого [x], і який був поширеним явищем серед галісійських учнів. І, як можна зрозуміти з оповідання, основним інструментом боротьби слугувала саме ця скоромовка, тому зрозуміло, яку палітру емоцій вона викликала. Якщо ми звернемося до праці «Мистецтво перекладу», у якій М. Рильський висвітлював свої міркування щодо специфіки художнього перекладу, то знайдемо таку його думку щодо особливостей сталих висловів, яка стає для нас відправною точкою під час аналізу зазначеного уривку: «Треба, мені здається, перекладати фразеологізми, прислів’я, приказки, ідіоми відповідними виразами своєї мови, якщо вони не мають специфічного національного чи історичного характеру» [7, с. 68]. Питання адекватного перекладу фонетичних особливостей мовлення персонажів належить до одного з найскладніших, іноді навіть «неперекладних» питань. Перед перекладачкою постало непросте завдання не лише підібрати від-

повідні окремі лексичні одиниці, які відображали б таку фонетичну гру, але й ще побудувати скоромовку так, аби відтворити специфічний історичний контекст, закладений у ній. Як можна відстежити з прикладу, основною стратегією, якою керується перекладачка під час роботи над уривком, є стратегія доместикації з сумішню інтенційного перебільшення: бажаючи максимально зробити сцену зрозумілою українському реципієнтові, М. Жердинівська відбирає такі лексеми, які, з одного боку, відтворюють семантику оригінальної скоромовки, а з іншого – які обігрують типову і зрозумілу україномовну гру звуків г/г, навмисно залишаючи в словах фонему г. Подібний крок підсилює нав'язливий характер такої мовної політики та створює ефект карикатурності й роздратування. Втім, навіть таке вдале, на нашу думку, перекладацьке рішення все ж обмежує достатнє розуміння українськомовного читача історичного контексту, що супроводжує епізод. Можливо, примітка або виноска могла б вирішити посталу проблему.

4. Художній образ, що вибудовується за допомогою еврисемії.

Іспанський мовознавець Д. Кассані дає визначення *palabras comodín*, або, як їх ще йменують, *palabras ómnibus*: «...*palabras comodín* – це ті широкозначні іменники, дієслова або прикметники, які ми вживаємо тоді, коли на думку нам не може спасти жодна лексема з більш точним значенням. Тобто це ті слова, які вживаються за будь-яких обставин та для позначення будь-чого, проте які майже або зовсім не конкретизують значення вислову. До таких слів можна зарахувати серед іменників – *aspecto, cosa, elemento, hecho, información, problema, tema*...; серед дієслів – *decir, hacer, poner, tener*...; серед прикметників – *bueno, interesante, positivo*...» [8, с. 147]. Із зазначеного визначення випливає, що йдеться переважно про слова-паразити, і така лексика в контексті художньої літератури може виступати особливим елементом творення мовленнєвої характеристики персонажів: з одного боку, вона може вказувати на з тих чи інших причин обмежений вокабуляр героя, а з іншого – репрезентувати мовлення дитини, що й відбувається в нашому випадку: *Yo había escuchado muchas veces a mi padre blasfemar contra Dios. Lo hacían todos los hombres. Cuando algo iba mal, escupían en el suelo y decían esa cosa tremenda contra Dios. Decían dos cosas: Cajo en Dios, cajo en el Demonio* [16]. – Я багато разів чув, як батько наплюжить Бога. Всі чоловіки так

робили. Коли справи йшли погано, вони плювали на землю й при цьому страшенно лаяли Бога, й чорта також, уживаючи найбрудніші лайки [14]. Зазначений епізод становить перед нами інтерес із двох причин: по-перше, він відображає гіпонімічну тенденцію перекладачів щодо еврисемантичних одиниць (*palabras comodín*), яка буде підтверджена ще в подальших дослідженнях: *decían esa cosa tremenda – страшенно лаяли Бога*. По-друге, знову натрапляємо на проблему відтворення графічної репрезентації фонетичного явище *gheada*. У зазначеному уривку воно реалізується в лайці *Cajo en Dios, cajo en el Demonio* (замість *cago en Dios, cago en el Demonio*) і при перекладі втрачається внаслідок нейтралізації обсценної лексики.

Отже, як засвідчує проаналізований емпіричний матеріал, сонорна лексика може виступати важливим елементом творення художнього образу, котра вимагатиме від перекладача ретельного доперекладацького аналізу. За умови, якщо лексема звукової семантики виступає основою зорової картини з денотативним ядром, віднаходження адекватного еквівалента не становить особливої проблеми; перекладач віддає перевагу прямому еквівалентові. Втім, найбільших трансформацій сонорна лексика зазнає, коли вона стає носієм специфічної конотативної інформації. Було виявлено, що з метою забезпечення якісного перекладу перекладачі звертають особливу увагу на загальну стилістику епізоду, у якому використано зазначений лексичний пласт, авторську інтенцію та міжмовну асиметрію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаценко І. О. Звукообразовательні слова в сучасному мовознавстві. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2009. Вип. 23. С. 20–26.
2. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2021. URL: uacorp.org.
3. Ігнат'єва С. Є. Семантична парадигма слухових сенсоризмів у комунікативному просторі щоденникового дискурсу. *Психолінгвістика*. 2013. Вип. 13. С. 118–131.
4. Кравченко А. В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации. Иркутск : Изд. Иркут. гос. ун-та , 2004. 206 с.

5. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. 2-е изд., перераб. М. : Просвещение, 1988. 188 с.

6. Навальна М. І. Динамічні процеси розмовної лексики на позначення актив мовлення в художньому стилі. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки*. 2012. № 4–2. С. 530–537.

7. Рильський М. Т. Мистецтво перекладу. К. : Радянський письменник, 1975. 344 с.

8. Cassany D. *La cocina de la escritura*. Barcelona : Editorial Anagrama, 1995. 133 p.

9. Costa Rico A. Los pájaros de Guadalajara tienen la garganta llena de trigo. Escuela y deslegitimación etnocultural en Galicia. *Historia De La Educación*, 27. Salamanca, 2008. P. 245–266.

10. *Diccionario de la lengua española*. URL: <https://dle.rae.es/>

11. *El Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES XXI)*. URL: <https://www.rae.es/banco-de-datos/corpes-xxi>

12. *Real Academia Española – Corpus de Referencia del Español Actual (CREA)*. URL: <https://corpus.rae.es/creanet.html>

13. *Real Academia Española – Corpus Diacrónico del Español (CORDE)*. URL: <https://corpus.rae.es/cordenet.html>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ривас М. Мова метеликів / пер. з ісп. М. Жердинівська. *Vsesvit*. К. : 2006. № 7–8. С. 107–112. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/188/41/>

2. Ривас М. Карандаш плотника: Роман, рассказы / Перевод с испанского Н. Богомоловой. М. : Иностранка, 2004. 303 с. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=140572>

3. Rivas M. *La lengua de las mariposas* URL: <http://laussy.org/images/ba/Lengua-de-las-mariposas.pdf>.

Oleksandra KONDRATENKO, PhD student
Educational and Scientific Institute of Philology
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

HEARING VOCABULARY AS A KEY ELEMENT FOR IMAGE CREATION IN THE ORIGINAL TEXT AND ITS TRANSLATION (based on the short story butterfly's Tongue by manuel Rivas)

The paper sets out to provide a comprehensive description of the problem of reproducing the hearing vocabulary in the Ukrainian translation as it plays

a key role in the image creation. The research is based on the data collected from the short story *La lengua de las mariposas* written by modern Spanish novelist Manuel Rivas since it's been noted that this kind of lexis is used actively to describe, on one hand, the special atmosphere that was reigning in Spain at that time and, on the other hand, to specify the speech portrait of the characters. According to the results of the analysis, the main challenges in translation were identified. These are the physical sound description, visual images based on metaphors and epithets, phonetic peculiarities and eusemy cases. We have found out that when the verbal image with a hearing component is traced on the denotative meaning (that is to say, used to represent language world picture), there is no problem in establishing the direct correspondence between two languages. The major problems in reproducing this type of lexis are faced when it comprises such functional, stylistics connotations and associative features that differ from those that exist in the target language. Then the in-depth semantic structure analysis is needed that will determine the special translation transformations, for example the use of functional correspondence or neutralization of the figure. Furthermore, the background knowledge of the recipient must be considered as the sound terms may contain additional implicit information as well. But one should always be aware of the possible stylistic losses that may be a result of this or that transformation. The awareness of it will ensure the content unity of the text that is being translated.

Keywords: literary translation, hearing vocabulary, sound terms, verbal image connotation, stylistics

REFERENCES

1. *Hatsenko, I. O.* (2009). Zvukozobrazhalni slova v suchasnomu movoznavstvi [Onomatopoeia in the modern linguistics]. *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu – Issues in semantics, word and sentence*, 23, 20–26. [in Ukrainian].
2. *Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK)* [General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC)]. <http://uacorporus.org/Kyiv/ua>. Retrieved from <http://uacorporus.org/Kyiv/ua> [in Ukrainian].
3. *Ihnatieva, S. Ye.* (2013). Semantychna paradyhma slukhovyykh sensoryzmiv u komunikativnomu prostori shchodennykovoho dyskursu [Semantic paradigm of hearing vocabulary in communicative space of diary discourse]. *Psyholinhvistyka – Psycholinguistics*, 13, 118–131. [in Ukrainian].

4. Kravchenko, A. V. (2004) Yazyk i vospriyatie: Kognitivnye aspekty yazykovoi kategorizatsii [Language and Perception: Cognitive Aspects of Language Categorization]. Irkutsk: Izd. Irkut. hos. un-ta. [in Russian].

5. Kukhareno, V. A. (1988). Interpretatsiya teksta [Text interpretation]. Moscow: Prosveshchenye. [in Russian].

6. Navalna, M. I. (2012). Dynamichni protsesy rozmovnoi leksyky na poznachennia aktiv movlennia v khudozhnomu styli [Dynamic processes colloquial vocabulary for designation of acts broadcasting in artistic style]. *Uchenye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo – Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University*, 4–2, 530–537. [in Ukrainian].

7. Ryl'skyi, M. T. (1975). *Mystetstvo perekladu [Art of translation]*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk. [in Ukrainian].

8. Cassany D. La cocina de la escritura. Barcelona : Editorial Anagrama, 1995. 133 p. [in Spanish].

9. Costa Rico A. Los pájaros de Guadalajara tienen la garganta llena de trigo. Escuela y deslegitimación etnocultural en Galicia / A. Costa Rico. *Historia De La Educación*, 27. Salamanca, 2008. P. 245–266. [in Spanish].

10. *Diccionario de la lengua española*. Retrieved from: <https://dle.rae.es/> [in Spanish].

11. *El Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES XXI)*. Retrieved from: <https://www.rae.es/banco-de-datos/corpes-xxi> [in Spanish].

12. *Real Academia Española – Corpus de Referencia del Español Actual (CREA)*. Retrieved from: <https://corpus.rae.es/creanet.html> [in Spanish].

13. *Real Academia Española – Corpus Diacrónico del Español (CORDE)*. Retrieved from: <https://corpus.rae.es/cordenet.html> [in Spanish].

SOURCES

1. Rivas, M. (2006). Mova metelykiv [Butterfly's Tongue]. *Vsesvit*, 7–8, 107–112. Retrieved from: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/188/41/> [in Ukrainian].

2. Rivas, M. (2004). *Karandash plotnika: Roman, rasskazy [The Carpenter's Pencil: the novel, short stories]*. Moscow: Inostranka. Retrieved from: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=140572> [in Russian].

3. Rivas M. La lengua de las mariposas. Retrieved from: <http://laussy.org/images/b/ba/Lengua-de-las-mariposas.pdf> [in Spanish].

Дата надходження до редакції – 25.11.2021

Дата затвердження редакцією – 13.12.2021

Аліна КУЧЕРЕНКО, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-3378-3083

СОЦІОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ «ІНФОДЕМІЇ» В АРАБСЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Статтю присвячено дослідженню мовної специфіки арабської онлайн-комунікації в умовах надлишку інформації, пов'язаної з пандемією коронавірусу. Зокрема, проаналізовано понад 100 дописів користувачів соціальних мереж Facebook і Twitter та визначено їхні тематичні особливості. Охарактеризовано соціальні риси комунікантів як онлайн-користувачів. З'ясовано параметри вибору мовного коду (стандартна/розмовна форма) залежно від призначення публікації (репрезентатив, директив, експресив). На матеріалі експресивів встановлено деякі гендерні відмінності мови публікації. Також виявлено низку лексикограматичних засобів вираження незгоди (експліцитної/імпліцитної): заперечні частки та граматичні конструкції, лексика з негативною емоційною експресивністю або контекстуальною конотацією.

Ключові слова: арабськомовні соціальні медіа, інфодемія, комунікативна мета, мовленнєві акти незгоди, мовне варіювання, недостовірна інформація.

На початку 2020 р. людство стикнулось зі світовою пандемією коронавірусу та зумовленими ним обмежувальними заходами, такими, як соціальна дистанція, самоізоляція, робота з дому тощо. Популярні й до того часу соціальні медіа стали простором ще більш активної онлайн-комунікації. У свою чергу, вплив нових явищ на інтернет-дискурс сприяє розвитку мовного узусу, що викликає інтерес у різних галузях лінгвістики. До активного вжитку в різних мовах, зокрема й арабській, увійшли слова та вислови, на кшталт «локдаун» (الحجر الصحي), «онлайн-навчання» (الدراسة أونلاين), «носіння масок» (ارتداء الكمامات) тощо. Однак, крім цього, онлайн-дискурсу притаманне віддзеркалення емоцій та поглядів учасників комунікації. До контенту соціальних медіа увійшли численні чутки, неперевірені факти, маніпулятивні публікації, пов'язані з но-

вою хворобою. Такий надлишок недостовірної інформації в цифровому та фізичному середовищі під час спалаху захворювання ВООЗ називає терміном «інфодемія¹» [10]. Зазначене поняття функціонує також і в арабськомовному медіадискурсі у вигляді морфологічно адаптованого запозичення з англійської мови – انفوديميا (*infūdīmiyā*). Разом із надлишком неперевіраних фактів у соціальних медіа активно поширюються явища дезінформації, недостовірних даних, фейкових новин, спаму тощо.

Феномену «інфодемії» в арабськомовному онлайн-дискурсі присвячені дослідження передусім корпусної лінгвістики. Сучасні розвідки спрямовані на формування баз даних, що охоплюють дописи та коментарі користувачів соціальних медіа за певними критеріями, на кшталт тематичної домінанти [5], певного виду дискримінації чи мови ненависті [6], типів дезінформації [8; 9] тощо. Перевагою корпусів є передусім можливість отримати об'єктивну картину на основі кількості (від кількох тисяч до десятків мільйонів) дописів. Більше того, корпуси уможливають подальші дослідження, включаючи соціолінгвістичні. Так, у базі даних «Arabic COVID-19 Multi-Label Fake News and Hate Speech Detection Dataset» (2021), до якої входять 10 тис. дописів у Twitter, М. Амьор та Х. Альян встановили параметри класифікування публікацій на власне новини та погляди користувачів, а також виявлення різновидів арабської мови (стандартна мова, розмовні форми Близького Сходу або північноафриканські варіанти) [6].

Увагу привертає праця А. аль-Асмарі, А. ад-Давуда, М. Нуа, В. Раеса, А. аль-Вабіля (2021), у якій на базі 3.8 млн. дописів про пандемію було встановлено типи та тематичні групи неправдивої інформації, що поширювалася в 2020 р. у Саудівській Аравії. За змістом, автори виділяють публікації про фармацевтичні компанії, поради для здоров'я, конспірологічні теорії, біологічну війну, імунітет арабів, ісламофобію, мережу 5G [7, с. 5]. З іншого боку, Л. аль-Судйяс та П. Рейсон у своєму дослідженні, що охоплювало близько 1 млн. дописів, визначили типи інформації про коронавірус, включаючи недостовірні дані, таким чином: статистика (кіль-

---

¹ Термін "infodemic" вперше зафіксовано в 2003 р. у статті Д. Роткопфа під час епідемії SARS [11].

кість хворих); локація; рекомендації щодо освітнього процесу; молитви / побажання [5, с. 9].

Разом із тим, власне лінгвістичні, соціолінгвістичні, дискурсивні та інші аспекти недостатньо розкриті у наявних працях. Зокрема, мовні особливості таких дописів з урахуванням соціальних характеристик їхніх авторів потребують особливої уваги у зв'язку зі стрімким розвитком узусу. Класифікація типів недостовірної інформації також потребує уточнень, зокрема, у плані визначення чітких параметрів. Так, необхідність виявлення змін у сучасній стандартній арабській мові в умовах «інфомедії», зважаючи на лінгвопрагматичні та екстралінгвістичні (передусім соціальні) фактори мовного варіювання, зумовлює **актуальність** цієї розвідки.

Новизна дослідження полягає в тому, що це є однією з перших спроб лінгвоарабістики в Україні розкрити мовну специфіку онлайн-комунікації, пов'язаної з недостовірною інформацією про пандемію.

Об'єкт вивчення становить арабськомовний дискурс соціальних медіа, а **предмет** дослідження – соціопрагматичні риси онлайн-дописів про коронавірус у мережах Facebook та Twitter.

Мета цієї статті – встановити мовні засоби досягнення комунікативної мети користувачів соціальних медіа Facebook і Twitter в умовах надлишку інформації, пов'язаної з пандемією, беручи до уваги соціокультурні характеристики самих комунікантів.

Для реалізації зазначеної мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- встановити ключові лексичні маркери в межах теми «інфомедії» для формування корпусу текстів;
- визначити соціальні риси персональних сторінок відповідних онлайн-користувачів;
- проаналізувати мову дописів та з'ясувати особливості вибору мовного коду;
- окреслити тематичні особливості досліджуваних текстів та встановити їхні типи за комунікативною метою.

Матеріалом дослідження послуговували понад 100 онлайн-текстів у соціальних мережах Facebook та Twitter.

У ході розвідки було використано такі **методи**: елементи комунікативного аналізу для визначення типів онлайн-повідомлень, а

також їхньої успішності; дискурс-аналізу, за допомогою якого окреслено особливості мовного варіювання залежно від тематики дописів, встановлено гендерні лексичні відмінності та ін.; зіставний аналіз для виявлення параметрів вибору мовного коду, визначення гендерних відмінностей у мові дописів та ін.; суцільна вибірка, на основі якої проаналізовано понад 100 дописів користувачів мереж Facebook та Twitter.

Дослідження будь-якого виду дискурсу потребує аналізу багатьох аспектів, що дає можливість розкрити мовну специфіку цього явища у певному соціокультурному контексті. Так, соціопрагматичний підхід полягає у виявленні змін у мові, зумовлених соціальними чинниками, з урахуванням прагматичних параметрів тексту [1, с. 206–208]. З лінгвопрагматичного погляду слід звернути увагу передусім на теорію мовленнєвих актів та теорію мовної комунікації.

Комунікативні цілі бувають інформаційними (передача інформації), предметними (отримання певної інформації / реакції тощо), комунікативними. За тривалістю комунікативна мета може бути найближчою або довготривалою/віддаленою. За специфікою відносин між комунікантами цілі можуть полягати у розвитку, припиненні, підтримці комунікації, запереченні певної позиції, спонуканні до дій тощо [2, с. 19]. Успішність комунікації залежить від досягнення комунікативної мети.

Залежно від призначення певного повідомлення, а також інших параметрів (спрямованість акту, емоційне ставлення мовця, різниця у статусах комунікантів тощо), визначено такі типи мовленнєвих актів (за Дж. Серлем): репрезентативи, комісиви, директиви, експресиви, декларативи [2, с. 20–21]. Крім того, успішна та ефективна комунікація передбачає досягнення взаєморозуміння у процесі інтеракції. В онлайн-дискурсі обмін інформацією відбувається не завжди у вигляді безпосереднього діалогу. Повідомлення, які публікуються у відкритому доступі, зазвичай представляють реакцію на подію, явище або інше повідомлення, і вони здебільшого спрямовані на отримання відгуку (вербального чи невербального) від решти користувачів. Тому необхідно звернути увагу на мовленнєві акти незгоди, у яких відображається позиція мовця, протилежна позиції співрозмовника, явищу, повідомленню ЗМІ тощо. Незгода може бути представлена інформативними або оцінними

фразами (осуд, несхвалення, невизнання дійсним та ін.) за допомогою різних лексико-граматичних засобів [4, с. 293]. Для вираження негативної відповіді використовуються як експліцитні, так і імпліцитні інструменти мовлення [3, с. 60].

Мовні засоби, які використовуються для досягнення комунікативної мети дописів у межах «інфодемії», викликають інтерес передусім тому, що успішна комунікація можлива за умови дотримання максим Г. Грайса – кількості, способу, відповідності та істинності інформації [2, с. 39–41]. Поняття «інфодемія» імплікує визначення ступеня реалізації або порушення максими якості (істинності) повідомлення, а відтак і впливу цього порушення на успішність комунікації.

Головні постулати істинності повідомлення полягають у тому, щоб мовець не говорив того, що заздалегідь, на його думку, є хибним, а також ту інформацію, для достовірності якої немає доказів [2, с. 40]. Однак немало онлайн-користувачів, як і у випадку з політичними поглядами, можуть бути переконані у власній правоті щодо пандемії Covid-19, а тому вони не вважають свої повідомлення неправдивими.

На підставі досліджених текстів було встановлено, що комунікативні цілі є як власне інформаційними (донести «новини» до одnodумців та необізнаних користувачів), так і предметними (намагання переконати у своїй правоті). Крім того, ці цілі є віддаленими, адже в короткочасній перспективі успішність комунікації незначна (за 2–3 дні – до 10 реакцій). Утім, наслідки таких публікацій – довготривалі та цілком реальні. Комунікативний ефект підтверджується в безперервності самих дописів, а також за межами онлайн-простору (реальні протести, недотримання рекомендацій тощо). Насправді успішність цієї сфери онлайн-комунікації досить складно виявити, адже вона регулюється адміністраторами контенту мереж (повідомлення можуть бути вилучені, персональні сторінки – заблоковані).

Соціальні риси користувачів схарактеризовано на підставі персональних онлайн-сторінок. Серед досліджених облікових записів в межах зазначеної тематики виявлено публікації, авторами яких були інтернет-користувачі обох статей. Їхній вік здебільшого не зазначено, однак він коливається у межах узагальненої інтернет-

статистики² (від 18 до 35 років для основної частки користувачів мереж Facebook та Twitter). Вид діяльності, за винятком окремих профілів (зазначено, наприклад, «коуч»), з'ясовано за активністю дописів/коментарів/підписників у соціальних медіа (активні користувачі, напівпрофесійні блогери, професійні блогери). Серед країн походження/проживання було виявлено такі: Єгипет, Туніс, Сирія, Кувейт, Велика Британія (емігранти з арабських країн).

На основі поширених понять, зокрема гештегів, пов'язаних з «інфодемією», було обрано низку дописів у Facebook та Twitter. До ключових слів пошуку належали такі:

- لا للتطعيم «ні вакцинації»;
- شركات الأدوية «фармацевтичні компанії»;
- تلقيح | لقاحات «вакцинування / вакцини»;
- ارتداء كمادات «носіння масок»;
- تجربتي في كورونا «мій досвід з короною»;
- فعالية دواء «ефективність ліків»;
- أرباح شركات الأدوية «прибутки фармацевтичних компаній»;
- علاج كورونا «лікування корони»;
- لا يمنع العدوى «не запобігає інфекції» тощо.

Варто зауважити, що використання гештегів виявилось більш ефективним для пошуку інформації в мережі Twitter, ніж Facebook. Крім того, виявлено, що користувачі Twitter були схильні до використання подібного набору гештегів (наприклад, لا للتطعيم «ні вакцинації» і شركات الأدوية «прибутки фармацевтичних компаній», فعالية دواء «ефективність ліків» і علاج كورونا «лікування корони» тощо). Ключовими лексичними маркерами гештегів, як видно із зазначеного переліку вище, були лексеми *kūnā* «корона», *liqāh* «вакцина», *dawā* «ліки» тощо.

Публікації проаналізовано за змістом та виділено в групи за такими темами:

- прибутки фармацевтичних компаній;
- заперечення ролі вакцинації;
- заперечення необхідності профілактичних заходів;
- переконування в існуванні доступних дієвих ліків;
- поради для здоров'я.

---

² Statista. URL : <https://www.statista.com> (дата звернення: 25.10.2021).

Оскільки неофіційна онлайн-комунікація може нерідко бути подібною до усного дискурсу в реальному світі, а саме їй властива спонтанність, при аналізі онлайн-дописів було виявлено перемикання між різними темами та їхнє поєднання в межах однієї публікації.

На підставі дослідженого матеріалу встановлено використання таких типів мовленнєвих актів:

- 1) репрезентативи (новини, включаючи фейкові, презентація неперевірених фактів тощо);
- 2) експресиви (власні переживання, побажання, молитви тощо);
- 3) директиви (інструкції / поради як вилікуватися, заклики не дотримуватися певних заходів та ін.).

Утім, слід зазначити, що дописи представлені не лише чітко розмежованими типами актів, але й тексти, що відрізняються за типом комунікативного призначення, можуть поєднуватися в межах одного повідомлення.

У дописах, що містять **директиви**, представлені передусім гештеги, які коротко описують позицію онлайн-користувача. Наприклад: #لا لتطعيم الاطفال (ні вакцинуванню дітей), #لا لجواز التلقيح (ні паспорту вакцинації) #لا للتطعيم الإجباري (ні примусовій вакцинації) та ін. Так, з наведених зразків видно використання експліцитної незгоди, втіленої в заперечній частці *lā*. У таких коротких повідомленнях присутній заклик протистояти офіційній політиці уряду.

Дописи, які охоплюють **репрезентативи** (новини, фейкові новини, чутки тощо), фіксують заперечення необхідності дотримання превентивних заходів, наприклад (Tweet 1): ارتداء الكمام لاقيمة له طلب من الذين استقبلهم خلع الكمام وعدم الخوف من أي شيء «він попросив тих, хто його зустрів, зняти маски та **не боятися нічого**», الكمام الوجه لا يمنع العدوى «маски для обличчя **не попереджають інфекцію**» та ін. Незгода виражена за допомогою частки *lā* та іменника 'adam «відсутність» (у значенні заперечення іменника 'adam ḥawf «відсутність страху»). Попри те, що смисл повідомлення експліцитний, мовець використовує імпліцитні інструменти висловлення своєї позиції, протилежної до офіційних інструкцій влади, на кшталт ḥal' u al-kiṭāt «зняття маски» (при поширеному наразі кліше ارتداء الكمامات «носіння масок» лексеми ḥal' «знання» та irtidā' «носіння/одягання» протиставлені одна одній).

Серед репрезентативів також зафіксовано дописи-підтвердження «фактами», де доказом слугував медіапродукт, надійність та достовірність якого не підтвержені. Наприклад (Tweet 2): [відео] *طبيب يوضح أن لا انتشار ولا عدوى لـكورونا بدون ظهور أعراض* «лікар роз'яснює, що коронавірусна інфекція не поширюється без прояву симптомів [відео]» тощо.

До зазначеного типу дописів також належать деякі публікації конспірологічного змісту. Наприклад, переживання, побоювання, підозри та викриття змов фармацевтичних компаній представлені імпліцитними засобами вираження незгоди із загальносвітовою риторикою щодо пандемії.

Наприклад (Tweet 3, Tweet 4): *والهدف الاول هو تدمير العالم الإسلامي والعربي* «головною метою є знищення арабо-мусульманського світу», *هدفهم خدمة مصالح شركات الأدوية* «їхня мета – служіння інтересам фармацевтичних компаній», *فايروس #كورونا من انتاج شركات الأدوية* «коронавірус створено фармацевтичними компаніями».

У зазначених прикладах використано лексичні одиниці з негативною конотацією *hadaf-hum / al-hadaf* «мета», *maṣāliḥ* «інтереси», *ṣarikāt al-adwīya* «фармацевтичні компанії». Однак слід звернути увагу на долучення типу експресиву до репрезентативу шляхом використання лексеми з негативною емоційною експресивністю *tadmīr* «знищення» у поєднання з етнокультурно маркованим кліше *al-‘ālam al-islāmīy al-‘arabīy* «арабо-мусульманський світ».

Виявлено також дописи-докази без фактичних підтверджень, у яких незгода виражена імпліцитно шляхом протиставлення «ми (звичайні люди / араби) – вони (фармацевтичні компанії, уряд, Захід, США, іноземці, інші уряди (президент Бразилії) та інше». Наприклад (Tweet 5): *لا جانب كلهم ببستخدموا الايفرمكنين في علاج كورونا* «усі іноземці використовують «Фармакотін» у лікуванні корони».

Інший тип мовленнєвих актів, **експресив**, представлено в дописах, які передають емоції, переживання, побажання, пережитий досвід користувачів тощо. Для таких публікацій зафіксовано активне використання емоційно забарвленої лексики та контекстуально мотивованої негативної конотації певних лексем. Наприклад, лексика з негативною експресивністю (Tweet 1, Tweet 6): *نشر أكاذيب الإعلام* «брехня про корону», «*брехня ЗМІ*», *خدعة كورونا* «сіяти страх», *شركات الادويه مافيش ضمير* «у фармацевтичних компаній немає совісті».

Також в експресивах репрезентовано лексику фінансової спрямованості з негативною конотацією або експліцитним негативним значенням. Наприклад (Tweet 6, Tweet 7, Tweet 8, Tweet 9): *كورونا شركات الأدوية ما اكتفت من النهيية* «Корона лишилась **бізнесом**», *بقيت بنس* «фармацевтичні компанії не задовольнилися **награбованим** в ситуації з короною», *اكثر فيروس حقق أرباح لشركات الأدوية الكبرى* «вірус, що приніс найбільші **прибутки** великим фармацевтичним компаніям», *فليزر تتوقع تحقيق أرباح تصل إلى* «Pfizer очікує отримати **прибутки**, що сягають...».

Зіставивши дописи зазначеного вище виду авторства чоловіків та жінок, виявлено, що в жіночих публікаціях частіше вживається лексика з негативною емоційною експресивністю, на кшталт *nahība* «награбоване», або лексика з негативною конотацією та прихованим протиставленням «ми – вони», підкреслюючи дистанцію з протилежною стороною через запозичення *biznes* «бізнес» (замість арабського варіанта *a‘māl*). З іншого боку, рисою, притаманною публікаціям користувачів-жінок, є вираження переживань з маркерами пом’якшення негативності, наприклад (Tweet 7, Tweet 11): *أنا عندي إحساسي* «я **невпевнена** у вакцинах», *ومش مقتنعة باللقاحات* «у мене **відчуття**...».

У дописах чоловіків негативну конотацію виражено менш відкрито. Дійсне ставлення мовця до повідомлення знаходимо у вставних словах, на кшталт *tab‘an* «звісно» (Tweet 10). Однак у разі висловлення невдоволеності або протилежної думки експліцитно, зафіксовано використання відносно більшої кількості негативних конструкцій та емоційно забарвлених виразів, ніж у жіночих текстах. Наприклад (Tweet 10): *انته طبيب هذا مو تخصصك لا تقتي و تضيع الناس* «...Будь уважним, лікарю. Це – не твоя спеціалізація, не вводи в оману людей...». У наведеному дописі (експресив поєднується з директивом) використано попередження (*antabih* «будь уважним») та пораду «не вводити в оману людей» іншому користувачу.

До проаналізованих текстів, у яких поєднано експресиви та директиви, належать поради користувачів одне одному щодо профілактики та лікування хвороби. Увагу привертають описи застосування «народних» засобів у боротьбі з коронавірусом, власний досвід, прості й дієві ліки, релігійні стереотипи. При цьому використано культурно марковану лексику, на кшталт *mā’ zamzam* «вода Замзам» (священне джерело, вода якого вважається-

ся цілющою серед мусульман), елементи «народної» медицини (*zeyt al-qaranful* «олія гвоздики», *miyāh al-milḥ* «вода з сіллю» тощо). Наприклад (Facebook-група «Tağribatī ma‘a kūḡūnā (Мій досвід з коронавірусом)»):

أنا جربت ماء زمزم ورجع شمي «Я спробував воду Замзам і мій нюх повернувся» (1);

أعراض كورونا وعليكي بالزئك والزيوت مثل زيت القرنفل والنعناع والسوائل «якщо є симптоми корони, тобі потрібен цинк, олій, на кшталт гвоздики та м'яти, рідина, вітаміни – від сьогодні і швидко» (2);

بيجيب كوب مياه بلعح متممض بيها والفيروس في الجسم يموت فورًا «береш склянку води з сіллю, полощеш нею рота – і вірус в організмі гине одразу» (3).

У наведених зразках вжито непрямий заклик до дій (2, 3), а також приховане нагадування про значення релігійних традицій (1). Крім того, допис (3) містить свідому передачу неправдивої або непідтвердженої інформації, що, з одного боку, виражає спробу поділитися способом подолати страх перед невідомим, але з іншого – містить небезпечну дезінформацію. Важливим інструментом підсилення переконливості виступає прислівник *fawran* «одразу» в поєднанні з фразою *feyrūs fī al-ġism b-yimūt* «вірус в організмі гине».

У соціокультурному контексті пандемії Covid-19 та пов'язаної з нею «інфodemії» варіювання у використанні різних форм арабської мови відображає передусім вплив прагматики опублікованих повідомлень. Це означає, що в першу чергу саме комунікативні цілі мовців були чинниками вибору мовного коду. У дописах-репрезентативах, у яких зафіксовано наведення псевдофактів, маніпулювання фактами або певна недостовірна інформація, що видавалась за дійсну, використовувалась передусім сучасна стандартна арабська мова. Наприклад (Tweet 1):

رئيس البرازيل تحدي خدعة كورونا بولسونارو طلب من الذين استقبلهم خلع الكمام وعدم الخوف من أي شيء ، وصافح الجميع وعانقهم

«Президент Бразилії кидає виклик брехні про коронавірус. Болсонару попросив тих, хто його зустрів, зняти маски та нічого не боятися. Він потиснув усім руки та обійняв їх».

У дописах, де змішуються типи репрезентативів та експресивів (наприклад, викриття змови), може бути використана розмовна

форма арабської мови, відома як «арабська мова інтелігенції». Наприклад (Tweet 5):

وبياع اونلاين بجرعات محددة للبشر بس شركات الادوية والبيح فارما بتقاوم العلاج بيه لانها هتخسر خسارات رهيبه

«Він продається онлайн обмеженими дозами для людей, **але** фармацевтичні компанії і Біг Фарма **виступають проти** лікування ним, оскільки вони **знають величезних збитків**».

У наведеному прикладі зафіксовано використання дієслів як стандартної форми *yubā'u* «продається», так і розмовної *bi-tqāwim* «протистоять» і *ha-tahsir* «втраять» (частки *bi-* та *ha-* вживаються в розмовних варіантах арабської мови), а також лексема *bass* «але» (розмовний варіант). Поруч із презентацією інформації вжито також емоційно забарвлену лексему *rahība* «величезні/жахливі».

Власне експресиви, такі, як переживання, поради та побажання, висловлюються здебільшого розмовними формами, відповідно до побутової ролі цього рівня арабської мови (Tweet 6, Tweet 11, Facebook-група «Tağribatī ma'a kūrūnā (Мій досвід з коронавірусом»).

Отже, на підставі здійсненого дослідження було з'ясовано, що ключові лексичні маркери, які позначають дописи в межах теми «інфодемії», відображені в популярних гештегах (містять лексеми *kūrūnā* «корона», *liqāḥ* «вакцина», *dawā'* «ліки» тощо). На основі аналізу контенту «інфодемії» виділено низку таких тематичних груп онлайн-повідомлень про пандемію: прибутки фармацевтичних компаній, поради для здоров'я, заперечення необхідності вакцинації та профілактичних заходів, переконування в існуванні дієвих ліків.

За типами мовленнєвих актів, серед досліджених публікацій виявлено репрезентативи (новини та фейкові новини), директиви (заклики протистояти вакцинуванню, не дотримуватися превентивних заходів, поради для здоров'я), експресиви (вираження ставлення, думок, переживань користувачів тощо). Зазначено, що досліджені дописи належать до мовленнєвих актів незгоди, вираженої експліцитно (заперечні частки, граматичні конструкції) та імпліцитно (лексика з негативною емоційністю або контекстуальною конотацією).

Соціальні риси авторів дописів схарактеризовано за їхніми персональними сторінками (активні користувачі соціальних медіа обох статей у віці від 18 до 35 років, представники різних арабських країн, а також емігранти, які проживають у Великій Британії). Однак встановлено, що на вибір мовного коду вплинуло передусім комунікативне призначення та спрямованість вивчених матеріалів. Репрезентативи опубліковані насамперед сучасною стандартною арабською мовою, репрезентативи з елементами експресивів – стандартною мовою з елементами розмовної, директиви та експресиви – розмовними формами арабської мови.

Проведена розвідка розкриває перспективи для подальших досліджень у сферах лінгвопрагматики, соціолінгвістики, критичного дискурс-аналізу, що охоплюють питання маніпулятивних стратегій, виявлення мовних маркерів неправдивої інформації, міждіалектних зв'язків онлайн-спілкування у кризових ситуаціях та інше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехта І. Соціопрагматичні аспекти англомовного постмодерністського тексту. *Наукові записки КДПУ імені В. Винниченка. Серія «Філологічні науки» (мовознавство)* : у 5 ч. Випуск 75 (2). 2008. С. 205–209.
2. Дегтярєва К. В. Основи теорії мовної комунікації : навч.-метод. посібник. Полтава, 2012. 72 с.
3. Солощук Л. В., Устименко С. Є. Імпліцитно-прагматичні значення респонсивних реплік у сучасному англомовному побутовому дискурсі. *Вісник ХНУ*. № 1155. Харків, 2015. С. 58–63.
4. Юрумкуз А. А. Мовленнєві акти згоди/незгоди в англійськомовному бізнес-дискурсі: функціонально-структурні особливості. Науковий журнал ЛДУ БЖД «Львівський філологічний часопис». № 3. Львів, 2018. С. 292–295.
5. Alsudias L., Rayson P. Covid-19 and Arabic Twitter: How Can Arab World Governments and Public Health Organizations Learn from Social Media. NLP COVID-19 Workshop : an emergency workshop at ACL 2020. Association for Computational Linguistics. 9 p. URL : <https://www.aclweb.org/anthology/2020.nlpCOVID19-acl.16/> (дата звернення: 24.11.2021).
6. Ameer M., Aliane H. AraCovid19-MFH: Arabic Covid-19 Multi-Label Fake News and Hate Speech Detection Dataset. *Computer Science*. 2021. DOI : 10.1016/j.procs.2021.05.086

7. A Retrospective Analysis of COVID-19 Infodemic in Saudi Arabia / *Alasmari A. et al.* Future Internet. Issue 13. 2021. 15 p. DOI : 10.3390/fi13100254

8. ArCov-19 Rumors: Arabic Twitter Dataset for Misinformation Detection / *Haouari F., Hasanain M., Suwaileh R., Elsayed T.* Computer Science. Computation and Language. 2021. URL : arXiv:2010.08768v2 (дата звернення: 24.11.2021).

9. Eating Garlic Prevents Covid-19: Arabic Twitter Dataset for Misinformation Detection / *Alqurashi et al.* Computer Science. 2021. URL : arXiv:2101.05626v1(дата звернення: 24.11.2021).

10. Infodemic. WHO. URL : https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1 (дата звернення: 24.11.2021).

11. Infodemic. Wikipedia. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Infodemic> (дата звернення: 24.11.2021).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Tağribatī ma‘a kūrūnā. Facebook. URL : <https://www.facebook.com/groups/782337952490481/> (дата звернення: 02.11.2021).

2. Tweet 1. Twitter. URL : <https://twitter.com/sami4472/status/1455626402229886981> (дата звернення: 02.11.2021).

3. Tweet 2. Twitter. URL : <https://twitter.com/sami4472/status/1455627784240369666> (дата звернення: 02.11.2021).

4. Tweet 3. Twitter. URL : <https://twitter.com/heshamalbarhili/status/1455610918310658049> (дата звернення: 02.11.2021).

5. Tweet 4. Twitter. URL : <https://twitter.com/R1rV4/status/1455073573538877447> (дата звернення: 02.11.2021).

6. Tweet 5. Twitter. URL : <https://twitter.com/AbuOSAM70654322/status/1453915597037842436> (дата звернення: 02.11.2021).

7. Tweet 6. Twitter. URL : <https://twitter.com/emiezzat/status/1453230157351821318> (дата звернення: 02.11.2021).

8. Tweet 7. Twitter. URL : <https://twitter.com/hcode11/status/1453627983806320643> (дата звернення: 02.11.2021).

9. Tweet 8. Twitter. URL : <https://twitter.com/WaeLBarghouthi/status/1455535787227897868> (дата звернення: 02.11.2021).

10. Tweet 9. Twitter. URL : <https://twitter.com/KuwaitGate12/status/1452993068949508102> (дата звернення: 02.11.2021).

11. Tweet 10. Twitter. URL : <https://twitter.com/AbuOSAM70654322/status/1453929118836404227> (дата звернення: 02.11.2021).

12. Tweet 11. Twitter. URL : <https://twitter.com/gaberabeer19/status/145559044685520906> (дата звернення: 02.11.2021).

SOCIOPRAGMATIC PECULIARITIES OF «INFODEMIC» IN ARABIC SOCIAL MEDIA DISCOURSE

The term «infodemic» is nowadays used by the WHO to describe the excessive flows of inaccurate and unreliable data about the coronavirus both in the virtual and real worlds. This phenomenon is reflected in the social media posts containing the misleading information that involves fake news, rumours, non-checked «facts», users' thoughts, emotional reactions to different events, other online posts or messages. The previous researches include the creation of various Arabic Covid-19 misinformation datasets. However, a more in-depth analysis of the online discourse is needed due to the lack of its linguistic, sociolinguistic and communicative studies. This paper deals with the sociopragmatic aspect of the online communication in the Arab world during the Covid-19 pandemic. The communicants' social features are presented within their Facebook and Twitter accounts. We manually collected nearly 100 online posts on Facebook and Twitter. We analysed the users' communicative goals, and, especially, the linguistic tools utilized to achieve those goals, as well as the language variation caused by different communicative purposes of the «infodemic» posts. The key words of the data research are represented with the pandemic related lexemes of Twitter hashtags, such as kūrūnā «corona», liqāh «vaccine», dawā' «remedy», etc. We classified the studied publications according to the following topics: pharmaceutical companies' profits; denial of the role of vaccination and the preventive measures; persuasion of the effective drugs existence; health tips.

As speech acts, the studied posts involve such types as representatives (fake news, pseudofacts, etc.), directives (health advises), and expressives (attitudes, emotions, thoughts, etc.). On the other hand, the given texts are regarded as the acts of disagreement (explicit or implicit). The explicit means of negation is represented with the grammatical particles, meanwhile the implicit instruments include the lexis with the negative emotional expressivity or negative connotations. It was also noticed, that some male texts use the negative lexicon more frequently, than the female ones. The language variation reveals the relation between the post's communicative purpose and the code choice (MSA is preferred for the representative posts (to demonstrate the credibility), ESA (Educated Spoken Arabic) is used in all types of «infodemic» posts, Colloquial Arabic as the language of everyday communication is mostly present in the expressives).

Keywords: *Arabic social media, infodemic, communicative goal, disagreement speech acts, language variation, misinformation.*

REFERENCES

1. *Bekhta I.* (2008). Sotsioprahmatychni aspekty anhlomovnoho postmodernistskoho tekstu [Sociopragmatic Aspects of English Postmodern Text]. *Naukovi zapysky KDPU imeni V. Vynnychenka. Seriya «Filolohichni nauky» (movoznavstvo)* : u 5 ch – Proceedings of V. Vynnychenko KDPU, “Philological sciences” (linguistics) series, 75 (2), 205–209 [in Ukrainian].
2. *Dehtyaryova K. V.* (2012). Osnovy teorii movnoyi komunikatsiyi [Basics of the theory of language communication] [in Ukrainian].
3. *Soloshchuk L. V., Ustyenko S. E.* (2015). Implitsytно-pragmatychni znachennya responsyvnykh replik u suchasnomu anhlomovnomu pobotovomu dyskursi [Implicit Pragmatic Meanings of Responsive Speech in Modern English Everyday Discourse]. *Visnyk KhNU – KhNU Journal*, 1155, 58–63 [in Ukrainian].
4. *Yumrukuz A. A.* (2018). Movlennevi akty zhody/nehody v anhliyskomovnomu biznes-dyskursi: funktsionalno-strukturni osoblyvosti [Speech Acts of Agreement/Disagreement in English Business Discourse: Functional and Structural Specifics]. *Naukovyi jurnal LDU BJD «Lvivskyi filolohichniy chasopys» – LDU BJD Science Journal «Lviv Philological Journal»*, 3, 292–295 [in Ukrainian].
5. *Alsudias L., Rayson P.* (2020). Covid-19 and Arabic Twitter: How Can Arab World Governments and Public Health Organizations Learn from Social Media. *NLP COVID-19 Workshop : an emergency workshop at ACL Association for Computational Linguistics*. 9 p. Retrieved from <https://www.aclweb.org/anthology/2020.nlpCOVID19-acl.16/>
6. *Ameur M., Aliane H.* (2021). AraCovid19-MFH: Arabic Covid-19 Multi-Label Fake News and Hate Speech Detection Dataset. *Computer Science*. Retrieved from 10.1016/j.procs.2021.05.086
7. *Ashwag Alasmari, Aseel Addawood, Nouah M., Rayes W. & Areej Al-Wabil.* (2021). A Retrospective Analysis of COVID-19 Infodemic in Saudi Arabia. *Future Internet*. Issue 13. 15 p. Retrieved from 10.3390/fi13100254
8. *Haouari F., Hasanain M., Suwaileh R. & Elsayed T.* (2021). ArCov-19 Rumors: Arabic Twitter Dataset for Misinformation Detection. *Computer Science. Computation and Language*. Retrieved from arXiv:2010.08768v2.
9. *Alqurashi S., Hamoui B., Alashaikh A., Alhindi A. & Alanazi E.* (2021). Eating Garlic Prevents Covid-19: Arabic Twitter Dataset for Misinformation Detection. *Computer Science*. Retrieved from arXiv:2101.05626v1

10. Infodemic. WHO. Retrieved from https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1.

11. Infodemic. Wikipedia. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Infodemic>

SOURCES

1. Tağribatı ma‘a kūrūnā. Facebook. Retrieved from <https://www.facebook.com/groups/782337952490481/>

2. Tweet 1. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/sami4472/status/1455626402229886981>

3. Tweet 2. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/sami4472/status/1455627784240369666>

4. Tweet 3. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/heshamalbarhili/status/1455610918310658049>

5. Tweet 4. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/R1rV4/status/1455073573538877447>

6. Tweet 5. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/AbuOSAM70654322/status/1453915597037842436>

7. Tweet 6. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/emiezzat/status/1453230157351821318>

8. Tweet 7. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/hcode11/status/1453627983806320643>

9. Tweet 8. Twitter. Retrieved from https://twitter.com/WaeL_Barghouthi/status/1455535787227897868

10. Tweet 9. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/KuwaitGate12/status/1452993068949508102>

11. Tweet 10. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/AbuOSAM70654322/status/1453929118836404227>

12. Tweet 11. Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/gaberabeer19/status/1455559044685520906>

Дата надходження до редакції – 25.11.2021

Дата затвердження редакцією – 14.12.2021

Олександр ЛЕВКО, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-1259-0410

СТАНОВЛЕННЯ «ЛЕКСИКОНУ СМИРЕННЯ» У ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ І СТАРОУКРАЇНСЬКИХ БІБЛІЙНИХ ПАМ'ЯТКАХ XVI СТ.

У статті простежено витoki формування українського «лексикону смирення» у староукраїнських біблійних пам'ятках XVI ст. Досліджено вживання церковнослов'янзмів і слів «простої мови» на позначення смирення в Пересопницькому Євангелії 1556–1561 р. та Крехівському Апостолі II пол. XVI ст. у зіставленні з мовним узусом в Острозькій Біблії 1581 р., Львівському Апостолі 1574 р. та сучасними українськими біблійними перекладами. У біблійних пам'ятках ранньомодерної України, написаних староукраїнською «простою мовою», засвідчено дві тенденції у передачі «лексикону смирення»: або слідування церковнослов'янській традиції (Пересопницьке Євангеліє), або використання староукраїнських слів «простої мови» (Крехівський Апостол).

Ключові слова: Біблія, «проста мова», церковнослов'янзми, смирення, Пересопницьке Євангеліє, Крехівський Апостол, біблійний переклад.

Вступ. Поява перекладів Біблії в ранньомодерний період зіграла значну роль у формуванні соціокультурних цінностей європейських народів. На становлення української мови та ціннісної системи української культури вплинули перекладні та оригінальні твори конфесійного стилю XVI–XVII ст. У попередніх століттях на теренах України були в ужитку релігійні тексти переважно церковнослов'янською мовою, проте із середини XVI ст. почали з'являтися біблійні пам'ятки староукраїнською «простою мовою». Найбільш відомими серед них є Пересопницьке Євангеліє (1556–1561 р.), Житомирське Євангеліє (1571 р.), Хорошівське Євангеліє Валентина Негалевського (1581), Літківське Євангеліє (кін. XVI ст.), Крехівський Апостол (II пол. XVI ст.) та інші. Саме у цих пам'ятках, з одного боку, були започатковані перекла-

дацькі традиції, які вплинули на подальше становлення перекладів Біблії українською мовою, а з іншого – були закладені підвалини аксіологічного лексикону сучасної української мови.

Важливе місце в ієрархії біблійних етичних цінностей займає чеснота смирення. Згідно з етикою Нового Завіту, смирення розуміється як модус адекватної поведінки людини у стосунках з Богом і соціумом, як орієнтир внутрішнього світу людини та її духовного вдосконалення [3, с. 246]. Проповідь про блаженну долю «бідних духом» (*οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι*), яким належить Царство Небесне, лежить у виточках формування ціннісного статусу смирення у християнській лінгвокультурі, який, безперечно, був засвоєний культурою Київської Русі та засвідчений у писемних пам'ятках прийдешніх поколінь. Дослідження української мовної практики XVI ст. у царині вербалізації смирення як однієї з головних християнських чеснот у біблійних пам'ятках ранньомодерної України сприятиме кращому розумінню формування аксіосфери української культури, розвитку конфесійного стилю і традицій біблійного перекладу, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Метою нашого дослідження є простеження витоків формування українського «лексикону смирення» у біблійних писемних пам'ятках ранньомодерної України, написаних «простою мовою», у зіставленні з церковнослов'янськими пам'ятками цієї доби. Матеріалами дослідження стали, з одного боку, Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 р. і Крехівський Апостол (II пол. XVI ст.), а з іншого – Острозька Біблія 1581 р. і Львівський Апостол 1574 р.

Особливості узусу «простої мови» у писемних пам'ятках ранньомодерної України і її вплив на становлення української літературної мови досліджувалися у працях П. Житецького [2], І. Огієнка [9], В. Німчука [4; 5], М. Мозера [6], І. Чепіги [13], В. Мойсієнка [7], О. Ніки [7; 8], В. Передрієнка [10] та інших. Було встановлено, що «проста мова» функціонувала як «особлива літературна мова» на теренах України і Білорусі у II пол. XVI–XVII ст., якою, зокрема, було написано багато проповідницьких, полемічних та катехитичних пам'яток і створено низку біблійних перекладів [8, с. 34]. Також дослідники дійшли висновку, що староукраїнська «проста мова» постала як «виразне явище переходу до національної літературної мови» [10, с. 22]. Відтак вивчення мовного узусу в пам'ятках конфесійного стилю, написаних «простою

мовою», пролле світло на діахронічні процеси становлення аксіологічного лексикону української мови. При дослідженні писемних пам'яток ранньомодерної України основний фокус уваги мовознавців був зосереджений на граматичних і діалектних особливостях «простої мови», реєстрах її функціонування та особливостях літературних стилів, натомість лексичний склад і його вплив на формування лексики сучасної української мови досліджувалися спорадично на матеріалі окремих пам'яток XVI–XVII ст. Ця стаття має на меті заповнити цю нішу і висвітлити становлення окремого сегменту аксіологічної лексики української мови, зокрема етичної лексики на позначення чесноти смирення.

Результати дослідження. «Лексикон смирення» у грецькому Новому Завіті містить слова *ταπεινός*, *ταπεινώ*, *ταπεινώσις*, *ταπεινοφροσύνη*, *ταπεινόφρων*, які вживаються понад 30 разів у книгах Нового Завіту, переважно в Посланнях апостолів [14]. Слово *ταπεινός* має декілька значень у Новому Завіті: 1) «смирений», «покірний перед Богом» та 2) «бідний», «знедолений», «упокорений», «принижений» [20, с. 929–930; 15, с. 989]. Ми дотримуємося думки, що *ταπεινός* вживається у Новому Завіті з позитивним, нейтральним та негативним значеннями [19, с. 287–288; 18, с. 45]. У першому випадку *ταπεινός* має морально-етичне значення і позначає чесноту смирення (див. Мт. 11:29, Рим. 12:16), в другому випадку вказує на покірних Богу людей (див. Лк. 1:52, 1 Пет. 5:5), що свою надію покладають на Бога і мовою Септуагінти визначаються як «бідні» [19, с. 286–287; 16, с. 459–462], а в третьому випадку позначає знедолених і принижених людей (див. 2 Кор. 7:6, Як. 1:9). У церковнослов'янських пам'ятках XVI ст., зокрема в Острозькій Біблії (ОБ) і Львівському Апостолі (ЛА), *ταπεινός* послідовно відтворюється однією лексемою у двох фонетичних варіантах *смир(н)ьш* / *смирень* без розрізнення контекстуальних значень. Вибір одного лексичного відповідника властивий для буквального типу біблійного перекладу, до якого належать усі старослов'янські та пізніші церковнослов'янські переклади Біблії. Наведемо приклади передачі *ταπεινός* в Острозькій Біблії у зіставленні з сучасними українськими біблійними перекладами XX–XXI ст., зокрема Івана Огієнка (ІО), Івана Хоменка (ІХ), Рафаїла Туркочака (РТ) та Олександра Гижі (ОГ), які демонструють розрізнення контекстуальних значень *ταπεινός* на лексичному рівні:

Рим. 12:16

НА: *μη τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαυόμενοι.*

ОБ і ЛА: *не високаа мудръствующе, но смиренными вѣдущеса.*

Ю: *Не величайтеся, але наслідуйте слухняних.*

ІХ: *Про високе не мудруйте, радше до покірного схиляйтеся.*

РТ: *Не будьте зарозумілими, схиляйтесь до лагідних.*

ОГ: *Не мудруйте зависоко, але наслідуйте сумирних.*

Лк. 1:52

НА: *καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσεν ταπεινοῦς.*

ОБ: *Низложи силныя съ престоль, и вознесе смиренныа.*

Ю: *Він могутніх скидає з престолів, підіймає покірливих.*

ІХ: *Скинув могутніх з престолів, підняв угору смиренних.*

РТ: *Скинув сильних з престолів і підніс покірних.*

ОГ: *Поскидав сильних з престолів і підніс сумирних.*

Як. 1:9

НА: *Καυχᾶσθω δὲ ὁ ἀδελφός ὁ ταπεινός ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ.*

ОБ і ЛА: *да хвалить же сѧ братъ смиренныи въ высотъ своеи.*

Ю: *А понижений брат нехай хвалиться високістю своєю.*

ІХ: *Хай брат низького стану хвалиться своїм вивищенням.*

РТ: *Хай же хвалиться упокорений брат своїм вивищенням.*

ОГ: *Нехай хвалиться брат принижений високістю своєю.*

У сучасних перекладах *ταπεινός* у позитивному та нейтральному значеннях передається словами *покірний, покірливий, смиренний, сумирний, лагідний, слухняний* (Рим. 12:16, Лк. 1:52), а в негативному – *понижений, принижений, упокорений, низького стану* (Як. 1:9). Натомість в ОБ у цих випадках спостерігаємо використання слова *смиренныи*. Схожі тенденції присутні в церковнослов'янських біблійних пам'ятках також у випадку відтворення відповідної іменної форми. Смирення як чеснота у Новому Завіті отримує номени *ταπεινοφροσύνη* «смирення розуму», «смирення перед людьми» і *ταπεινώσις* «смирення / покірність перед Богом». В ОБ і ЛА *ταπεινοφροσύνη* відтворюється словом *смиреномудріє*, а *ταπεινώσις* – словом *смирєніє*. Наведемо приклади у зіставленні з сучасними українськими перекладами:

1 Пет 5:5

НА: πάντες δὲ ἀλλήλοις τὴν **ταπεινοφροσύνην** ἐγκομβώσασθε.

ОБ і ЛА: *Вси ви другъ другу повинуюцесѧ, смиреномудріє ставите.*

ІО: *А всі майте **покору** один до одного.*

ІХ: *А всі ви вдягнітьсѧ в **покiрливiсть** одного супроти одного.*

РТ: *А всі майте **покору** одні до одних.*

ОГ: *І всі ви, підкоряючись один одному, одягнітьсѧ в **сумирну мудрість**.*

Лк 1:48

НА: ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν **ταπείνωσιν** τῆς δούλης αὐτοῦ.

ОБ: *ѧко призрѣ на **смирєніє** рабы своєа.*

ІО: *що зглянувся Він на **покору** Своєї раби.*

ІХ: *бо він зглянувся на **покору** слугині Своєї.*

РТ: *бо зглянувся на **покору** раби Своєї.*

ОГ: *що зглянувся Він на **покору** служниці Своєї.*

На відміну від *ταπεινοφροσύνη*, слово *ταπείνωσις* може вживатися в Новому Завіті з негативним значенням «приниження» (див. Дії 8:33, Флп. 3:21, Як. 1:10), проте в церковнослов'янських перекладах контекстуальні значення *ταπείνωσις* не відображені, тож воно передане в ОБ і ЛА одним словом *смирєніє*. Для порівняння наведемо відтворення *ταπείνωσις* з негативним значенням у сучасних українських перекладах у зіставленні з ОБ і ЛА:

Дії 8:33

НА: Ἐν τῇ **ταπείνώσει** ἢ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη.

ОБ і ЛА: *Въ **смирєніи** єго судъ єго взѧтсѧ.*

ІО: *У **приниженні** суд Йому віднятий був.*

ІХ: *В Його **приниженні** відмовили Йому суд.*

ОГ: *У **зневазі** до Нього суд Його звершився.*

РТ: *В Його **приниженні** суд Йому відібрано.*

Як. 1:10

НА: ὁ δὲ πλούσιος ἐν τῇ **ταπείνώσει** αὐτοῦ, ὅτι ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται.

ОБ і ЛА: *богатыи же, въ смиренїи своем, зане ѡкоже цвѣтъ травныи мимоидеть.*

Ю: *А багатий **пониженням** своїм, бо він промине, як той цвіт трав'яний.*

ІХ: *А багатий – **пониженням** своїм, бо й він промине так, мов цвіт трави.*

ОГ: *А багатий – **приниженням** своїм, тому що він знебудеться, мов цвіт на трав.*

РТ: *А багатий – своїм **приниженням**, бо він мине, як цвіт трави.*

Отож, на противагу церковнослов'янським біблійним пам'яткам, сучасні українські переклади використовують розмаїття відповідників грецького *ταπεινωσις*, зокрема у негативному значенні – *приниження, пониження, зневага* (Дії 8:33, Як. 1:10), а у позитивному – *покора* (Лк. 1:48). В сучасних українських Бібліях відбувається змішання відповідників *покора* / *покірливість* при передачі позитивного значення *ταπεινωσις* і *ταπεινοφροσύνη*, проте в ОБ *ταπεινωσις* послідовно передається як *смиреніє*, а *ταπεινοφροσύνη* – як *смиреномудріє*.

Дієслово *ταπεινώω* «смирятися», «принижувати», «понижувати» у Новому Завіті переважно зустрічається в антитетичних конструкціях в опозиції до дієслова *ύψώω* «піднімати», «підносити», «вищувати» (Мт. 23:12, Лк. 14:11, Лк. 18:14, 2 Кор. 11:7, Як. 4:10, 1 Пет 5:6). Ця пара антонімів *ταπεινώω* – *ύψώω* передається у церковнослов'янських пам'ятках XVI ст. як *смирати* / *смѣрати* – *възносити*, отримуючи вираження засобами концептуальної просторової метафори низ – верх. Зазначмо, що *ταπεινώω* передається в ОБ і ЛА двома фонетичними варіантами *смирати* / *смѣрати* без урахування контекстуальних значень вихідного слова. Проілюструймо різні підходи до врахування / неврахування контекстуальних значень *ταπεινώω* в церковнослов'янських пам'ятках XVI ст. і сучасних українських перекладах:

Лк. 14:11

НА: *Ὅστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν ὑψωθήσεται.*

ОБ: *Їако всакъ възносиса смѣритса, и смиратса, възнесе(т)са.*

Ю: *Хто бо підноситься буде впокорений, а хто впокоряється той піднесеться.*

ІХ: *Бо кожний, хто виноситься, буде понижений, а хто принижується, буде ввищений.*

РТ: *Бо кожний, хто підноситься, буде понижений, а хто понижується, буде піднесений.*

ОГ: *Бо кожний, хто підносить себе сам, понижений буде, а той, що принижує себе, буде піднесений.*

1 Пет. 5:6

НА: *Ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ.*

ОБ і ЛА: *Смиритеся оубо по(д)крѣпкую руку бѣжію, давы възнесеть въвремя.*

Ю: *Тож покоріться під міцну Божу руку, щоб Він вас Свого часу повищив.*

ІХ: *Смиріться, отже, під могутньою Божою рукою, щоб він підняв вас угору своєчасно.*

РТ: *Тож покоріться під міцну Божу руку, щоб він вас підняв свого часу.*

ОГ: *Тож покоріться під міцну руку Божу, нехай же піднесе вас свого часу.*

Відтак церковнослов'янські біблійні пам'ятки XVI ст. не розрізняють позитивне і негативне значення «слів смирення» на лексичному рівні на відміну від сучасних перекладів. Тенденція до використання однієї лексеми для передачі відповідних «слів смирення» властива для всіх перекладів Біблії давніми мовами. Наприклад, у Вульгаті *ταπεινοφροσύνη* і *ταπεινότης* передаються одним словом як *humilitas*, *ταπεινός* і *ταπεινόφρων* – як *humilis*, а *ταπεινώω* – як *humiliare*. Натомість сучасні біблійні переклади використовують цілу палітру відповідників з урахуванням контекстуальних значень «слів смирення».

У біблійних пам'ятках ранньомодерної України, написаних староукраїнською «простою мовою», зокрема у Пересопницькому Євангелії (ПЄ) та Крехівському Апостолі (КА), ми спостерігаємо дві тенденції у передачі «лексикону смирення»: або слідування церковнослов'янській традиції, або використання староукраїнсь-

ких слів-відповідників. Наприклад, у ПЄ спостерігаємо послідовне вживання церковнослов'янізмів для відтворення слів *ταπεινώσις* (Лк.1:48), *ταπεινός* (Лк. 1:51, Мт. 11:29) і *ταπεινός* (Мт. 23:12, Лк. 3:5, Лк. 14:11, Лк. 18:14). Тож порівняймо вживання «слів смирення» в ОБ та ПЄ:

Лк. 1:48

НА: *ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης αὐτοῦ.*

ОБ: *яко призрѣ на смиренїе рабы своеа.*

ПЄ: *иже онъ възрѣлъ на смѣренїе слоужебницѣ свое(и).*

Мт. 11:29

НА: *ὅτι πραῖς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.*

ОБ: *яко кротокъ есмь, и смире(нъ) ср(д)цемя.*

ПЄ: *якъ кротокъ есмь и смѣрень ср(д)цемя.*

Лк. 18:14

НА: *ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται.*

ОБ: *яко всакъ възносиса смиритса, и смираши же себе, възнесе(т)са.*

ПЄ: *бо каждый который са по(д)носи(т) смѣри(т)са, а кто са смѣрае(т), то(т) по(д)несе(т)са.*

На відміну від Пересопницького Євангелія, в Крехівському Апостолі використовуються слова «простої мови» *покора* і *покорний* як відповідники *ταπεινοφροσύνη* / *ταπεινώσις* і *ταπεινός*. Наприклад, *Ὁ Θεὸς ταπεινοῖς δὲ δίδωσιν χάριν* (1 Пет. 5:5) у КА передано як *Бгъ покорным дае(т) ласку* [9, с. 94–95]. Сучасні українські переклади суголосні слововживанню КА у виборі відповідника *ταπεινός* у 1 Пет. 5:5, зокрема в ІХ вжито *покірливий*, а в РТ – *покірний*. Слово *ταπεινός* в Крехівському Апостолі передається не церковнослов'янізмами, а староукраїнськими словами *унижити* та *упокорити* / *упокоритися* [9, с. 135–136]. Наведемо приклади в зіставленні з Львівським Апостолом 1574 р.:

2 Кор. 11:7

НА: *ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα ἑμαυτὸν ταπεινῶν.*

ЛА: *ли грѣхъ сътвори(л) себе смираа.*

КА: *чи есми згрѣшил, иж есми сам себе унижил.*

Флп. 4:12

НА: *οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι.*

ЛА: *въмъ и смиритиса.*

КА: *умею уныжноым быти.*

Як 4:10

НА: *ταπεινώθητε ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ὑψώσει ὑμᾶς.*

ЛА: *смиритеса пре(д) Бѣом, и възнесетъ вы.*

КА: *упокоритеса перед Бѣом, а Он вас поднесе(т).*

У Крехівському Апостолі вже засвідчено врахування контекстуальних значень *ταπεινόω*, що ми також спостерігаємо в сучасних українських перекладах. Крім того, вражає вибір схожих або однакових слів у староукраїнській пам'ятці XVI ст. і біблійних перекладах XX–XXI ст., наприклад, у 2 Кор. 11:7 у КА вжито *себе унижил*, а в ОГ – *принижував себе*; у Флп. 4:12 в КА вжито *уныжноым быти*, а в Ю та IX – *бути в упокоренні*; у Як. 4:10 у КА вжито *упокоритеса*, в Ю – *упокоріться*, в РТ – *упокорте себе*. Це ще раз свідчить про те, що «лексикон смирення» сучасної української мови почав формуватися в староукраїнській мові ранньомодерної доби.

Активне становлення українського «лексикону смирення» у XV–XVII ст. засвідчують численні писемні пам'ятки цієї доби. Наприклад, слово «простої мови» *покора* зі значенням «смиренність» зустрічається в окремих пам'ятках староукраїнської мови вже у XV ст. [11, с. 179], попри поширення церковнослов'янїзмів *смирєніє* / *смѣреніє* в пам'ятках цієї доби. Примітно, що в пам'ятках XV ст. зафіксовані різні фонетичні варіанти відповідного прикметника *смирєньи*: *смирєны*, *смѣренїи*, *смѣренѣи*, *сомирєныи*, *смирєнь* [11, с. 361], які згодом входять до лексичного складу української мови як *смирєнний* / *смирний* / *сумирний*. Українські писемні пам'ятки XVI–XVIII ст. [12, с. 154], лексикографічні праці XVII ст., зокрема *Лезїконъ славєноросскїй альбо Имень тлъкованїє* Памви Беринди та *Синоніма славєноросскаа* [4, с. 117–

118; 5, с. 144], а також Учительні Євангелія XVII ст. послідовно фіксують використання слів *покора* і *покорнии* як староукраїнських відповідників до *смирєніє* / *см҃реніє* і *смирєн(н)ьи* / *см҃ренєнь*. Наведемо приклад уживання *покорнии* як глоси до *см҃ренньи* у 1 Пет 5:5 в Решетилівському Учительному Євангелії 1670 р.: *Пышному або го(р)дому чоловѣковѣ Гдѣ Бо(г) зъпротивлює(т)сѧ, а см҃ренному або поко(р)ному ла(с)ку свою не ты(л)ко дочасную, але и вѣчную освѣчає(т), показує(т)*. Вживання староукраїнського слова *понижати* (пор. *унижати* в КА) для передачі *ταπεινώω* у Лк. 18:14 засвідчено цілою низкою Учительних Євангелій XVII ст., зокрема УЄ 1616, УЄ 1637: *Кождый который сѧ вывышиаєтъ, будетъ понижонъ: а который себе понижаєтъ(ь), будетъ вывышионъ* (УЄ 1670: *Виелакий хто возноситься, понижонъ будетъ: А хто себе понижаєтъ, повышионъ будетъ*). В сучасних перекладах Біблії ми теж спостерігаємо вживання слів *понижати* / *принижувати* в Лк. 18:14, наприклад, в Ю, ІХ, РТ.

Під час аналізу особливостей мови Пересопницького та Житомирського Євангелій ми помітили, що слово *покорнии* вжито у невластивому місці, зокрема у Мт. 5:9 воно використовується як відповідник не *ταπεινός*, а *εἰρηνοποιός* «миротворець» (пор. *миротворцы* в ОБ) [12, с. 154]:

НА: *μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται.*

ПЄ: *бл(с)вени покорній, ти(и) бо сны бж҃їими названы буду(т)*.

Вживання слова *покорній* у цьому вірші може бути пояснено заміною ним слова *смирєній* у первісному значенні, яке походить від старослов'янського *смирѣти* «примиряти» [21, с. 292]. Відтак у Мт. 5:9 відбувається змішання відповідників внаслідок етимологічної спорідненості *смирєнии* та *εἰρηνοποιός*. Як у старослов'янських, так і в церковнослов'янських писемних пам'ятках у «словах смирення» ми спостерігаємо варіативність коренів *см҃гр-* / *смир-*, які походять від праслов. *сѣтѣрънь* «смирений», «помірний», що є дериватом від *тѣра* «міра», та *сѣтірънь* «смирний», що є дериватом від *тіръ* «мир» [1, с. 322]. У старослов'янських пам'ятках ще присутня різниця у значенні *смирѣнь* і *см҃грѣнь* та їх дериватів [21, с. 292–293, 301–304], проте вже помітне їх взаєм-

не використання у значенні «смирений», «покірний», а в церковнослов'янських пам'ятках різниця у значенні цих слів загалом зникла, і вони почали використовуватися як взаємозамінні фонетичні варіанти. З огляду на походження слів *смирѣнь* і *смирѣнь*, констатуємо, що *ταπεινός* етимологічно не споріднений з ними, оскільки має первісне значення «низький» і походить від *τάπος* «низина» [17, с. 854]. Натомість староукраїнське слово *покорный* етимологічно ближче до *ταπεινός*, оскільки походить від праслов'янського *koriti* «сварити», «принижувати», «понижувати» (пор. *ταπεινώω* «принижувати», «понижувати»). І хоча в церковнослов'янських писемних пам'ятках XVI ст. *ταπεινώω* передається як *смирати* / *смирѣрати*, проте староукраїнські тексти XVI–XVII ст. засвідчують вживання етимологічно ближчих слів *понижувати*, *упокорювати*, *унижати*.

Висновки. У староукраїнських біблійних пам'ятках XVI ст. почав активно формуватися етичний лексикон української мови, зокрема «лексикон смирення», що містив як церковнослов'янізми, так і слова «простої мови». Деякі писемні пам'ятки цієї доби тяжіють до використання «слів смирення» переважно староукраїнської мови (Крехівський Апостол), інші натомість вживають церковнослов'янізми (Пересопницьке Євангеліє). В сучасних біблійних перекладах присутня тенденція до врахування контекстуальних значень грецьких «слів смирення» та їх відтворення різними лексичними засобами української мови, що ми не спостерігаємо в церковнослов'янських писемних пам'ятках XVI ст., наприклад, в Острозькій Біблії та Львівському Апостолі, проте частково простежуємо в староукраїнській пам'ятці цієї доби Крехівському Апостолі.

Витоки вживання в сучасній українській мові дериватів від *смирений* і *покірний* для позначення смирення цілком очевидно сягають конфесійних пам'яток XVI–XVII ст., написаних «простою мовою», що свідчить про їх вплив на формування сучасного українського етичного лексикону. У біблійних перекладах II пол. XX – поч. XXI ст. для передачі позитивного значення *ταπεινοφροσύνη* / *ταπεινότης* і *ταπεινός* переважно вживаються слова *покора* / *покірливість* і *покірний* / *покірливий*, які майже витісняють церковнослов'янізми *смирення* і *смирений*. Таку ж саму тенденцію можна спостерігати в староукраїнських писемних пам'ятках XVI–

XVII ст., зокрема в Крехівському Апостолі та Учительних Євангеліях XVII ст., проте під впливом русифікації у XVIII–XIX ст. вона змінюється вживанням церковнослов'янізмів. У сучасних біблійних перекладах «слова смирення» у негативному значенні, зокрема у значенні приниження, знедолення, пригнічення, відтворюються дериватами від *принижувати, понижувати, зневажати, впокорювати*, що зближує їх у слововживанні з Крехівським Апостолом та Учительними Євангеліями XVII ст. Отож мовні факти чітко вказують, що витоки сучасного аксіологічного лексикону української мови слід відносити до конфесійних текстів ранньомодерної доби, написаних «простою мовою».

Перспективи дослідження вбачаємо у діахронічному дослідженні становлення українського етичного лексикону із залученням методів корпусної лінгвістики, проведенні компаративного вивчення представлення етичних цінностей в українській мові в зіставленні з церковнослов'янською та грецькою мовою Нового Завіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. 5: Р–Т / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), Болдирев Р. В., Коломієць В. Т. та ін. Київ: Наукова думка, 2006.

2. *Житецький П. Г.* Нарис літературної історії української мови в XVII ст. / Вибрані праці: Філологія / Упоряд., вступ. стаття і прим. Л. Т. Масенко. Київ, 1987. С. 45–137.

3. *Левко О. В.* Аксіологема «смирення» у грецькій ранньохристиянській та українській лінгвокультурах: діахронічний вимір. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2018. Вип. 1 (69/1). С. 245–248.

4. Лексикон словенороський Памви Беринди: Пам'ятки української мови XVII ст. / Упор. і передмова Василя Німчука. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961.

5. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская: Пам'ятки української мови XVI–XVII ст. / Упор. і вступ. ст. Василя Німчука. Київ: Наукова думка, 1964.

6. *Мозер М.* Что такое «простая мова»? *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2002. Вип. 47/3–4. С. 221–260.

7. *Мойсієнко Віктор, Ніка Оксана.* «Проста мова» в Україні та Білорусі в XVI столітті. Слов'янські обрії. 2013. С. 3–25.

8. *Ніка Оксана.* Мовний узус і проста мова. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика.* 2013. Вип. 24. С. 31–34.

9. *Огієнко Іван.* Українська літературна мова XVI-го ст. і український Крехівський апостол. Варшава: Друкарня синодальна, 1930.

10. *Передрієнко В. А.* Староукраїнська «проста мова» XVI–XVIII ст. в контексті формування національної літературної мови. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2001. Вип. 4. С. 16–23

11. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Гол. ред. Л. Л. Гумецька. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1978.

12. *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. Кн. 2. О–Я / Упоряд. В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Національна академія наук України; Українська Вільна Академія Наук у США. Київ; Нью-Йорк, 2003.

13. *Чепіга І.* Пересопницьке Євангеліє – унікальна пам'ятка української мови. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 р.: Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / підгот. І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко; ред. кол. О. С. Онищенко [та ін.]. Київ, 2001. С. 13–54.

14. *Aland Kurt.* Vollständige Konkordanz zum Griechischen Neuen Testament: Unter Zugrundelegung aller Modernen Kritischen Textausgaben und des Textus Receptus. Bd. 1–2. Berlin: De Gruyter, 1983.

15. *Bauer Walter, Danker Frederick W.* A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature, 3rd edn. Chicago: University of Chicago Press, 2000.

16. *Dickson John, Rosner Brian.* Humility as a Social Virtue in the Hebrew Bible? *Vetus Testamentum.* 2004. Vol. 54. P. 459–479.

17. *Frisk Hjalmar.* Griechisches etymologisches Wörterbuch, Bd. 2: Kr – Omega. Heidelberg: Winter, 2006.

18. *Leivestad Ragnar.* ταπεινός – ταπεινόφρων. *Novum Testamentum.* 1966. Vol. 8. P. 36–47.

19. *Levko Oleksandr.* The word tapeinos in the New Testament and its rendition in Ukrainian translations. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungarica.* 2018. Vol. 63(2). P. 283–295. DOI: <https://doi.org/10.1556/060.2018.63.2.9>

20. *Nida Eugene A., Louw Johannes P.* Greek-English Lexicon of the New Testament: Based on Semantic Domains, 2nd edn. New York: United Bible Societies, 1989.

21. Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae. IV / Hlav. red. Zoe Hauptova. Vol. IV. Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1997.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

Ю – Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. Пер. Івана Огієнка. 1962. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/index.htm>

IX – Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Пер. Івана Хоменка. Рим: Видавництво ОО. Василян, 1963. URL: <https://ukrbible.at.ua/>

ЛА – Апостол. Львів: Друкарня Івана Федорова, 1574. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000021>

НА – Novum Testamentum Graece, 28th edn. Eds. Eberhard Nestle, Erwin Nestle, Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini and Bruce M. Metzger. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2013. URL: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graece-na-28/read-the-bible-text/>

ОБ – Біблія, сиріч книги Ветхаго і Новаго Завіта, по языку словенску. Острог: Друкарня князя Костянтина Острозького, 1581. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/00001410_01.pdf

ОГ – Біблія. Новітній переклад українською літературною мовою Олександра Гижі. URL: <http://www.ukrbible.com>

ПЄ – Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 р.: Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / підгот. І. П. Чепіга, Л. А. Гнатенко; ред. кол. О. С. Онищенко [та ін.]. Київ: Друкарня Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 2001. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001883>.

РТ – Українська Біблія. Пер. Рафаїла Турконяка. Українське біблійне товариство. 1997. URL: http://mediaglagol.com.ua/book/ukranska_bblya_u_pereklad_ubt.

УЄ 1616 – Євангеліє учителное, або казаня на кождую неделю и свята урочистыи. Єв'є: Друкарня Вільнюського братства, 1616. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000067>.

УЄ 1637 – Євангеліє учителное, або казаня на кождую неділю и свята урочистыи. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1637. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000059>.

УЄ 1670 – Решетилівське учительне Євангеліє Симеона Тимофійовича («Наука християнская з Євангелія вкортцѣ зложена...»). Україна, Полтавщина, с. Решетилівка, 1670. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0002044>.

THE DEVELOPMENT OF THE «LEXICON OF HUMILITY» IN CHURCH SLAVONIC AND OLD UKRAINIAN BIBLICAL MONUMENTS OF THE 16TH CENTURY

The article traces the origins of the formation of Ukrainian «lexicon of humility» in Old Ukrainian biblical monuments of the 16th century. It explores the use of Church Slavonic смиреніе / смъреніе «humility» and смирен(н)ыи / смъренъ «humble» vis-à-vis покора «meekness» and покорныи «meek» of the «prosta mova» for the denotation of humility in the Peresopnytsia Gospel (1556–1561) and the Krekhiv Apostle (second half of the 16th century) as compared to the vocabulary use in the Ostroh Bible (1581), the Lviv Apostle (1574) and modern Ukrainian Bible translations.

Bible translations of the early modern Ukraine, written in the Old Ukrainian «prosta mova», demonstrate two concurrent tendencies in the rendition of the «lexicon of humility»: following the Church Slavonic tradition (the Peresopnytsia Gospel) and employing Old Ukrainian words of «prosta mova» (the Krekhiv Apostle). While modern Bible translations tend to take into consideration the contextual meanings of the Greek words for humility and to render them with various lexical means of the Ukrainian language, this is not typical of the Church Slavonic biblical monuments of the 16th century, but is partially traceable in the Krekhiv Apostle.

Obviously, the use of derivatives from смиренный and покірний in modern Ukrainian language is rooted in the religious monuments of the 16th and 17th centuries, written in «prosta mova», which signifies their considerable influence upon the formation of modern Ukrainian ethical lexicon.

Modern Bible translations mostly render the positive meaning of ταπεινοφροσύνη / ταπεινώσις and ταπεινός with the words покора / покірливість «meekness» and покірний / покірливий «meek», replacing the words of Church Slavonic origin смирення «humility» and смиренный «humble». The same tendency can be observed in the Krekhiv Apostle and the 17th century Didactic Gospels, which consistently use покора and покорныи. Modern Bible translations usually render the negatively connotated words for humility (conveying humiliation, oppression, destitution, etc.) with the derivatives from принижувати «humiliate», понижувати «lower», зневажати «despise», впокорювати «submit», quite similarly to the Krekhiv Apostle and Didactic Gospels, which employ the verbs унижити «humiliate», понижати «lower» and упокорити / упокоритися «submit / be submitted» in this function.

Keywords: Bible, «prosta mova», Church Slavonic, humility, Peresopnytsia Gospel, Krekhiv Apostle, Bible translation.

REFERENCES

1. Melnychuk, O. S., Boldyriev, R. V., Kolomiets, V. T. et al. (Eds.). (2006). Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. T. 5: R–T [Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 vol. Vol. 5: R–T]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

2. Zhytetskyi, P. H. (1987). Narys literaturnoi istorii ukrainskoi movy v XVII st. [Essay on the literary history of the Ukrainian language in the 17th century]. *Vybrani pratsi: Filolohiia* (pp. 45–137). Kyiv [in Ukrainian].

3. Levko, O. V. (2018). Aksiolohema «smyrennia» u hretskii rannokhrystyianskii ta ukrainskii linhvokulturakh: diakhronichniy vymir [Axiologeme of «Humility» in the Greek Early Christian and Ukrainian linguocultures: Diachronic dimensions]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filolohiia»*, 1 (69/1), 245–248 [in Ukrainian].

4. Nimchuk, Vasyl (Ed.). (1961). Leksykon slovenoroskyi Pamvy Beryndy: Pamiatky ukrainskoi movy XVII st. [A Slavonic-Ruthenian Lexicon by Pamvo Berynda: Monuments of the 17th century Ukrainian language]. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainskoi RSR, 1961 [in Ukrainian].

5. Nimchuk, Vasyl (Ed.). (1964). Leksys Lavrentiia Zyzaniia. Synonima slavenorosskaia: Pamiatky ukrainskoi movy XVI–XVII st. [Lexis by Lavrentii Zyzanii. Slavonic-Ruthenian Synonyms: Monuments of the 16th–17th century Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

6. Mozer, M. (2002). Chto takoe «prostaia mova»? [What is the «simple speech»]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 47/3–4, 221–260 [in Russian].

7. Moisiienko, Viktor, & Nika, Oksana. (2013). «Prosta mova» v Ukraini ta Bilorusi v XVI stolitti [The «Simple speech» in Ukraine and Belarus in 16th century]. *Slovianski obrii*, 3–25 [in Ukrainian].

8. Nika, Oksana. (2013). Movnyi uzus i prosta mova [Language usage and «Simple speech»]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo, movoznavstvo, folklorystyka*, 24, 31–34 [in Ukrainian].

9. Ohiienko, Ivan. (1930). Ukrainska literaturna mova XVI-ho st. i ukrainskyi Krekhivskyi Apostol [Ukrainian literary language of the 16th century and Ukrainian Krekhiv Apostle]. Varshava: Drukarnia synodalna [in Ukrainian].

10. Peredriienko, V. A. (2001). Staroukrainska «prosta mova» XVI–XVIII st. v konteksti formuvannia natsionalnoi literaturnoi movy [The Old

Ukrainian «simple speech» of 16th–18th centuries in the context of formation of the national literary language]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, 4, 16–23 [in Ukrainian].

11. *Humetska, L. L.* (Ed.). (1978). *Slovyk staroukrainskoi movy XIV–XV st. T. 2.* [Dictionary of the Old Ukrainian language of 14th–15th centuries. Vol. 2]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

12. *Tymchenko, Ye.* (2003). *Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st. Kn. 2. O–Ia* [Materials for the dictionary of the written and literary Ukrainian language of 15th–18th centuries. Book 2: O–Ia]. Kyiv; Niu-York, 2003 [in Ukrainian].

13. *Chepiha, I.* (2001). *Peresopnytske Yevanheliie – unikalna pamiatka ukrainskoi movy* [Peresopnytsia Gospel as a unique monument of the Ukrainian language]. *Peresopnytske Yevanheliie 1556–1561 r.: Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovopokazhchyk* (pp. 13–54). Kyiv [in Ukrainian].

14. *Aland, Kurt* (1983). *Vollständige Konkordanz zum Griechischen Neuen Testament: Unter Zugrundelegung aller Modernen Kritischen Textausgaben und des Textus Receptus.* Bd. 1–2. Berlin: De Gruyter.

15. *Bauer, Walter, & Danker, Frederick W.* (2000). *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, 3rd edn. Chicago: University of Chicago Press.

16. *Dickson, John, & Rosner, Brian* (2004). Humility as a Social Virtue in the Hebrew Bible? *Vetus Testamentum*, 54, 459–479.

17. *Frisk, Hjalmar* (2006). *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 2: Kr – Omega. Heidelberg: Winter.

18. *Leivestad, Ragnar* (1966). *Ταπεινός – ταπεινόφρων. Novum Testamentum*, 8, 36–47.

19. *Levko, Oleksandr* (2018). The word tapeinos in the New Testament and its rendition in Ukrainian translations. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungarica*, 63(2), 283–295. DOI: <https://doi.org/10.1556/060.2018.63.2.9>

20. *Nida, Eugene A., & Louw, Johannes P.* (1989). *Greek-English Lexicon of the New Testament: Based on Semantic Domains*, 2nd edn. New York: United Bible Societies.

21. *Hauptova, Zoe* (Ed.). (1997). *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae. IV* [Dictionary of the Old Slavonic language. Vol. 4]. Praha: Nakl. Československé akademie věd [in Czech].

SOURCES

IO – Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu [Bible, or The Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments]. Per. Ivana Ohienka. 1962. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/index.htm>.

IX – Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu [The Holy Scriptures of the Old and New Testaments]. Per. Ivana Khomenka. Rym: Vydavnytstvo OO. Vasyliian, 1963. URL: <https://ukrbible.at.ua/>.

JA – Apostol [Apostle]. Lviv: Drukarnia Ivana Fedorova, 1574. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000021>.

HA – Novum testamentum Graece, 28th edn. Eds. Eberhard Nestle, Erwin Nestle, Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini and Bruce M. Metzger. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2013. URL: <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graece-na-28/read-the-bible-text/>.

OB – Byblia, syrlich knyhy Vetchaho i Novoho Zavita po yaziku slovensku [Bible, or The Books of the Old and New Testaments in Church Slavonic]. *Ostroh*: Drukarnia kniazia Kostiantyna Ostrozkocho, 1581. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/00001410_01.pdf.

OG – Bibliia [Bible]. Novitnii pereklad ukraïnskoiu literaturnoiu movoiu Oleksandra Hyzhi. URL: <http://www.ukrbible.com>.

PE – Peresopnytske Yevanheliie 1556–1561 r.: Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovpokazhchyk. 2011. [Peresopnytsia Gospel 1556–1561: Research. Transliterated text. Word index]. Kyiv: Drukarnia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, 2001. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001883>.

PT – Ukraïnska Bibliia [Ukrainian Bible]. Per. Rafaila Turkoniaka. Ukraïnske Bibliine Tovarystvo. 1997. URL: http://mediaglagol.com.ua/book/ukraska_bblya_u_pereklad_ubt.

YE 1616 – Yevanheliie uchytenoe, albo kazania na kozhduiu nedeliu y sviata urochystyi [Didactic Gospel, or Sermons for every Sunday and Church holidays]. Yevie: Drukarnia Vilniuskoho bratstva, 1616. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000067>.

YE 1637 – Yevanheliie uchytenoe, albo kazania na kozhduiu nediliu y sviata urochystyi [Didactic Gospel, or Sermons for every Sunday and Church holidays]. Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi lavry, 1637. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000059>.

YE 1670 – Reshetylivske uchytenne Yevanheliie Symeona Tymofiiiovycha («Nauka khrystyianskaia z Yevanheliia vkorotsti zlozhonaia...») [Reshetyliv Didactic Gospel by Simeon Tymofievych]. Ukraina, Poltavshchyna, s. Reshetylivka, 1670. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0002044>.

Дата надходження до редакції – 10.01.2022

Дата затвердження редакцією – 23.01.2022

Аліна ЛЕГЕЙДА, канд. філол. наук, доц.
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-8749-7667

Дмитро ЛЕГЕЙДА, канд. фіз-мат. наук, доц.
Харківський національний університет
будівництва та архітектури, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-8983-0822

СУЧАСНИЙ АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ БЛЕРБ ЯК АДАПТАЦІЯ КЛАСИЧНОГО АНГЛІЙСЬКОГО ДЕТЕКТИВУ

Досліджено сучасний англійськомовний блерб, створений на основі класичного англійського детективного роману А. Крісті як компонент сучасної англійськомовної публікації детективного роману.

Здійснено комплексний опис блербу на рівнях: структурно-тематичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, графіко-візуальному та прагматичному. На структурному рівні досліджено структурні підрозділи інваріанта блерб: виділено вступ, центральну частину та заключну частину. На лексичному рівні проаналізовано відповідні лексичні складові вступу, центральної частини та заключної частини. Встановлено набір відповідних типових лексичних репертуарів для кожної із зазначених частин. На морфологічному рівні виявлено та описано граматичні структури, властиві кожній частині блербу. На синтаксичному рівні схарактеризовано традиційний синтаксис кожної з відповідних частин. На графіко-візуальному рівні встановлено графічні візуальні засоби, що найбільш ефективно використовуються укладачами блербу для апелювання до аудиторії. На прагматичному рівні виділено прагматичні функції блербу, що реалізують відповідний прагматичний вплив на читача.

Ключові слова: блерб, блерб-інваріант, текстова адаптація, мета-текст, комерційно забарвлений текст, прагматичний вплив.

Постановка проблеми. Термін *блерб* запропонував американський гуморист та ілюстратор Г. Берджес [9] в 1907 році для просування своєї книги «Чи ви бромід?» 1906 року, яка була представлена обмеженим накладом на щорічному вечері Американ-

ської асоціації книгопродавців [36, с. 41]. Актуальність цього дослідження зумовлена ключовою роллю, яку блерб відіграє при реалізації основної книгодрукарської мети, а саме: обрання та придбання книги читацькою аудиторією. Загальновідомим фактом є те, що видавничі компанії витрачають багато грошей, часу та енергії на розробку обкладинок своїх книг, щоб залучити потенційну аудиторію. Проте незмінним традиційним текстовим компонентом, який супроводжує публікацію є блерб. Блерб є коротким текстом, що зазвичай розташовано на зворотному боці книжкового видання, що надає інформацію про зміст книги та її автора, а також всіляко рекомендує її читацькій аудиторії. Г. Берджес вигадав це слово як своєрідну карикатуру на надмірну похвалу, знайдену на книжкових обкладинках того часу. Отже, на початку свого існування слово блерб мало дещо негативний відтінок, проте згодом авторам та видавництвам стає зрозумілою цінність цього текстового жанру.

Блерб створює певний зв'язок між представниками книгодрукарської індустрії та читачами, реалізуючи функцію інформування читача про книгу або автора та популяризуючи останніх. При укладанні блербу використовують певні лінгвістичні та дискурсивні стратегії, спрямовані на зацікавлення читача в придбанні книги. Зазвичай блерб розміщується на обкладинці книги і включає короткий зміст сюжету (іноді біографію автора) та схвальні відгуки провідних публіцистичних видань або відомих особистостей.

Незважаючи на свою стислість, блерби є досить складними текстами, які охоплюють різні частини, кожна з яких має різну комунікативну мету і використовує різні стилі та лінгвістичні прийоми. Таким чином, блерби функціонують як фактичні маркетингові стратегії, орієнтовані на те, щоб змусити потенційного клієнта придбати та прочитати книгу. Хоча блерби знайомі всім, вони привертати на диво невелику увагу в лінгвістичних студіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З лінгвістичного погляду блерб становить собою порівняно недавній об'єкт дослідження [5; 6; 7; 8; 10; 13; 14; 15; 16; 18; 20; 21; 22; 24; 25; 26; 27; 30; 32; 35]. Зокрема, можливо виділити декілька окремих спроб та підходів до аналізу цього феномена. Так, дослідниця М.-Л. Джа Валор [20; 21] зосереджується на аналізі блербу як окремого жанру, якому властива певна комунікативна мета та який має своє

дискурсивне оформлення. Дослідниця фокусує увагу на окремих лінгвістичних маркерах блербів та розглядає їхній рекламний та маніпулятивний потенціал. У дослідженнях В. Бхатті [7; 8] фокусується конвенція, яким підпорядковано створення рекламно забарвлених текстових компонентів в академічному дискурсі. Це дослідження можна вважати предтечею досліджень блербів у лінгвістичній площині. В. Марчюленене [27] у своїй статті «Видавнича реклама англійських художніх книг: діахронічний жанровий аналіз» пропонує розширену версію блербу, ідентифікуючи структуру з п'яти частин, яка складається з наступних розділів: розділ про зміст книги, автора, книгу як таку, видавничий інформаційний розділ та думку фахівця.

А. Левінович у своїй роботі [26] пропонує дещо іншу структуру книжкових блербів, виділяючи наступні чотири риторичні частини: ідентифікація, послужний список автора, опис частин книги, оцінка книги: цитати (схвалення позитивних відгуків рецензентів). Дослідник Г. Кук [14, с. 12], розглядаючи рекламні тексти, називає останні «нестабільним новим жанром», що мають за мету не лише переконання, а також функції розважання, інформування, дезінформування, викликання певних емоцій. Беручи до уваги класифікацію, запропоновану Т. Вестергаард і К. Шредер [36] щодо розрізнення комерційних і некомерційних за своєю природою текстів, у цьому дослідженні кваліфікуємо блерб як комерційно забарвлений текст, створений з метою переконання та реклами відповідної книги, яка йому передує.

У цьому дослідженні пропонуємо інтерпретувати блерб як конструкт, що поєднує текстову адаптацію оригінального роману та так званий метатекст, що запроваджується як термін для опису лінгвістичного інструментарію побудування блербу з метою ефективного подання книги читацькій аудиторії.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми.

На жаль, у лінгвістичному сьогоденні блерб як компонент сучасної англійськомовної публікації ще досі не отримав фундаментального, всебічного висвітлення, яке б поєднало аналіз його структурних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, графічних та прагматичних характеристик. Ця ситуація слугувала відправною точкою та лінгвістичною мотивацією для цього дослідження, яке пе-

редбачає комплексний підхід до досліджень блербу і пропонує здійснити відповідний аналіз, базуючись на класичному англійському детективному романі А. Крісті та блербах, що презентують ці романи аудиторії у XXI ст.

Мета дослідження передбачає комплексний всебічний опис компонента блерб на встановлених у ході цього дослідження рівнях: структурно-тематичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, графічно-візуальному, прагматичному. Означена мета передбачає опис компонента блерб на кожному з виокремлених рівнів та встановлення закономірностей при його створенні.

Так, на структурно-тематичному рівні завданням було описати структурні та тематичні особливості компонента блерб, а саме: встановити його складові частини та описати тематику кожної з них. На лексичному рівні завданням було описати лексичні характеристики іменників, прикметників та дієслів, що їх найчастіше використовують автори блербу при створенні різних складових частин блербу. На морфологічному рівні передбачалося розглянути граматичні явища, що є інгерентними для кожної зі структурних частин блербу. На синтаксичному рівні завданням було описати синтаксичну структуру речень, що є типовою для кожної з частин блербу. На графічно-візуальному рівні вбачалося встановити графічні та текстові засоби, які найчастіше і найефективніше використовують для презентації тексту блербу читацькій аудиторії. На прагматичному рівні завданням було виділити та описати прагматичні функції блербу як компонента дискурсу, що є спрямованим на реалізацію функції читацького обрання книги.

Матеріалом дослідження слугував корпус англійськомовних публікацій сучасних блербів за матеріалом англійського класичного детективу (XX ст.), які були створені у XXI ст. (2000–2021 pp.).

Об'єктом дослідження слугували сучасні публікації блербів англійського класичного детективу за матеріалами романів А. Крісті як беззаперечно визнаного літературного лідера, за результатами продажу саме детективних романів у XX–XXI ст.

Предметом дослідження виступали структурно-тематичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, графічно-візуальні і прагматичні характеристики публікацій сучасного блербу англійського класичного детективу за матеріалами романів А. Крісті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У ході емпіричного аналізу було встановлено такі рівні аналізу компонента блерб: структурно-тематичний; лексичний; морфологічний; синтаксичний; графічно-візуальний; прагматичний.

На структурно-тематичному рівні аналізується структура та зміст блербів. Встановлено, що в тексті блербу на структурному рівні наявні такі компоненти, як вступ, центральна частина та заключна частина, що ілюструє приклад 1.

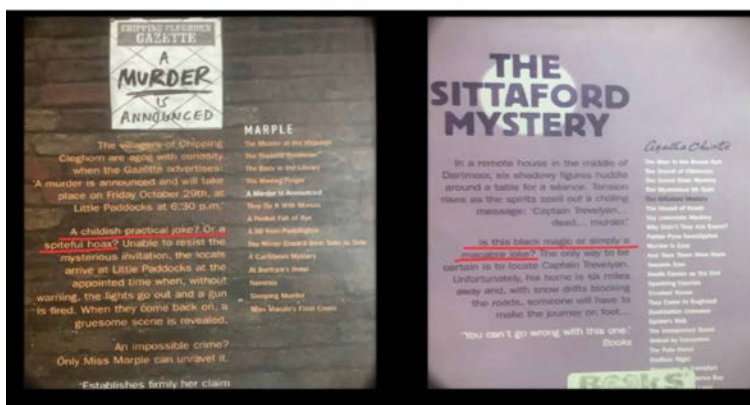
Приклад 1. «The Mysterious Mr. Quin» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2011. 304 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

На рівні кожної з виокремлених частин існують інваріантні структурні компоненти, які можна зарахувати за даними аналізу до типових. У частині вступу наявні речення з імперсональними структурами, підрядні речення; речення, що переважно містять ім'я головного героя або локації. У центральній частині традиційно присутні з'єднувальні компоненти/лінкери, які можуть відображати хронологічну послідовність, протиставлення і причинно-наслідковий зв'язок. Заключна частина зазвичай складається з прямої цитації, що представляє позитивний відгук, оцінку та схвалення і спрямована на переконання потенційного читача до придбання книги.

Так, якщо вступ блербу тематично занурює читача в події роману та знайомить аудиторію з основними персонажами, центральна частина створена для максимального розвитку основної

сюжетної лінії твору і запровадження й опису дій детективу, а також для динамічного відображення подій у творі: у ній зазвичай використано істотну кількість з'єднувальних елементів.

У центральній часті блербу наявні так звані (за думкою дослідниці М.-Л. Джа Валор [20, с. 42]) "збудники цікавості": найдраматичніші фрагменти з тексту роману та риторичні запитання щодо їх змісту. Це стратегічно розпалює зацікавленість читача дізнатися більше, придбавши книгу, що ілюструється наступними блербами (прикладі 2, 3):

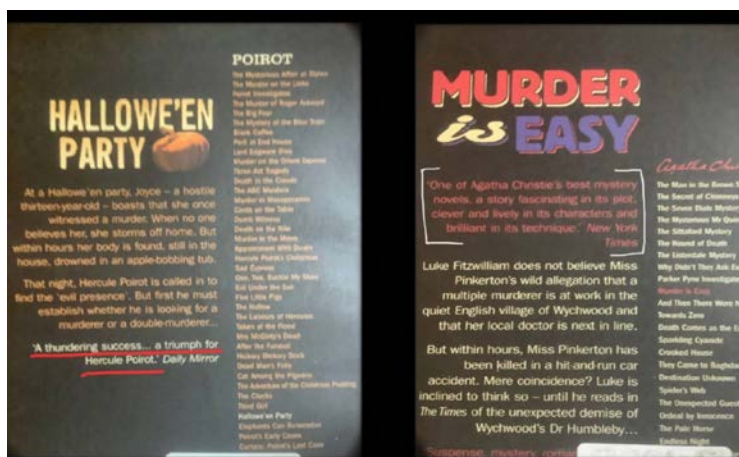
Приклад 2. «The Murder Is Announced» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2011. 297 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

Приклад 3. «The Sittaford Mystery» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2011. 297 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

За даними емпіричного аналізу, в переважній кількості випадків блерб завершує пряма цитата, що представляє позитивний відгук, оцінку та схвалення і є спрямованою на переконання потенційного читача до придбання книги. Зазвичай ця частина містить витяги з довших рецензій, опублікованих у популярних періодичних виданнях чи в Інтернеті (газети, журнали та їх електронні версії). Структурно це може бути короткий текст або окреме речення, або навіть слово. Іноді цитата наводиться повністю, іноді частково. Тематично цитатація може характеризувати всю творчість Агати

Крісті або схвалювати конкретний роман. Ми можемо спостерігати це в прикладах 4, 5:

Приклад 4. «Hallowe'en Party» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2013. 301 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

Приклад 5. «Murder is Easy» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2009. 300 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

У цих прикладах авторитетні видання надають свою позитивну оцінку роману, чим безсумнівно привертають увагу читача та закликають до прочитання книги. У цьому розділі мова блербу характеризується великою кількістю оцінювальних елементів.

На лексичному рівні блерб представлений іменниками, дієсловами та прикметниками, які мають різну сему, залежно від того, у якій частині блербу вони містяться. На рівні вступу переважає лексика із семою тривожності, що її використовує автор для передачі напруження, страху та болю, загального відчуття саспенсу, яке властиве саме детективному жанру. Лексична «атмосфера» у вступі покликана одразу ж занурити читача у відповідний настрій і бажання розпочати розслідування разом із детективом. Наступні приклади ілюструють прикметники із семою тривожності:

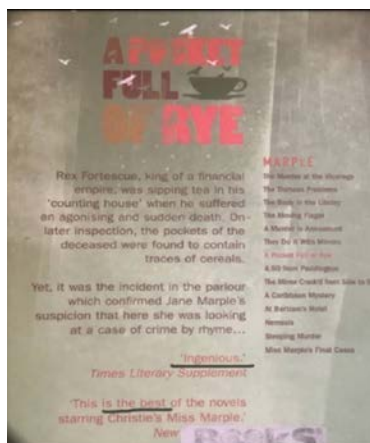
Приклад 6. «The Sittaford Mystery» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2011. 297 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

На лексичному рівні в центральній частині присутні дієслова із семою розслідування, а також численних різномірних дій детектива та інших учасників твору. Досить частотними є дієслова із семою переміщення. Лексика цієї частини наповнена дієсловами, які неначе створюють присутність читача у цій історії. Приклади цих дієслівних фраз ми спостерігаємо у блербі 7:

Приклад 7. «Passenger to Frankfurt» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2011. 304 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

Зазвичай третя, завершувальна частина блербу представлена цитуванням, при цьому джерелом цитат є авторитетний журнал, газета, літературні критики або відома особистість, що коментують цінність детективної історії як літературного жанру загалом і підкреслюють значущість цього роману. Зазвичай цитата складається з лексики схвалення, яка спрямована на привертання уваги читача та рекламу саме цієї книги. Це заохочує потенційного читача дізнатися, чи насправді ця історія така цікава, та скоріше самому її прочитати (приклад 8):

Приклад 8. «A Pocket Full of Rye» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2008. 250 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

На морфологічному рівні аналізу текст блербу демонструє певні ознаки, які спричинені його сутністю як блербу детективного твору. Так, на рівні вступу в текст блербу виділяємо численні пасивні конструкції, що є досить логічним прийомом, оскільки потрібно описати вбивство, а особистість вбивці ще не є встановленою. На рівні використання граматичних часів у вступі переважають форми теперішнього часу. Це зроблено з метою «оживити» події для читача, зробити їх більш наближеними до реальності і тим самим залучили читача до розслідування.

Приклад 9. «Black Coffee» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2008. 250 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

Дієприкметникові конструкції допомагають розпочати ланцюжок подій, які приведуть нас до розкриття історій. Цей прийом сприяє розпалюванню інтересу потенційних читачів. Дієприкметники дозволяють коротко ввести великий обсяг інформації поряд із основними подіями (приклад 10).

Приклад 10. «While The Light Lasts» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2008. 250 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

На синтаксичному рівні аналізу блерб виявляється також досить акцентованим. По-перше, у всіх частинах блербу, окрім заключної, є досить однорідні типи конструкцій, як, наприклад, еліптичні конструкції, покликані залишати після себе почуття невизначеності та недосказаності. Іноді, у вступі, еліптичні речення формують уявлення про подію, збираючись начебто шматочки пазла (приклад 10).

Також типовим для тексту блербу на синтаксичному рівні вбачаємо використання різних типів питальних речень: загальних, розділових, спеціальних. Традиційно вони завершують абзац (приклад 11). У цей спосіб різномірні запитання, що передують центральній частині блербу, покликані створити інтригу для читача. Синтаксис заключної частини, що репрезентований цитацією, зазвичай представлено стверджувальним реченням.

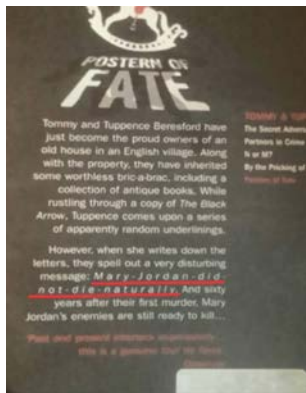
Приклад 11. «Peril At End House» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2008. 250 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

На графічно-візуальному рівні рекламна функція блербу, як потужного інструменту пригортання уваги читачької аудиторії, виступає в авангарді. Цей рівень наочно демонструє засоби, до яких вдаються створювачі блербу у своєму прагненні вибороти свого читача. Основними інструментами виявляються такі:

- розмір шрифту та графічні символи, покликані створити інтригу;

- тип шрифту: до найпопулярніших шрифтів, що їх використовують у створенні тексту блербу, належать шрифти Arial або Arial black;

- курсив використовують для акцентування уваги читача на певних, важливих для сюжету моментах;

Приклад 12. «Postern of Fate» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2012. 295 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

- гра з кольоровим забарвленням тексту та фону блербу.

Комбінування кольору тексту в різних частинах блербу (цитатія зазвичай виділяється в окремий колір) властиво для 90 % проаналізованого матеріалу, при цьому цитатію, що зазвичай виступає третьою, завершальною частиною блербу, виділяють окремим кольором, незалежно від того, вона розташована після чи перед текстом блербу.

- графічна презентація блербу блоками, кожен з яких починається з нового рядка. Цей прийом уможливує швидше, легше та ефективніше сприйняття тексту блербу, коли читач роздивляється книгу декілька секунд, приймаючи рішення щодо придбання. Така презентація тексту робить його простішим для читання й анонсує детективний жанр як динамічний, цікавий та легкий у сприйнятті.

- графічне виокремлення останніх слів абзацу в окремий рядок з метою акцентування уваги читача на певних деталях (приклад 13):

Приклад 13. «The Hollow» by A. Christie. New-York: William Morrow, 2012. 295 pages. Series: Hercule Poirot Mysteries.

На прагматичному рівні виокремлюємо низку функцій, які блерб покликаний виконувати з метою впливу на читача. Його домінантна функція – рекламна. Компонент блерб першим презентує детективний роман читачеві, і залежно від того, наскільки ефективно він створений, читач приймає рішення придбати книжку чи ні.

Паралельною, не менш вагомою функцією блерба є інформативна функція. Оскільки блерб не лише рекламує, а й описує зміст роману, знайомлячи з ним читача, а також надає інформацію про автора та його творчість, ця функція стає очевидною.

Третя функція блербу – це функція переконання та психологічного впливу, оскільки, згадуючи авторитетні видання та наводячи думку відомих авторитетних людей, створювачі блербу нібито запрошують людину, що тримає книгу в руках, долучитися до вельми відомої компанії поціновувачів книги або певного клубу шанувальників якісної літератури.

Четверта функція, на нашу думку, – зацікавлення. Текст блербу створюється так, щоб ставити кульмінаційні питання і не надавати відповіді на них, що згодом змушує людину, яка прочитала блерб, шукати необхідні відповіді у книзі.

За результатами дослідження можна зробити **висновки**, що блерб створюють за певними стратегічними законами. Для нього характерними є чітко окреслені лінгвістичні та дискурсивні марке-

ри в кожній зі своїх структурних частин. Рівні аналізу блербу корелюють між собою. За даними аналізу, проведеного в роботі усіх рівнів дослідження блербу та особливостей його функціонування, ця взаємодія його компонентів спрямована на досягнення максимального ефекту з метою впливу на читацьку аудиторію, результатом чого є обрання та придбання книги.

Вбачається досить перспективним проаналізувати блерби інших літературних жанрів з погляду характерних ознак, встановлених для блербу детективного жанру, а також зробити контрастивне дослідження блербів різних жанрів і лінгвокультур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Беляев Ю. В.* Агата Кристи королева детектива. М. : Астрей, 1995. С. 331–333.
2. *Бугрова Е. Д.* Аннотация к переводной массовой литературе как инструмент воздействия на читателя. *Коммуникативные исследования.* 2014. № 1. С. 65–72.
3. *Гудков Л. Д.* Массовая литература как проблема. Для кого? *Новое литературное обозрение.* 1996. № 22. С. 78–100.
4. *Гуляев Н. А.* Теория литературы. М. : Высшая школа, 1977. 278 с.
5. *Назарова А. Д.* Прагматические и структурно-семантические особенности аннотации типа «blurb». *Современные научные исследования и инновации.* URL : [http:// web.snauka.ru/issues/2017/02/78640/](http://web.snauka.ru/issues/2017/02/78640/) (дата обращения: 14.12.2020).
6. *Bingley C.* Book Publishing Practice. Archon books, 1966. 263 p.
7. *Bhatia V. K.* Analysing Genre: Language Use in Professional Settings. London : Routledge, 1993. P. 30-50.
8. *Bhatia V. K.* Worlds of Written Discourse. London : Routledge, 2004. 56 p.
9. *Burgess G.* Burgess Unabridged: a Dictionary of Words you have always needed. New York : Routledge, 2014. 21 p.
10. *Carey S.* Gelett Burgess and the Blurb. New-York : Routledge, 2009. 45 p.
11. *Cacchiani S.* From «Narratives to Intensification and Hyperbole : Promotional Uses of Book Blurbs» in M. Davies, P. Rayson, S. Hunston and P. Danielsson (Eds) Proceedings of the Corpus Linguistics Conference, University of Birmingham 27–30, July 2007 http://www.corpus.beam.ac.uk/corplinproceedings07/paper/79_Paper.pdf, date accessed 15 January 2019.

12. *Carter, R., Goddard A., Reah D., Sanger K., Bowring M.* Working with Texts: A Core Book for Language Analysis. London: Routledge. 1997. 254 p.
13. *Clark N.* Why Blurbs Remain Important in the Digital Age. The Independent: Independent Digital News and Media, 22 Dec 2012 <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/why-blurbs-remain-important-in-the-digital-age-8429562.html>
14. *Cook G.* The Discourse of Advertising. London : Routledge, 2001. 41 p.
15. *Douglas K.* (2001) «Blurbing» Biographical: Authorship and Autobiography. *Biography*, 4, 806–826.
16. *Dwyer C.* Forget The Book, Have You Read This Irresistible Story On Blurbs. NPR. URL: http://www.npr.org/2015/09/27/429723002/forget-the-book-have-you-read-this-irresistible-story-on-blurbs?utm_source=facebook.com&utm_medium=social&utm_campaign=npr&utm_term=nprnews&utm_content=20150927/
17. *Fairclough N.* Language and Power. London: Longman, 1994. 163 p.
18. *Feliu García E.* Los lenguajes de la publicidad. Alicante: Universidad de Alicante, 1984. 150 p.
19. *Gallaway M.* Six Writers Tell All About Covers and Blurbs . URL: <https://www.theawl.com/2011/04/six-writers-tell-all-about-covers-and-blurbs/> (Last accessed: 12.05.2019).
20. *Gea Valor M.-L.* (2005) Advertising Books: a Linguistic Analysis of Blurbs. *Iberica*, 10, 41–46.
21. *Gea Valor M.-L.* Book Promotion in Action: Traditional versus Digital Blurbs for «Chick-lit» Bestsellers. *Language @t Work: Language Learning, Discourse and Translation Studies in Internet* . Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2005. Pp. 25–34.
22. *Goddard A.* The Language of Advertising: Written Texts. London: Routledge, 1998. 61 p.
23. *Jackson K.* Blurbs 101. *The New Yorker*. 1999. No. 10. 56 p.
24. *Jacobs A. J.* How to Blurb and Blurb and Blurb . *The New York Times*. 2012. No. 11. 15 p.
25. *Kathpalia S. S.* Cross-cultural variation in professional genres: A comparative study of book blurbs. *World Englishes*. 1977. 417 p.
26. *Levinovitz A.* I Greet You in the Middle of a Great Career: A Brief History of Blurbs. URL:<https://themillions.com/2012/02/i-greet-you-in-the-middle-of-a-great-career-a-brief-history-of-blurbs.html/> (Last accessed: 11.10.2020).
27. *Marciulioniene V.* Publisher's Blurb On English Books Of Fiction: A Diachronic Genre Analysis. URL: http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1392-561X.N_11.PG_61-71 (Last accessed: 14.11.2020).

28. *Matthews B.* A round-up of blurbs. New-York: Routledge, 1992. 18 p.
29. *Mintsys A. E.* (2015) Blurb as a para textual element. *Naukovi Zapisky Ostrozka Akademia*, 5, 14–17.
30. *Nielsen M., Johansen W., Bhatia V. K.* (1993) Analysing Genre: Language Use in Professional Settings. *Hermes, Journal of Linguistics*, 19, 207-219.
31. *Robyns G.* The Mystery of Agatha Christie. New York. 1978. 247 p.
32. *Shaw P.* (2014) Evaluative Language in Evaluative and Promotional Genres. G. D. L. Camiciotti. *Journal of English for Academic Purposes*, 14, 106-111.
33. *Smoliana A.* (2013) Semantic Comprehension of Lexical Content of English Book Jacket. *European Scientific Journal*, 29, 43–52.
34. *Swales J.* Genre analysis: English in academic and research settings. Cambridge University Press. 1990. 225 p.
35. *Trachtenberg J. A.* (2003) What's an Author To Do With No Blurb On the Book Jacket?. *Wall Street Journal (Eastern edition)*, 24, 55–63.
36. *Vestergaard T., Schröder K.* The Language of Advertising. New York: B. Blackwell, 1985. 110 p.

SOURCES

1. Christie A. A Caribbean Mystery. New-York: William Morrow, 2011.
2. Christie A. A Daughter's a Daughter. New-York: William Morrow, 2010.
3. Christie A. A Murder Is Announced. New-York: William Morrow, 2008.
4. Christie A. A Pocket Full of Rye. New-York: William Morrow, 2008.
5. Christie A. After the Funeral. New-York: William Morrow, 2009.
6. Christie A. And Then There Were None. New-York: William Morrow, 2009.
7. Christie A. Appointment with Death. New-York: William Morrow, 2011.
8. Christie A. At Bertram's Hotel. New-York: William Morrow, 2009.
9. Christie A. Black Coffee. New-York: William Morrow, 2011.
10. Christie A. Cat Among the Pigeons. New-York: William Morrow, 2010.
11. Christie A. Crooked House. Christie A. 4.50 from Paddington. New-York: William Morrow, 2010.
12. Christie A. Curtain. New-York: William Morrow, 2011.
13. Christie A. Dead Man's Mirror. New-York: William Morrow, 2011.
14. Christie A. Death on the Nile. New-York: William Morrow, 2012.
15. Christie A. Endless Night. New-York: William Morrow, 2009.

16. Christie A. *Evil Under the Sun*. New-York: William Morrow, 2011.
17. Christie A. *Hallowe'en Party*. New-York: William Morrow, 2013.
18. Christie A. *Hercule Poirot's Christmas*. New-York: William Morrow, 2009.
19. Christie A. *Hickory Dickory Dock*. New-York: William Morrow, 2011.
20. Christie A. *Lord Edgware Dies*. New-York: William Morrow, 2010.
21. Christie A. *Mrs McGinty's Dead*. New-York: William Morrow, 2008.
22. Christie A. *Murder in Mesopotamia*. New-York: William Morrow, 2011.
23. Christie A. *Murder in the Mews*. New-York: William Morrow, 2011.
24. Christie A. *Murder in Three Acts*. New-York: William Morrow, 2010.
25. Christie A. *Murder on the Orient Express*. New-York: William Morrow, 2011.
26. Christie A. *N or M?*. New-York: William Morrow, 2011.
27. Christie A. *Nemesis*. Christie A. 4.50 from Paddington. New-York: William Morrow, 2009.
28. Christie A. *Overdose of Death*. New-York: William Morrow, 2011.
29. Christie A. *Parker Pyne Investigates*. New-York: William Morrow, 2011.
30. Christie A. *Passenger to Frankfurt*. New-York: William Morrow, 2011.
31. Christie A. *Peril at End House*. New-York: William Morrow, 2010.
32. Christie A. *Poirot Investigates*. New-York: William Morrow, 2011.
33. Christie A. *Poirot Knows the Murderer*. New-York: William Morrow, 2009.
34. Christie A. *Poirot's Early Cases*. New-York: William Morrow, 2012.
35. Christie A. *Postern of Fate*. New-York: William Morrow, 2012.
36. Christie A. *Sleeping Murder*. New-York: William Morrow, 2011.
37. Christie A. *Spider's Web*. New-York: William Morrow, 2010.
38. Christie A. *The A.B.C. Murders*. New-York: William Morrow, 2012.
39. Christie A. *The Adventure of the Christmas Pudding*. New-York: William Morrow, 2011.
40. Christie A. *The Big Four*. New-York: William Morrow, 2012.
41. Christie A. *The Body in the Library*. New-York: William Morrow, 2011.
42. Christie A. *The Clocks*. New-York: William Morrow, 2010.
43. Christie A. *The Hollow*. New-York: William Morrow, 2010.
44. Christie A. *The Hound of Death*. New-York: William Morrow, 2010.
45. Christie A. *The Labours of Hercules*. New-York: William Morrow, 2011.
46. Christie A. *The Murder of Roger Ackroyd*. New-York: William Morrow, 2010.

47. Christie A. *The Murder on the Links*. New-York: William Morrow, 2010.
48. Christie A. *The Mysterious Affair At Styles*. New-York: William Morrow, 2011.
49. Christie A. *The Mysterious Mr. Quin*. New-York: William Morrow, 2011.
50. Christie A. *The Mystery of the Blue Train*. New-York: William Morrow, 2011.
51. Christie A. *The Pale Horse*. New-York: William Morrow, 2011.
52. Christie A. *The Secret of Chimneys*. New-York: William Morrow, 2011.
53. Christie A. *The Seven Dials Mystery*. New-York: William Morrow, 2009.
54. Christie A. *The Sittaford Mystery*. New-York: William Morrow, 2011.
55. Christie A. *They Came to Baghdad*. New-York: William Morrow, 2012.
56. Christie A. *Third Girl*. New-York: William Morrow, 2010.
57. Christie A. *Thirteen at Dinner*. New-York: William Morrow, 2009.
58. Christie A. *While the Light Lasts*. New-York: William Morrow, 2010.
59. Christie A. *Why Didn't They Ask Evans?* New-York: William Morrow, 2011.
60. Christie A. *4.50 from Paddington*. New-York: William Morrow, 2009.

Alina LEHEIDA, PhD, Associate Professor
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv
ORCID ID: 0000-0002-8749-7667

Dmytro LEHEIDA, PhD, Associate Professor
Kharkiv National University Of Construction and Architecture, Kharkiv
ORCID ID: 0000-0002-8983-0822

CONTEMPORARY ANGLO-AMERICAN BLURB AS ADAPTATION OF A CLASSICAL ENGLISH DETECTIVE

This paper is aimed at presenting a comprehensive multi-level analysis of the blurb as a component of an Anglo-American publication and created after a classical detective novel. Blurbs are conventionally placed on book covers (or on the Internet) describing the book content and strategically presenting the book to its potential audience.

The multi-level model for comprehensive blurb analysis is pioneered, combining lexical, morphological, syntactic, graphic-visual and pragmatic levels of analysis.

This study pursues to prove that blurbs are marked by their special communicative purpose and are inherently multi-functional (advertising, persuasive, influential) created with a view to persuade prospective audience to purchase the book. With respect to these blurbs are strategically equipped with various discursive and linguistic markers outlined in each of the levels of the model.

At the structural level the structural divisions of the blurb invariant are investigated: the respective introduction, the central part and the final part. At the lexical level the appropriate lexical components of the introduction, central part and final part are analyzed. A set of corresponding standard lexical repertoires for each of these parts is established. At the morphological level the grammatical structures of each part are analyzed and described.

At the syntactic level, the traditional syntax of each of the relevant parts is analysed. The graphical-visual level identifies the graphical and visual means that are most efficiently used by blurb creators to appeal to the audience. At the pragmatic level the pragmatic functions of the blurb are identified, which exercise the appropriate pragmatic impact on the reader.

The study indicates that the process of making a blurb requires adherence to certain blurb-making laws and conventions.

Keywords: *blurb, blurb invariant, multi-level model, discursive and linguistic markers, pragmatic impact, blurb-making conventions.*

REFERENCES

1. *Belyaev, Yu. V. (1995). Agatha Christie koroleva detektiva [Agatha Christie the Queen of Detective]. M. : Astreya, 331–333 [in Russian].*
2. *Bugrova Ye. D. (2014) Annotatsiya k perevodnoy massovoy literature kak instrument vozdeystviya na chitatelya [Annotation to the translated mass literature as a tool of influence over the audience]. Kommunikativnyie issledovaniya – Communication Studies, 1, 65–72 [in Russian].*
3. *Gudkov L. D. (1996) Massovaya literatura kak problema. Dlya kogo? [Mass Literature As a Problem. For Whom?]. *Novoe literaturnoe obozrenie – New Literary Review*, 22, 78–100 [in Russian].*
4. *Gulyaev N. A. (1977) Teoriya literatury [Theory of Literature]. M. : Vysshaya shkola [in Russian].*
5. *Nazarova A. D. (2020) Pragmaticheskie i strukturno-semanticheskie osobennosti annotatsii tipa «blurb» [Pragmatic and structural-semantic characteristics of blurb-type annotation]. *Sovremennyye nauchnyie issledovaniya i innovatsii – Modern research and innovation [in Russian].**
6. *Bingley C. (1966). Book Publishing Practice. Archon books.*

7. *Bhatia V. K.* (1993). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London : Routledge.
8. *Bhatia V. K.* (2004). *Worlds of Written Discourse*. London : Routledge.
9. *Burgess G.* (2014). *Burgess Unabridged: a Dictionary of Words you have always needed*. New York : Routledge.
10. *Carey S.* (2009). *Gelett Burgess and the Blurb*. New-York : Routledge.
11. *Cacchiani S.* (2007). From «Narratives to Intensification and Hyperbole : Promotional Uses of Book Blurbs» in M. Davies, P. Rayson, S. Hunston and P. Danielsson (Eds) *Proceedings of the Corpus Linguistics Conference*, University of Birmingham.
12. *Carter, R., Goddard A., Reah D., Sanger K., Bowring M.* (1997). *Working with Texts: A Core Book for Language Analysis*. London: Routledge.
13. *Clark N.* (2012). *Why Blurbs Remain Important in the Digital Age. The Independent: Independent Digital News and Media*.
14. *Cook G.* (2001). *The Discourse of Advertising*. London : Routledge.
15. *Douglas K.* (2001). «Blurbing» Biographical: Authorship and Autobiography. *Biography*, 4, 806–826.
16. *Dwyer C.* (2015). *Forget The Book, Have You Read This Irresistible Story On Blurbs*. NPR.
17. *Fairclough N.* (1994). *Language and Power*. London: Longman.
18. *Feliu García E.* (1984). *Los lenguajes de la publicidad*. Alicante: Universidad de Alicante, 1984.
19. *Gallaway M.* (2019). *Six Writers Tell All About Covers and Blurbs*. URL: <https://www.theawl.com/2011/04/six-writers-tell-all-about-covers-and-blurbs/>
20. *Gea Valor M.-L.* (2005). *Advertising Books: a Linguistic Analysis of Blurbs*. *Iberica*, 10, 41-46.
21. *Gea Valor M.-L.* (2005). *Book Promotion in Action: Traditional versus Digital Blurbs for «Chick-lit» Bestsellers*. *Language @t Work: Language Learning, Discourse and Translation Studies in Internet* . Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I, 25–34.
22. *Goddard A.* (1998). *The Language of Advertising: Written Texts*. London: Routledge.
23. *Jackson K.* (1999). *Blurbs 101*. *The New Yorker*, 10, 24–27.
24. *Jacobs A. J.* (2012). *How to Blurb and Blurb and Blurb*. *The New York Times*. 2012, 11. 14–15
25. *Kathpalia S. S.* (1977). *Cross-cultural variation in professional genres: A comparative study of book blurbs*. *World Englishes*.
26. *Levinovitz A.* (2012). *I Greet You in the Middle of a Great Career: A Brief History of Blurbs*. URL:<https://themillions.com/2012/02/i-greet-you-in>

the-middle-of-a-great-career-a-brief-history-of-blurbs.html/ (Last accessed: 11.10.2020).

27. *Marciulioniene V.* (2011). Publisher's Blurb On English Books Of Fiction: A Diachronic Genre Analysis. URL: http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa-0001:J.04~2006~ISSN_1392-561X.N_11.PG_61-71 (Last accessed: 14.11.2020)

28. *Matthews B.* (1992). A round-up of blurbs. New-York: Routledge.

29. *Mintsys A. E.* (2015). Blurb as a para textual element. *Naukovi Zapisky Ostrozka Akademia*, 5, 14–17.

30. *Nielsen M., Johansen W., Bhatia V. K.* (1993). Analysing Genre: Language Use in Professional Settings. *Hermes, Journal of Linguistics*, 19, 207–219.

31. *Robyns G.* (1978). The Mystery of Agatha Christie. New York.

32. *Shaw P.* (2014). Evaluative Language in Evaluative and Promotional Genres. G. D. L. Camiciotti. *Journal of English for Academic Purposes*, 14, 106–111.

33. *Smoliana A.* (2013). Semantic Comprehension of Lexical Content of English Book Jacket. *European Scientific Journal*, 29, 43–52.

34. *Swales J.* (1990). Genre analysis: English in academic and research settings. Cambridge University Press.

35. *Trachtenberg J. A.* (2003). What's an Author To Do With No Blurb On the Book Jacket? *Wall Street Journal (Eastern edition)*, 24, 55–63.

36. *Vestergaard T., Schröder K.* (1985). The Language of Advertising. New York: B. Blackwell.

Дата надходження до редакції – 03.02.2022

Дата затвердження редакцією 18.02.2022

Інна ЛІВИЦЬКА, канд. філол. наук, доц.
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-8295-948X

СЕМІОТИКА СУБ'ЄКТИВОВАНОГО ЛАНДШАФТУ В НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ АНГЛІЙСЬКОГО РОМАНУ ХІХ СТ.

Дослідження культурних дискурсів місця проживання й топосу людини оприянює цілий ряд комунікативних практик: від вербалізованого зображення топосу, формулювання локації та напрямків, дороговказів, символічної репрезентації тварин, топографічної лексики, способів візуалізації оточення тощо. Об'єктом уваги постає семіотичний потенціал «етнофізичної номенклатури», що передбачає застосування культурологічного підходу до ландшафту як ціннісно-важливого виміру суб'єктності.

Ключові слова: *топос, семіосфера, етно-фізичні номінації, Вікторіанство, Джордж Еліот, емоційний суб'єкт, культурний дискурс аналіз (КДА).*

Процес комунікації завжди пов'язаний із розкриттям ставлення комунікантів до топосу, місця та оточення, який можливо прослідкувати як експліцитно, так і імпліцитно. Оперуючи назвами топосу, безпосереднього географічного або матеріального оточення, суб'єкти комунікації висловлюють свою належність до цього світу чи, навпаки, намагаються протиставити себе йому. Інформацію про такі відносини суб'єкта з його оточенням дослідники культурного дискурс-аналізу (КДА) вбачають у використанні топонімів, номінативів на позначення місця чи топосу, локалізованих повідомлень чи дороговказів, за якими приховано додатковий культурно-історичний зміст [7; 8], або у способах вербальної репрезентації географічного ландшафту як «гри з простором» [12] та природи.

Спираючись на досвід культурного дискурс-аналізу (КДА), спостерігаємо зростання уваги науковців до висвітлення взаємовідносин суб'єкта та природного оточення [7; 8], між етнічним населенням та локалізованими американськими дискурсами ландшафту, дискурсами води та забрудненням, невербальної комунікації з природою та дис-

курсом природи [14], забруднення води та відновлення природного ландшафту, іспаномовного дискурсу міжтопосних відносин тощо. Важливість цих досліджень для культурологічного напрямку семіотики полягає в розкритті способів й форм узмістовнення відносин між суб'єктами різних культур та їхнім природнім й матеріальним оточенням, що становитиме завдання нашої розвідки.

З іншого боку, дослідження культурних дискурсів місця й топо-су оприявнює цілий ряд комунікативних практик: від вербалізованого зображення топосу, формулювання локації та напрямків, дороговказів, символічної репрезентації тварин, топографічної лексики, різноманітні способи візуалізації оточення тощо. Безпосередніми об'єктами уваги постає лексична «етно-фізична номенклатура» (*ethno-physical nomenclature*) [7, с. 43], яка передбачає вербалізацію ландшафту, води, рослин, тварин тощо.

Для орієнтування в просторі та часі увага зосереджується на демонстративних комунікативних практиках називання місць проживання, оточення, їхні вербальні описи та нарації, а також реферативний «просторовий дейксіс», поданий у формі прислівників місця та просторових займенників (наприклад, *here, there, that, those, etc.*)

Отже, для зручності нашого аналізу зосередимось на визначенні наративних епізодів у фікційному англomовному дискурсі Вікторіанського періоду, у яких розкривається ставлення суб'єкта до свого оточення, та проаналізуємо шляхи семіотизації цієї семантичної радіальної місця й простору як складника кластерної концептуалізації оточення людини, його умвельту в гендерному контексті.

Співвідношення оточення людини, її навколишнього світу здавна постає предметом уваги дослідників, через те, що спільнотам людей притаманний цілий пласт уявлень, стереотипів та символів, які пов'язують їх із місцем проживання. Еволюційний підхід до дослідження цього культурно-ціннісного пласту дозволяє побачити динаміку взаємодії двох смислів: внутрішньосоціальних (які відображають культуру пізнання) та зовнішньосоціальних (суто соціальних) [11, с. 179]. Як зазначає О. Лавренова, «з плином часу, художні образи, точні знання, та географічний простір стають одним єдиним цілим – сплавом матерії, інформації» та «енергії людської культури» [1, с. 126]. У такому контексті концепції *семіосфери* Ю. Лотмана, *ноосфери* Тейяра де Шардена, *пневматосфери* П. Флоренського мають спільне бачення взаємодії людини, її ду-

ховного та матеріального світу з географічним простором: універсальність семіотичних процесів, пронизаність людським духом, культурний ландшафт постає виміром та відображенням семіосфери, побудованим за принципом подібності до знакового тексту, який можливо прочитати та інтерпретувати.

Найменші структурні одиниці культури відображають більші ландшафтні об'єкти за *фрактальним принципом* (де найменший компонент структури містить в собі подібні копії об'єкта) від його природнього виміру та створених руками людини, до абстрактного виміру ідей, втілених у матеріальних формах та впізнаваних за своєю іконічністю та індексальністю. Відображення ландшафту та навколишнього оточення, таким чином, розкриває *матричну побудову культури*, зміна матриць якої опредметнює еволюцію смислів та символів кожної окремої історичної епохи. Спираючись на ці концепції, зазначимо, що матеріальні виміри ландшафту та простору можуть набувати знаковості у формі образів та символів, що дозволяє їх «вловити» [10, с. 3] та вписати до сітки значень матеріального світу.

Навколишнє оточення персонажів постає не лише облігаторним елементом композиції художнього тексту та як певний об'єктивований простір, наповнений описами ландшафту, архітектури, будівель, інтер'єру, меблів тощо. Функціонально оточення персонажа постає суб'єктивно та психологічно детермінованим його власною картиною світу, прояви якої в наративі можливо відстежити через *індекси суб'єктності* з імпліцитним емотивним навантаженням. Важливим для аналізу суб'єктності в наративі постає не сам фоновий ландшафт оточення персонажа як необхідне доповнення до подієвого рівня нарації, але той тип взаємовідносин між суб'єктом та його оточенням, яке він наділяє особливим ціннісним для себе змістом, емоційно детермінованим.

Іншими словами, прояви суб'єктності залежать від ступеня осягнення суб'єктом навколишнього світу, від кількості емоційних сполучень з оточуючими реаліями, які формуються протягом життя. Адже «...що вище рівень освоєння суб'єктом світу (і, відповідно, рівень його <суб'єкта> мовленнєвої компетенції), то вище ступінь емоційності слів у мовній свідомості суб'єкта» [4, с. 227].

Тобто біосеміотичний аналіз навколишнього світу персонажа сфокусований на експлікації суб'єктивного відношення особистості до явищ умовно об'єктивованої фікційної наративної дійсності,

який у психології прийнято називати «особистісним смислом» [4], необхідного складника свідомості людини. Оскільки наративний суб'єкт належить до уявного світу фікційної реальності, то способи його психологічного портретування теж залежать значною мірою від майстерності автора або наратора, форми експлікації цього рівня фікційної суб'єктності будуть різнитися відповідно до ідіо-стильового та культурно-історичного фону-модифікатора, який побудований на мовних одиницях, у яких «...співвідносяться поверхові структури мови з їхньою глибинною сутністю» [2].

Завдання художнього моделювання просторової дійсності, за О. Лавреновою, полягає в залученні одразу *трьох сфер/реальностей: ідеальної* (як втілення замислу в текст та образ), *матеріальної* (створення матеріального артефакту самого тексту) та *сфери художнього фікційного простору* (як уявного світу). За такого підходу, реальність художнього простору одразу починає моделюватися та переосмислюватися уже в процесі творення, щойно потрапивши на рівень сучасної культури, оскільки текст виконує функцію суб'єкта (активного творця семіозису) та функцію об'єкта осмислення одночасно [10, с. 208]. Ось чому мінливість соціально-культурних контекстів впливає не лише на матеріальний вимір просторової маніфестації (тобто не лише на матеріалізований текст), але й на ідейний рівень, що знаходить своє адекватне втілення у третій – фікційній реальності художнього простору, який виростає й семіотизується з інтерпретації символів.

Розуміння символу як невичерпного джерела інтерпретації, що виходить із його репрезентативної функції належить Е. Сепіру, який розмежовував *символізм референційний* (як відображення відношення між референтом та символічним значенням) та *сконденсований* (відношення референта з символічним емоційно детермінованим досвідом суб'єкта) [5]. Саме зв'язок предметів ландшафту як референтів із символічним суб'єктом через емоційно-ціннісну компоненту значення буде предметом дослідження семіосфери «навколишнє середовище» в аспекті культурного дискурсу аналізу.

Під терміном «навколишнє оточення» у фікційній реальності мається на увазі два виміри: *вимір топографічний* (або топос) та *часово-просторовий*, поєднання яких М. Бахтін окреслив поняттям «хронопоп». Усвідомлення взаємозалежності одного виміру від іншого дозволяє бачити пересування наративного персонажа у часі та

просторі, створює динамічну траєкторію його сюжетного розвитку. Навіть якщо дія локалізована в обмеженому просторі (як, наприклад, у короткому оповіданні Д. Г. Лоуренса «Johny and the desperate woman»), якісно це не впливає на рівень суб'єктності й на кількість емотивно-цінних зв'язків, які можуть знаходити свій вияв у широкому спектрі як природних, так і штучно створених явищ. Оточення персонажа може охоплювати природний ландшафт, включно з деревами, тваринами, або ж рукотворні предмети оточення, на кшталт будинків, інтер'єру, предметів меблів, тощо, що утворюють домену зовнішнього виміру гендерної суб'єктності, її Umwelt.

Ступінь та глибина пов'язаності людини з природою як первинною формою «домівки» відображає еволюцію людської цивілізації, в якій місце та статус природи визначається рівнем соціалізації та технологічного прогресу. Стосунки людини з природою, яка вражає своєю величчю та неприборканістю, заґрунтовані на міфологізованому світогляді людини, яка прагне в такий спосіб віднайти та усвідомити своє місце в загальній картині світу. Ігнорування цього взаємозв'язку призводить до порушення екології стосунків та кризи [6], «коріння якої криється в зростанні руйнівних стосунків між людиною та природою» [6, с. 304].

Питання місця людини у світі та її взаємовідносини із оточуючим середовищем постають предметом безпосереднього чи опосередкованого фікційного моделювання. Період Вікторіанства постає в цьому сенсі невичерпним матеріалом дослідження *екокритики*, нового напрямку критичного аналізу художнього тексту, який досліджує типи та форми взаємозв'язку літератури та фізичного/матеріального оточення, в усіх їх проявах та культурних маніфестаціях [15, с. 5]. Звернення екокритиків до літератури Вікторіанства стало достатньо новим феноменом, про важливість якого зазначив Джон Пархем [12], окресливши водночас особливості світосприйняття людини того періоду та способів втілення письменниками того часу складних стосунків із природою.

На його думку, по-перше, наближення технологічного прогресу та досягнення у сфері природничих наук дозволили письменникам репрезентувати людину як учасника більш глобальної екосистеми мережі видів. По-друге, особистість Вікторіанства сформувала «матеріальну усвідомленість», яка впливала з розуміння взаємозалежності концепту «human being» та типу стосунків з іншими

живими видами й матеріальним оточенням [12, с. 5–6]. По-третє, це усвідомлення себе як частини більшого континууму, сприяло появі основ «зеленої політики» (green policy), спрямованої на захист оточуючого середовища. Підсумком цього стало посилення амбівалентності в художньому моделюванні природи письменниками, які, розуміючи роль соціального прогресу та важливість природного балансу видів, мусили поєднувати у своїй творчості «наукові, соціальні та епістемологічні неузгодженості [12, с. 5–6]. Прикладом пошуку такого балансу є звернення письменників Вікторіанства до самого терміна «екологія» (що його впровадив німецький біолог Ернст Гекель у 1866 р.), у якому природа постає континуумом людей, тварин та рослин як взаємопов'язаних складових однієї екосистеми, що відчутно простежується в номінаціях вигаданого світу Wessex в романі Томаса Гарді «Far from madding crowd», або сільської розміреності життя персонажів «Middlemarch» в однойменному романі Джордж Еліот.

Розумінню ідіостилію Джордж Еліот сприяють паратекстові елементи роману «Prelude» та «Finale», в яких розкривається контекстуальний складник ставлення до природи та місця людини в ній, що заґрунтовано на теологічній парадигмі світобудови. Наратив про Св. Терезу³ та її молодшого брата, які відправились прийняти мучеництво до країни Маврів. Посилання на топоніміку цієї подорожі-дитячого паломництва «that child-pilgrimage» знаходимо в номінаціях іспанського міста «Avila» та «the country of the Moors», а також вказівку на Святу Терезу, жінку, яка жила триста років тому (в романному часовідліку). Такі домінуючі риси характеру Св. Терези, як небайдужість до національної ідеї, пристрасність натури та прагнення до епічності, стають прогностичними для подальшого прийняття вчинків та дій персонажів:

*«Who that cares much to know **the history of man**, and how **the mysterious mixture** behaves under the varying experiments of*

---

³ Головний персонаж Доротея Брук – це Свята Тереза, St. Teresa of Avila, Feast-day: October 15, Patron: of Headache sufferers, Spanish Catholic Writers, Birth: March 28, 1515, Death: October 4, 1582, Beatified: April 24th 1614, Rome by Pope Paul V, Canonized: March 12th 1622, Rome by Pope Gregory XV URL: https://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=208

Time, has not dwelt, at least briefly, on the life of Saint Theresa, has not smiled with some gentleness at the thought of the little girl walking forth one morning hand-in-hand with her still smaller brother, to go and seek martyrdom in the country of the Moors? <...> «Out they toddled from rugged Avila, wide-eyed and helpless-looking as two fawns, but with human hearts, already beating to a national idea; until domestic reality met them in the shape of uncles, and turned them back from their great resolve» [17, с. 3].

Семіотизація просторової домени побудована на теологічній ідеології, яка передбачає введення декількох рівнів простору: *теологічного* (в референції до образу Святої Терези як прототипу образу головного персонажа роману – Доротеї Брук), *натуралізованого світу природи* (через референцію до оленят «fawns») та *реального людського світу* («domestic reality», «human hearts», «in the shape of uncles»). Окремою семантичною лінією виступає ідеалістичний простір людей «human hearts, beating to a national idea», як індексація змін політичного, соціального та релігійного формату в суспільстві Англії періоду Вікторіанства. Протиставлення буденності існування людства ідеалістичним ідеям Терези подано квеситивом:

«Theresa's passionate, ideal nature demanded an epic life: what were many-volumed romances of chivalry and the social conquests of a brilliant girl to her? Her flame quickly burned up that light fuel; and, fed from within, soared after some illimitable satisfaction, <...> which would reconcile self-despair with the rapturous consciousness of life beyond self. She found her epos in the reform of a religious order» [17, с. 3].

Індекси-номінативи «romances of chivalry», «social conquests of a brilliant girl» утворюють одну смислову лінію, яка імплікує фемінне сприйняття Романтизму через символ лицарства як емблему сентименталізму. Водночас іконічні знаки «Theresa's passionate, ideal nature», «her flame», «burned up» експлікують опозицію між пропонованими ідеалами тогочасного суспільства та характеротворчим потенціалом персонажа, максимально екстеріоризованим на вищі рушійні сили релігійного порядку. Містифікований релігійний світ вербалізується через метафору «примирення само-відчаю через ви-

хід за межі власного я» (the rapturous consciousness of life beyond self»), з подальшим служінням Вищій силі «the Supreme Power».

Ця метафора актуалізує й денотативний вимір містифікованого каналу комунікації з Богом через пропонований Св. Терезою формат «містичної молитви», яка передбачала чотири фази розвитку. За цією теорією, практикуючи «містичну молитву», людська свідомість проходить декілька стадій, де остання з них полягає в переживанні екстатичної божественної ейфорії. Однак, перехід до цього стану може також бути непередбачуваним, «rapturous» – expressing extreme pleasure or enthusiasm for somebody/something [9]. Ось чому опис практик релігійної містифікованої молитви [13] потребує культурологічного коментаря, оскільки необхідного уточнення потребує розуміння теологічної світобудови у Джордж Еліот.

Завдяки теологічному контексту, жіночий персонаж Доротeya Брук не лише типізується шляхом поширення характеристик Св. Терези на інших жінок «людського роду» через надання форми множини власному іменнику (Theresa – Therasas), але й стає **прототиповою культурною категорією** (Джордж Лакофф), яка розкривається через певний ментальний образ, що викликає швидко ідентифікацію в перцептивному аспекті, функціонально спирається на схожу моторну програму та репрезентується аналогічними комунікативними ходами.

«Many Therasas have been born who found for themselves no epic life wherein there was a constant unfolding of far-resonant action <...> they tried to shape their thought and deed in noble agreement; but after all, in common eyes their struggles seemed mere inconsistency and formlessness; for these later-born Therasas were helped by no coherent social faith and order which could perform the function of knowledge for the ardently willing soul. Their ardour alternated between a vague ideal and the common yearning of womanhood; so that the one was disapproved as extravagance, and the other condemned as a lapse» [17, с. 3].

У вищенаведеному уривку унікальність номінації Св. Терези розростається до загальної назви на позначення жіноцтва «womanhood» взагалі, які за певних соціально-історичних обставин не змогли реалізувати свій життєвий потенціал через зневіру у власних силах та відсутність відповідної форми вияву своїх думок

у поєднанні з вчинками: «shape their thought and deed in noble agreement». У номінативах «the function of knowledge for the ardently willing soul», «a vague ideal and the common yearning of womanhood» віддзеркалюється два аспекти гендерної поведінки жінок, які протиставлені один одному та визначаються узвичаєними практиками. З одного боку, базові потреби особистості: прагнення ідейного втілення, суголосного прагненню жіночої душі «ardently willing soul», і традиційного бажання «жіночого щастя», як відображення очікувань та ставлень суспільства. Саме в позиції такого вибору опиняється Доротея Брук, яка, відчувши прагнення до наукового пошуку Едварда Казабона, приймає його пропозицію одруження, роблячи одну з ключових помилок свого життя й витісняючи жіночі бажання у підсвідоме:

*«A new Theresa will hardly have the opportunity of reforming a **conventual life**, any more than a new **Antigone** will spend her heroic piety in daring all for the sake of a brother's burial: **the medium in which their ardent deeds took shape is for ever gone. But we insignificant people with our daily words and acts are preparing the lives of many Dorotheas, some of which may present a far sadder sacrifice than that of the Dorothea whose story we know**» [17, с. 688].*

Матеріал дослідження засвідчив домінування імплікатури спадковості поколінь, реалізованої через ремінісценцію ідеї «Вічного повернення» Ф. Ніцше. Взаємозв'язок дій, думок, почуттів та слів звичайних людей в романі Джордж Еліот «Middlemarch» щонайкраще маніфестує думку про перебування людини в загальному світовому континуумі, про взаємозалежність людських світів, Умвельтів, в контексті більш глобальному, теологічному. Цитуючи Ніцше: «Буття з'являється кожної миті, докруги кожного «тут» перекочується куля «там». Скрізь середина» [3, с. 217–218]. Цей глобальний вимір важливості людського буття подано через *ландшафтну метафору*, як віддзеркалення взаємозв'язку природного впливу та людини, коріння якого сягають самих початків людського існування. Важливо, що в обох випадках Джордж Еліот розглядає роль жінок у нерозривному зв'язку із природним і суспільним, як специфічної форми контамінації ідей одного покоління з іншим саме через *жіночий агенс*, який через повторення та відродження в нових соціокультурних умовах сприяє накопиченню (іноді по краплині) того

важливого досвіду, завдяки якому можливі суспільні зміни краплина за краплиною набувають більш глобального масштабу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вернадский В.* (1991). Научная мысль как планетное явление. М.: Наука.
2. *Маслова В.* (2001). Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 208 с.
3. *Ніцше, Ф.* (1993). Так казав Заратустра. Жадання влади. К. : Основи, Дніпро.
4. *Шаховський В. І.* (2008). Емоції – думки в художній комунікації. *Мовна особистість: соціолінгвістичні та емотивні аспекти.* Волгоград-Саратов, 2008. С. 81–131.
5. *Brandt, A.* (2011). What is cognitive semiotics? A new paradigm in the study of meaning, *Signata*, 2, URL: [http:// signata.revues.org/526](http://signata.revues.org/526); DOI : 10.4000/signata.526
6. *Buergelt, P. et. al.* (2017). Living in harmony with our environment: A paradigm shift. In D. Paton, & D. Johnston (Eds.), *Disaster resilience: an integrated approach* (2nd ed., pp. 289-307). Charles C. Thomas Publisher Ltd.
7. *Carbaugh, D.* 1996. Naturalizing communication and culture. In *The symbolic earth: Discourse and our creation of the environment*, ed. J. Cantrill and C. Oravec, 38–57. Lexington, KY: University Press of Kentucky.
8. *Carbaugh, D.* 1996. Situating selves: The communication of social identities in American scenes. Albany, NY: State University of New York Press.
9. Definition of *rapturous adjective* from the Oxford Advanced Learner's. Retrieved from: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/rapturous>
10. *Lavrenova, O.* (2019). Spaces and Meanings: Semantics of the Cultural Landscape. Springer, 216 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15168-3>
11. *Lavrenova, O.* (2021). Games with Space. *Epistemology & Philosophy of Science* 2021, Vol. 58, no. 1, pp. 178–196 DOI: <https://doi.org/10.5840/eps202158117>
12. *Mazzeno, L., Morrison, R.* (2017) (eds.), *Victorian Writers and the Environment: Ecocritical Perspectives.* Abingdon: Routledge, pp. VIII, 260.
13. Merkur, D. *Mystical states.* URL: <https://www.britannica.com/topic/mysticism/Mystical-states>
14. *Scollo, M. & Milburn, T.* (2019). Introduction: Cultural Discourse Analysis -Yesterday, Today, and Tomorrow.
15. *Writing the Environment: Ecocriticism and Literature*, (1998). Edited by Richard Kerridge and Neil Sammells. New York: ZED Books. 246 pp.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Eliot, G. (1994). Middlemarch. Wordsworth Classics. 688 p.*

Inna LIVYTSKA, PhD, Associate Professor
National University of «Kyiv-Mohyla academy», Kyiv
ORCID ID: 0000-0002-8295-948X

LANDSCAPE SEMIOTICS OF SUBJECTIVITY IN THE ENGLISH NOVEL OF THE 19th CENTURY

Semiotic relations between the homo sapiens and his/her topos or environment have recently become the focus of eminent or mediated fictional subjective modeling. In the course of research with the tools of the cultural discourse analysis (CDA), a range of communicative practices has been unveiled. These include among others verbalized images of the topi, descriptive outlines of the localities and directions, ways of showing, symbolic representations of typical animals, topographic lexis, verbal and non-verbal means of the visualization of the surroundings etc. The object of the research constitutes the semiotic potential of the "ethnic-physical nomenclature", which presupposes the application of the cultural discourse analysis to the environment as a form of subjectivized reality of the human being. Victorian writers provide us with the well of unlimited material in this respect as the experiencing subject of pre-industrial England has been portrayed as a sensitive agency in the imaginative fictional narrative world. Therefore, Victorian's world outlook becomes the research objective of ecocriticism, a new direction of critical discourse analysis. The aim of cultural discourse analysis in symbiosis with the ecocritical approach is to investigate ways and means of correlation of verbal and non-verbal discourses and their material and physical embodiment in culture. Ecocritical reference to the Victorian period has been considered prolific in terms of discursive means disclosing complicated relations of the approaching technological progress, great discoveries in the human physic and Nature. Positing the human being in the centre of all the animal species stressed a universal character of semiosis, where the global ecological view was put on the core of the scientific and fictional manifestation. A prominent example of this cosmological feeling is seen in a close correlation of the narratives with the setting and psychological foregrounding in the novel of George Eliot "Middlemarch", where the main character Dorothy Brooke symbolizes the Nietzschean idea of eternal return, demonstrating clear awareness of George Eliot of the evolution of species multiplied by theological subtext.

Keywords: *topos, semiosphere, ethno-physical nominations, Victorians, emotional subject, George Eliot, cultural discourse analysis (CDA).*

REFERENCES

1. Vernadskyi V. (1991). *Nauchnaia mysl kak planetnoye yavlenye*. M.: Nauka.
2. Maslova V.(2001). *Lynhvokulturolohiya: Ucheb. posobyе dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenyi*. M. : Akademiya, 208 c.
3. Nitshe, F. (1993). *Tak kazav Zaratustra Zhadannia vlady*. K. : Osnovy, Dnipro.
4. Shakhovskiy V.I. (2008). *Emotsii – dumky v khudozhnii komunikatsii. Movna osobystist: sotsiolinhvistychni ta emotyvni aspekty*. Volhohrad-Saratov, 2008. S. 81–131.
5. Brandt, A. (2011). What is cognitive semiotics? A new paradigm in the study of meaning, *Signata*, 2, URL: [http:// signata.revues.org/526](http://signata.revues.org/526); DOI: 10.4000/signata.526
6. Buergetl, P. et al. (2017). Living in harmony with our environment: A paradigm shift. In D. Paton, & D. Johnston (Eds.), *Disaster resilience: an integrated approach* (2nd ed., pp. 289–307). Charles C. Thomas Publisher Ltd.
7. Carbaugh, D. (1996a). Naturalizing communication and culture. In *The symbolic earth: Discourse and our creation of the environment*, ed. J. Cantrill and C. Oravec, 38–57. Lexington, KY: University Press of Kentucky.
8. Carbaugh, D. (1996b). *Situating selves: The communication of social identities in American scenes*. Albany, NY: State University of New York Press.
9. Definition of *rapturous adjective* from the Oxford Advanced Learner's. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/rapturous>.
10. Lavrenova, O. (2019). Spaces and Meanings: Semantics of the Cultural Landscape. Springer, 216 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15168-3>.
11. Lavrenova, O. (2021). Games with Space. *Epistemology & Philosophy of Science*, Vol. 58, no. 1, pp. 178–196 DOI: <https://doi.org/10.5840/eps 202158117>.
12. Mazzeno, L., Morrison, R. (2017) (eds.), *Victorian Writers and the Environment: Ecocritical Perspectives*. Abingdon: Routledge, , pp. viii, 260.
13. Merkur, D. *Mystical states*. URL: <https://www.britannica.com/topic/mysticism/Mystical-states>.
14. Scollo, M. & Milburn, T. (2019). *Introduction: Cultural Discourse Analysis - Yesterday, Today, and Tomorrow*.
15. *Writing the Environment: Ecocriticism and Literature*, (1998). Edited by Richard Kerridge and Neil Sammells. New York: ZED Books. 246 pp.

ILLUSTRATION MATERIAL

1. *Eliot, G. (1994). Middlemarch. Wordsworth Classics. 688 p.*

Дата надходження до редакції – 24.11.2021

Дата затвердження редакцією – 12.12.2021

Ірина ПЯНКОВСЬКА, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0818-644

ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО МЕДІАПРОСТОРУ

У статті висвітлено поняття медіалінгвістики та медіаекології як провідних напрямів сучасного медіазнавства, їхню термінологію та проблематику. Проаналізовано науковий доробок деяких українських та німецьких лінгвістів та медіаекспертів у сфері вивчення німецького медіапростору з метою пошуку шляхів позитивного впливу мас-медіа на життєдіяльність суспільства. Також здійснено лінгвістичний аналіз висвітлення проблеми щеплення від коронавірусу в німецькому медіаджерелі «ZEIT ONLINE» з метою встановлення його впливу на життєдіяльність німецького суспільства.

Ключові слова: медіалінгвістика, медіаекологія, німецький медіапростір, лінгвістичний аналіз, ізоляційний вплив мас-медіа.

У сучасному світі мас-медіа є одним із найвагоміших засобів впливу на формування громадської думки, свідомості мовців, їхніх духовних цінностей та світогляду. Унаслідок процесів технологізації та глобалізації, окрім традиційних функцій мас-медіа (інформативної, просвітницької, критики, контролю тощо), з'являються нові. Зокрема засоби мас-медіа уможливають поширення будь-якої інформації та відкривають доступ до неї, сприяють соціальній взаємодії. Проте поряд із численними перевагами сучасних можливостей мас-медіа, постає низка проблем, які вимагають уваги та пошуку шляхів вирішення. Проникаючи в усі сфери людської життєдіяльності, надаючи громадянам доступ до будь-якої інформації та необмежену можливість висловлювати власні погляди, мас-медіа можуть як об'єднувати суспільство, тобто сприяти його консолідації, так і виконувати функцію дезінтеграції, використовуючи в обох випадках різноманітні інформаційні технології пропаганди та маніпулювання.

Нові тенденції розвитку суспільства і його життєдіяльності відображаються в появі нових наукових напрямів, зокрема і в лінгвістиці, одним із яких є еколінгвістика. Поняття і термінологічний апарат еколінгвістики, її паралелі з екологією довкілля та теоретичне підґрунтя визначив американський мовознавець Е. Хауген [7], принципи та методологію екологічної лінгвістики висвітлено у працях німецьких дослідників П. Фінке, А. Штіббе, В. Трампе [5; 17; 18]. Е. Філл розмежовує поняття екології мови (ecology of language(s)), екологічної лінгвістики (ecological linguistics) та лінгвістичної екології (linguistic ecology) [4]. Російська науковиця А. Бернацька виокремлює три аспекти екології мови: інтралінгвальний (спрямований на дослідження культури мовлення, стилю, риторики тощо), інтерлінгвальний (пов'язаний із багатомовністю та проблемою зникнення деяких мов), транслінгвальний (передбачає використання засобів однієї мови в контексті іншої мови в художній літературі, фольклорі, журналістиці) [1]. Продовжено розгляд питань еколінгвістики в працях О. Іванової, О. Селіванової, С. Чена, Ф. Чоллаоні та багатьох інших лінгвістів.

Медіаекологія, започаткована як окрема галузь медіазнавства, на базі університетів м. Торонто і м. Нью-Йорк, належить до провідних напрямів науки, які швидко розвиваються, оскільки досліджують нагальні проблеми комунікації сучасного суспільства. Засновники медіаекології Н. Постмен, Г. Інніс, Н. Вінер, М. Маклюен, В. Онг [9; 11; 12; 13] заклали фундамент для великої кількості міждисциплінарних досліджень, які стосуються різноманітних сфер людської життєдіяльності.

Н. Постмен пропонує таке визначення медіаекології: «... медіаекологія вивчає питання про те, як засоби комунікації впливають на сприйняття, розуміння, почуття та цінності людини; і як наша взаємодія зі ЗМІ полегшує або перешкоджає нашим шансам на виживання» [13, с. 10]. Б. Бюлер, аналізуючи праці Н. Постмена, наголошує, що він не пропонує повернутися до старих ЗМІ, а закликає до офензивного та суверенного поведіння з електронними медіа. Зокрема Н. Постмен розробив 1980 року навчальний план для шкіл, в якому медіаекологія перебуває в центрі учнівських досліджень. На думку вченого, школа не може обмежуватися наявною інформацією і конкурувати з комп'ютером, натомість повинна залучати в навчальні плани можливості нових медіа [3, с. 161].

Медіаекологія як міждисциплінарна галузь медіазнавства вивчає вплив медійних технологій на психіку, культуру й суспільний устрій і вбачає своїми завданнями виявлення, вивчення, аналіз проблем медіа-комунікації та пошук шляхів оптимізації взаємодії суспільства і мас-медіа. Визначальною для формування засад медіа-екології є думка Н. Постмена, що, незважаючи на появу нових засобів комунікації, мова залишається основним інструментом спілкування і має бути пріоритетним аспектом уваги з боку лінгвістичних досліджень [13, с. 15].

Вивченням проблем медіаекології займається також низка українських лінгвістів. Зокрема в Україні функціонує Інститут Екології масової інформації, заснований 1999 року на базі Львівського національного університету імені Івана Франка, який здійснює дослідження за медіафілософським, медіакритичним та медіаосвітнім напрямками під керівництвом Б. Потятиника. Питання медіа- та інформаційної грамотності як складника сучасних інформаційно-комунікаційних обмінів досліджено в дисертації М. Осюхіної (2018). О. Материнська вивчає антропоморфний профіль війни у вимірі медіаекології з позицій соціо- та психолінгвістики (2021). Праці І. Корольова з цієї тематики спрямовані на аналіз природних та соціальних домінант еколінгвістики (2021). Українські дослідники Л. Шевченко, Д. Дергач та Д. Сизонов уклали лексикографічну працю «Медіалінгвістика: Словник термінів і понять» 2013 року, а 2021 року Л. Шевченко і Д. Сизонов опублікували підручник «Теорія медіалінгвістики».

Дослідження питань медіаекології займає вагоме місце також у німецькомовних наукових колах. Зокрема медіасоціологи К. Люшер та М. Вешпаун розуміють медіаекологію як аналітичну реконструкцію впливу мас-медіа і суспільно-політичні завдання, які виникають у результаті впливу через власні висловлювання, передачу або сприйняття висловлювань інших людей [10, с. 187–204]. Дослідники визначають чотири основні засади – досвід, комунікацію, медіа та довкілля – у їхніх конструктивних взаємозв'язках, доповнюють аналіз медіа-ефектів через реконструкцію історії медіа і етичного питання медійних норм та здійснюють спробу встановити взаємозв'язки, які посередництвом теоретичної функції мали б практичне значення [8, с. 93].

Учений і педагог Д. Бааке розумів медіаекологію як можливість емпіричного, методично-наукового пошуку взаємозв'язку між роз-

витком медіа та соціальними змінами. На противагу до вже наявних медіакритичних теорій, він обґрунтував власну модель соціальної медіаекології, описав індивідуальне і суспільне значення медійних засобів у контексті розвитку і запровадив поняття «медіакомпетенція», яке набуло широкої сфери вжитку в урядових програмах з питань молодіжної політики в усьому світі [6, с. 362].

С. Гангуїн, професорка з питань медіакомпетентності та досліджень асигнування в Інституті комунікації та медіазнавства та директорка Центру медіа та комунікацій при Лейпцизькому університеті, сфокусувала свій науковий пошук на проблемах дослідження медіаграмотності, тобто тих ключових кваліфікацій, які викликають суверенну та критично-рефлексивну дію суб'єктів щодо медіа-контенту, з акцентом на медіакритику та її актуальність у сучасному технологічному суспільстві. С. Гангуїн керує масштабним дослідницьким проектом «*Mediennutzungsstrategien und -kompetenzen. Wege zur Teilhabe an der digitalen Gesellschaft?*», який триває на базі Лейпцизького дослідницького центру та має на меті дослідити, яких специфічних медіакритичних компетенцій потребують молоді користувачі в епоху цифрових технологій для того, щоб конструктивно брати участь у життєдіяльності суспільства, а також розпізнавати та уникати деструктивних форм користування мас-медіа.

Проблеми медіакомпетенції досліджував у своїх студіях також мистецтвознавець і культуролог В. Цахаріас, зокрема в наукових працях «*Interaktiv – Medienökologie zwischen Sinnenreich und Cyberspace*», «*Kulturell-ästhetische Medienbildung 2.0*» [19; 20].

Ш. Пігер, професор історії медіа та теорії комунікацій університету м. Бохум та керівник Інституту медіазнавства (Institut für Medienwissenschaft, Bochum) застосовує у своїх дослідженнях антропологічний та культурологічний підходи до вивчення медіа [14]. Провідною в його працях є думка, що антропологія та технологічний прогрес не протидіють, а багато в чому пов'язані між собою.

Етичну сторону використання мас-медіа висвітлюють К. Шіха, професор медіа-етики в університеті Фрідріха Олександра (Ерланген, Нюрнберг) [16], та К. Роте, професорка Берлінського університету мистецтв [15], зокрема приділяючи увагу обґрунтуванню поняття, інституціям, сферам застосування, межам та перспективам медіа-етики.

Отже, можна зробити висновок, що медіаекологічні проблеми німецькомовного середовища є предметом наукового пошуку багатьох сучасних дослідників, які створюють осередки еколінгвістичних досліджень на базі університетів та інших науково-дослідних установ.

Таким чином, дослідження механізмів впливу засобів мас-медіа на окрему особистість та суспільство загалом є однією з актуальних течій сучасної лінгвістики. На особливу увагу заслуговує всебічне вивчення стратегій і тактик впливу на консолідаційні та ізоляційні процеси в суспільстві. Оскільки мовні засоби мас-медіа відіграють першочергову роль у формуванні суспільної думки та свідомості, необхідність їх ретельного аналізу не викликає сумнівів, зокрема на матеріалі німецькомовного медіадискурсу.

Зважаючи на таку ситуацію в сучасному медіапросторі нагальним і актуальним є вивчення мас-медійного контенту як важливого засобу впливу на формування суспільної свідомості в межах багатьох глобальних процесів, таких, як пандемія COVID-19, міграційні проблеми, економічна криза, військові конфлікти, зміни клімату, екологічна небезпека тощо. Зокрема у фокусі наукового аналізу розпочатого нами дослідження перебувають можливості впливу мас-медіа на ізоляційні та консолідаційні процеси, які відбуваються у світовому співтоваристві на прикладі німецькомовного середовища.

Однією з найактуальніших глобальних проблем сьогодення є щеплення від коронавірусу, що має неоднозначне сприйняття в усьому світі й викликає значний резонанс у різних сферах, зокрема і в просторі мас-медіа. Щоб перевірити, як ця проблема представлена у німецьких мас-медіа, здійснено аналіз емпіричного матеріалу, дібраного шляхом суцільної вибірки із публікацій німецького медіа-джерела «ZEIT ONLINE» (ZO) за період з 1 по 22 листопада 2021, і встановлено, що проблема пандемії COVID-19, а особливо тема щеплення, була найбільш рейтинговою. Зокрема їй присвячено майже 20 публікацій (загальний обсяг 13 836 слів), основними питаннями яких є обов'язкове щеплення, ставлення громадян до щеплення, відсторонення нещеплених громадян від роботи або навіть звільнення, вакцинація дітей, заходи уряду щодо попередження коронавірусу тощо. Актуальність цієї тематики серед населення підтверджує кількість коментарів до аналізованих публікацій, яка становить понад 10 тис.

Лінгвістичний аналіз досліджуваних медіа-текстів показав, що найбільш поширеними є лексичні одиниці з коренем *-impf-* (*impfen, Impfung, Geimpfte, Ungeimpfte*), а також чимало похідних складених слів із цим компонентом, наприклад: *Auffrischungsimpfung, Boosterimpfung, Covid-Impfung, Durchimpfungsrate, Impfbefürworter, Impfdebatte, Impfdosen, Impfdurchbruch, Impfgegner, Impflücke, Impfnachweis, Impfpflicht, Impfquote, Impfschutz, Impfstoff, Impfzentrum, Kinderimpfen*. Доповнюють цей перелік словосполучення на зразок *Ausgangsbeschränkung für Ungeimpfte, digital lesbare Impfbefreiung, Einschränkungen für Ungeimpfte, die gewaltige Impflücke, kontinuierlicher Impfverweigerer, mobile Impfteams, spezielle Impfkampagnen, die Ständige Impfkommission (Stiko), die vierte Welle* тощо, які виразно унаочнюють основні питання, які висвітлюються в медіапросторі Німеччини з цієї теми. Заслужують на увагу також новотвори *2G-Regeln (geimpft, genesen), 3G-Regeln (geimpft, genesen, getestet)*, які на державному та місцевому рівнях обмежують доступ нещеплених громадян у більшість громадських місць (культурні заходи, готелі, заклади харчування тощо).

Червоною ниткою в усіх аналізованих медіа-текстах проходить проблема поділу німецьких громадян на щеплених і нещеплених та повсякчас наголошується значення, яке має вакцинація для подолання пандемії COVID-19: *«Zwei Drittel der Deutschen haben mittlerweile einen vollständigen Impfschutz. Dennoch steigen die Corona-Zahlen derzeit wieder steil an»* (ZO, 1.11.2021). Державні діячі всіх рівнів, медичні працівники закликають невакцинованих громадян робити щеплення, підкреслюючи, що це зменшить ризик захворювання та сприятиме формуванню колективного імунітету: *«Für Ungeimpfte sei das Risiko, sich anzustecken, schwer zu erkranken und auch andere zu infizieren, aber sehr viel höher»* (ZO, 3.11.2021). Повсякчас акцентують на обмеженнях для невакцинованих громадян: *«neue Einschränkungen sollen aber nur Ungeimpfte treffen»* (ZO, 3.11.2021). Окрім того, маса-медіа повідомляють, що обов'язкова вакцинація і запровадження обмежень регулюються на законодавчому рівні: *«Die Politik hat alle Mittel, so eine Impfpflicht einzuführen»*; *«Kündigungen für Ungeimpfte sind möglich»* (ZO, 16.11.2021). Урядовці також використовують мас-медіа, відповідаючи на запитання громадян, чи не порушує примус до щеплень їхніх основних прав: *«Impfungen tragen zu einer Rückkehr zur Normalität und zur Wiedereinsetzung der Grundrechte aller Bürger, aber insbesondere der*

Grundrechte der Kinder und Jugendliche bei» (ZO, 16.11.2021). Зокрема підкреслюється думка, що обов'язкове загальне щеплення дорослих сприятиме захисту дітей від коронавірусу та можливості повернутися всьому суспільству до нормальної життєдіяльності.

Підсумовуючи аналіз опрацьованих текстів, робимо висновок, що висвітлення проблеми щеплення в медіапросторі Німеччини є яскравим прикладом ізоляційного впливу мас-медіа на суспільство, оскільки це питання носить дискусійний характер і викликає чимало протиріч під час обговорення. У цьому контексті медіа-тексти підкреслюють свідомий поділ громадян на «щеплених» і «нещеплених» на державному рівні. Також не сприяють консолідації суспільства запроваджені урядом обмежувальні заходи для невакцинованих, які отримують підтримку з боку однієї частини громадськості та викликають бурхливу критику з боку іншої.

Таким чином, можна простежити, що використання відповідних засобів, зокрема лінгвістичних, у матеріалах мас-медіа значною мірою може впливати на суспільні процеси, як ізоляційні, так і консолідаційні. Володіння стратегіями і тактиками впливу є визначальним для формування громадської думки щодо глобальних проблем людства і спрямування його життєдіяльності. У цьому контексті вбачаємо доцільним подальше вивчення інструментів мовної екології з метою залучення їх до формування сприятливого гармонійного медіапростору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бернацкая А. А.* О трех аспектах экологии языка. Вестник Красноярского государственного университета: гуманитарные науки. № 4. Красноярск, 2003. С. 122–124.

2. *Baacke D. Sander U. Vollbrecht R.* Medienwelten Jugendlicher. einbändige Sonderausgabe der beiden Bände Lebenswelten Jugendlicher 1 + 2. Sonderausg. Opladen: Leske+Budrich; 1991.

3. *Bühler B.* Virtuelle Ökologie. Handbuch Virtualität. Hrsg. Kasprovicz D., Rieger S. Wiesbaden: Springer Fachmedien Verlag, 2020. S. 149-164.

4. *Fill A.* Sprachökologie und Ökoluigistik. Tübingen: Stauffenburg, 1996. 300 S.

5. *Finke P.* Transdisciplinary Linguistics: Ecolinguistics as a Pacemaker into a New Scientific Age. Fill A. / Penz H. (Ed.), The Routledge Handbook of Ecolinguistics, London / New York, 2018. S. 406–419.

6. *Ganguin S.* Medienökologie. Horn K.P., Kemnitz H., Marotzki W., Sandfuchs U. (Hrsg.) Klinkhardt Lexikon Erziehungswissenschaft. Band 1. Bad Heilbrunn: Julius Klinkhardt Verlag, 2012. S. 362.

7. *Haugen E.* The Ecology of Languages, in: Dil A.S. (Hg.), *The Ecology of Language: Essays by Einar Haugen*, Stanford, 1972. S. 325–339.
8. *Hoffmann D. Mikos L.* *Mediensozialisierungstheorien. Modelle und Ansätze in der Diskussion.* Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2010. 248 S.
9. *Innis H.* *The Bias of Communication.* Toronto: University of Toronto Press, 1951.
10. *Lüscher K. Wehrspaun M.* *Medienökologie: Der Anteil der Medien an unserer Gestaltung der Lebenswelten* Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie: (ZSE), 1985. S. 187–204.
11. *McLuhan H.M.* *Report on Project in Understanding New Media*, 1960. Режим доступа: <https://mcluhangalaxy.wordpress.com/2014/11/19/report-on-project-in-lunderstanding-new-media-1960-available-online/>
12. *Ong W.J.* *Rhetoric, Romance, and Technology.* Ithaca: Cornell University Press, 1971.
13. *Postman N.* *The Humanism of Media Ecology.* Proceedings of the Media Ecology Association, Volume 1, 2000. P. 10–16.
14. *Rieger S.* *Die Individualität der Medien. Eine Geschichte der Wissenschaften vom Menschen*, Frankfurt/M.: Suhrkamp 2001.
15. *Rothe K.* *Medienökologie – Zu einer Ethik des Mediengebrauchs.* Zeitschrift für Medienwissenschaft. Schwerpunkt: Medienökologien. 2016, 14 (1), S. 46–57.
16. *Schicha Ch. Brosda C.* (Hrsg.) *Handbuch Medienethik.* Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2010. 580 S.
17. *Stibbe A.* *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By.* London: Routledge. 2015. 260 p. DOI: 10.4324/9780367855512.
18. *Trampe W.* *Ökologische Linguistik und Humanökologie.* Fill A., Penz H., Trampe W. (Eds.) *Colourful Green Ideas.* Bern: Peter Lang, 2002. P. 89–101.
19. *Zacharias W.* *Kulturell-ästhetische Medienbildung 2.0. Aspekte ästhetischen Lernens in einer technisch-medialen Zeit.* Wiesbaden: Springer Fachmedien Verlag, 2010.
20. *Zacharias W.* *Interaktiv – Medienökologie zwischen Sinnenreich und Cyberspace.* München: KoPäd-Verlag, 2000.

Iryna PIANKOVSKA, PhD., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
ORCID ID: 0000-0002-0818-644

ECOLINGUISTIC APPROACHES TO THE STUDY OF GERMAN-LANGUAGE MEDIA SPACE

The article covers the concepts of media linguistics and media ecology as the leading areas of modern media studies, their terminology and issues. Different

approaches to the definition of media ecology are given and its role and tasks in different spheres of life are indicated. The scientific achievements of some Ukrainian and German linguists and media experts in the field of studying the German media space are analyzed in order to find ways of positive influence of mass media on society, in particular the influence of media ecology on media competence, cultural and ethical norms, communication between all members of society. The importance of studying the strategies and tactics of the influence of the media on the consolidation and isolation processes in society is emphasized. In addition, the article provides a linguistic analysis of the coverage of one of the most pressing global problems of today – coronavirus vaccination – in the German media source "ZEIT ONLINE" in order to establish its impact on the life of German society. In particular, the most commonly used lexical items and phrases are identified, which reflect the main topics of this problem, namely: compulsory vaccination, attitude of citizens to vaccination, dismissal of unvaccinated citizens from work or even dismissal, vaccination of children, government measures to prevent coronavirus and more. It is established that the coverage of the problem of vaccination in the German media is a clear example of the isolating impact of the media on society, as this issue is debatable and causes a lot of controversy during the discussion. In conclusion, it is noted that the use of appropriate means, in particular linguistic, in the media can significantly affect social processes, both isolation and consolidation. Possession of strategies and tactics of influence is crucial for the formation of public opinion on the global problems of mankind and the direction of its life.

Keywords: *media linguistics, media ecology, German media space, linguistic analysis, isolating influence of mass media.*

REFERENCES

1. *Bernatskaja A.A.* O triokh aspektakh ekologii jazyka. Vestnik Krasnojarskogo gosudarstvennogo universiteta: gumanitarnyje nauki. № 4. Krasnojarsk, 2003. S. 122–124.
2. *Baacke D. Sander U. Vollbrecht R.* Medienwelten Jugendlicher. einbändige Sonderausgabe der beiden Bände Lebenswelten Jugendlicher 1 + 2. Sonderausg. Opladen: Leske+Budrich; 1991.
3. *Bühler B.* Virtuelle Ökologie. Handbuch Virtualität. Hrsg. Kasproicz D., Rieger S. Wiesbaden: Springer Fachmedien Verlag, 2020. S. 149-164.
4. *Fill A.* Sprachökologie und Ökoluinguistik. Tübingen: Stauffenburg, 1996. 300 S.
5. *Finke P.* Transdisciplinary Linguistics: Ecolinguistics as a Pacemaker into a New Scientific Age. Fill A./Penz H. (Ed.), The Routledge Handbook of Ecolinguistics, London/ New York, 2018. S. 406–419.

6. *Ganguin S.* Medienökologie. Horn K.P., Kemnitz H., Marotzki W., Sandfuchs U. (Hrsg.) Klinkhardt Lexikon Erziehungswissenschaft. Band 1. Bad Heilbrunn: Julius Klinkhardt Verlag, 2012. S. 362.
7. *Haugen E.* The Ecology of Languages, in: Dil A.S. (Hg.), The Ecology of Language: Essays by Einar Haugen, Stanford, 1972. S. 325–339.
8. *Hoffmann D. Mikos L.* Mediensozialisationstheorien. Modelle und Ansätze in der Diskussion. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2010. 248 S.
9. *Innis H.* The Bias of Communication. Toronto: University of Toronto Press, 1951.
10. *Lüscher K. Wehrspaun M.* Medienökologie: Der Anteil der Medien an unserer Gestaltung der Lebenswelten Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie: (ZSE), 1985. S. 187–204.
11. *McLuhan H.M.* Report on Project in Understanding New Media, 1960. Режим доступу: <https://mcluhangalaxy.wordpress.com/2014/11/19/report-on-project-in-understanding-new-media-1960-available-online/>
12. *Ong W.J.* Rhetoric, Romance, and Technology. Ithaca: Cornell University Press, 1971.
13. *Postman N.* The Humanism of Media Ecology. Proceedings of the Media Ecology Association, Volume 1, 2000. P. 10–16.
14. *Rieger S.* Die Individualität der Medien. Eine Geschichte der Wissenschaften vom Menschen, Frankfurt/M.: Suhrkamp 2001.
15. *Rothe K.* Medienökologie – Zu einer Ethik des Mediengebrauchs. Zeitschrift für Medienwissenschaft. Schwerpunkt: Medienökologien. 2016, 14 (1), S. 46–57.
16. *Schicha Ch. Brosda C.* (Hrsg.) Handbuch Medienethik. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2010. 580 S.
17. *Stibbe A.* Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By. London: Routledge. 2015. 260 p. DOI: 10.4324/9780367855512
18. *Trampe W.* Ökologische Linguistik und Humanökologie. Fill A., Penz H., Trampe W. (Eds.) Colourful Green Ideas. Bern: Peter Lang, 2002. P. 89-101.
19. *Zacharias W.* Kulturell-ästhetische Medienbildung 2.0. Aspekte ästhetischen Lernens in einer technisch-medialen Zeit. Wiesbaden: Springer Fachmedien Verlag, 2010.
20. *Zacharias W.* Interaktiv – Medienökologie zwischen Sinnenreich und Cyberspace. München: KoPäd-Verlag, 2000.

Дата надходження до редакції – 25.11.2021

Дата затвердження редакцією – 14.12.2021

Юлія РІЗНИК, здобувач
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-3631-9462

ТРОПИ ЯК ЗАСІБ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗУ «СОНЦЕ» В МОВОТВОРЧОСТІ В. СТУСА

У статті досліджено особливості використання тропів як засобів мовної об'єктивізації образу «сонце» у мовотворчості В. Стуса. Проаналізовано ключові етнокультурні значення, використані поетом для вербалізації концепту сонце. Встановлено, що продуктивними тропеїчними моделями вербалізації поетичного простору В. Стуса виступають метафори, епітети та персоніфікації.

Ключові слова: мовна картина світу, індивідуально-авторська картина світу, тропи, образ «сонце», мовотворчість В. Стуса.

В умовах глобалізації та розширення духовних кордонів людини важливим питанням постає формування духовних та світоглядних цінностей, що утворюють етнос та відрізняють його від інших. Взаємодія мови, культури та свідомості народу впродовж тисячоліть утворює стійкі ментальні структури, що закріплюються в мові й акумулюють сконденсовані знання народу про світ, самих себе та інших, мають аксіологічну та гносеологічну функції.

Особливості лінгвалізації етнокультурного простору реалізуються в різних вербальних структурах, зокрема тропеїчній системі. Тропи як знаки мови, мислення і культури віддзеркалюють характерні риси етнопсихологічної ідентичності письменника та є важливим засобом моделювання етнічної картини світу.

Проблема експлікації мовної картини світу письменників, зв'язок індивідуально-авторської та народної картин світу стали предметом дослідження в роботах таких мовознавців, як С. Єрмоленко, В. Русанівський, Ю. Дядищева-Росовецька, Н. Данилюк, В. Жайворонок, Л. Лисиченко та інші. Сучасний розвиток мовознавства стимулює до нових досліджень, зокрема теоретичного поглиблення етнолінгвістичних і лінгвофольклористичних сту-

дій. Тому **актуальність дослідження** мотивована необхідністю вивчення механізмів вербальної об'єктивації етнокультурних кодів, встановлення специфіки мовної картини світу автора й етноміфопоетичної основи тропів як одиниць, які позначають національно-культурні стереотипи.

Метою дослідження є аналіз вербалізації образу *сонце* в складі тропеїчних засобів у мовотворчості В. Стуса.

Матеріал дослідження становлять вибірки зі збірок «Зимові дерева», «Веселий цвинтар», «Круговерть», «Палімпсести» та поетичні твори, що не ввійшли до збірок В. Стуса.

Теоретико-лінгвістичним підґрунтям для дослідження стали наукові розвідки, у яких досліджуються українська етнокультура й етностереотипи (В. Жайворонок, В. Красних, О. Комар, І. Заремська, О. Огуй), визначається специфіка функціонування етнічних компонентів у фольклорних та літературних текстах (О. Калита, С. Єрмоленко, В. Русанівський, Ю. Дядищева-Росовецька, Н. Шарманова, Р. Марків, Т. Єщенко), використовується лінгвістичний підхід до аналізу тропів (Н. Арутюнова, Н. Слухай, Н. Данилюк, М. Жуйкова, Н. Коломієць, О. Мисик, Л. Мацько, О. Селіванова).

У контексті досліджень мовної картини світу стереотипи є тією зв'язною ланкою, яка поєднує сприйняття, мислення і мову. «Етностереотипи становлять своєрідні константи мовної картини світу, оскільки через ці імена в концептуальну картину світу вплітається те побутове уявлення про світ, яке зафіксоване цією мовою» [9, с. 46].

Кожна мова містить особливий погляд на світ, тобто погляд носія мови як представника певної культури. Виходячи з цього факту, людина наділяє свою мову певними національно-етнічними й індивідуально-психологічними характеристиками. Якщо останні можна визначили на рівні ідіостилю, то національно-етнічні особливості глибоко закорінені в структуру мову, тому можемо визначити, що кожна мова визначається ідіоетнічними особливостями.

І. Голубовська зазначає, що ця «частина національно-мовних картин світу, яка втілює національну специфіку, утворюється внаслідок перекодування єдиного для всіх етносів мисленнєвого коду на вербальний у межах конкретної етнічної мови, що супроводжується накладанням національно-специфічних нюансів світовідчут-

тя, світоосмислення й світооцінки на універсальну логіко-поняттєву основу» [2, с. 11].

Оскільки тропи виникають внаслідок образності світобачення та її вербальної репрезентації, вони активізують мережу асоціацій, за допомогою якої усвідомлена реальність втілюється в мовній формі. Унаслідок співвіднесення асоціативно-образної системи з культурно-національними стереотипами, уявленнями й еталонами, тропи набувають культурно-маркованої конотації, виступають «експонентами культурних знаків» [10, с. 201].

Реальна картина світу – це частина об'єктивної дійсності, навколишній світ, що оточує людину. При цьому культурна картина світу – це своєрідне відображення реальної картини світу через призму усталених поглядів на світ. Така картина світу є унікальною для кожного народу, що проживає в специфічних історичних, географічних, кліматичних та соціальних умовах. Усі ці фактори формують своєрідний світогляд народу, що базується на національних стереотипах.

Ще конкретнішим є поняття національно-мовної картини світу, що об'єднує реальний світ, мовну свідомість та мову як засіб репрезентації навколишнього світу. Іншими словами, це «певний спосіб відображення сприйнятої реальності через призму мови та національних історико-культурних особливостей її носіїв. Мовна картина світу створюється конкретною лексикою, опредмеченням процесуальних знань та синтаксичними конструкціями, які відображають відношення між предметами сприйнятої дійсності» [3, с. 104].

Культурна картина світу є первинною щодо національно-мовної, але саме завдяки останній культурні поняття реалізуються та вербалізуються у мові й, відповідно, передаються наступним поколінням.

Етнічний концепт (або «лінгвокультурний факт» [2, с. 6]) є виявом взаємовпливу навколишньої дійсності, що оточує мовну спільноту, етнічної свідомості, суб'єктивної оцінності й духовної культури, саме він концентрує в собі лінгвокультурний зміст окремої мови. Зазвичай матеріалом для етностереотипів виступає флора і фауна, географічні й ландшафтні об'єкти, міфологія й інше.

Аналізуючи мовну експлікацію В. Стусом індивідуально-авторської картини світу як елемента національно-мовної картини світу, можемо стверджувати, що однією з продуктивних етнічних

констант є образ *сонця*. За допомогою тропеїчних засобів В. Стус продуктивно актуалізує народно-поетичні уявлення про *сонце* як про божественну силу, що сягають язичницьких вірувань слов'ян, на які згодом наклалося християнське вчення.

Поряд із прямою інтерпретацією константи *сонце*, що має визначення «центральне небесне світило сонячної системи, що має форму гігантської розжареної кулі, яка випромінює світло й тепло» [41, с. 564], поет реалізує низку уявлень про сонце як один із найважливіших для кожного народу природних об'єктів.

У творчості В. Стуса виразно виявляються слов'янські уявлення про *сонце* як символ Всевидючого божества, Вищої космічної сили, пов'язаної ще з язичницькими віруваннями. У язичницьку епоху сонце акумулювало образи таких богів, як Дажбог, Сварог, Купало, Ярило та Хорс. Такі вірування українців можемо простежити в складі наступних метафоричних конструкцій: *Трипільських сонць шалена коловерть / волого леться у трипалі руки / богів поганських* [7, с. 54]; *У прориви хмар ввірветься небо, / і доносить сонце громохке / вічності високу нетактовність* [7, с. 100]; *Чотири сонця відгорять вгорі, / чотирикрилий день відмайоріє. / Загрузнуть в ніч язичницькі бори. / Самі тіла жалобні бовваніють* [7, с. 54]; *Та прозимом осінь віє, / німує земля Сварога, / і сонце божєволіє, / бо ж холодно і волого* [8, с. 46].

Пізніше язичницький образ *сонця* поєднався із християнським віровченням. У творчості В. Стуса натрапляємо на метафоричні ряди, в яких сонце символізує вже християнського Бога: *Чи він не бог вам? Чи не він / Один – самого сонця син – / Вам уст не отверзав, не кликав...* [7, с. 155]; *Ночі врвала Варвара, / сонце йде за Різдом, / і чигає покара / за сусіднім горбом* [8, с. 36].

Ця семантика розширюється вірою християн у Суд Божий, що чекає на кожну людину. Тому сонце як символ Бога реалізується в образі справедливого судді та божественного правосуддя: *Карає сонце, а не гріє, / земля погорбилась тобі / від заворожених волось / на голові – до рук, до ніг* [7, с. 189] *Засвітяться сонця, як вовчі очі / у судну днину* [8, с. 108]. Таким чином, сонце постає символом верховної влади: *Снують думок рої / котрим немає ради / (смертельні перепади!), / а сонце всевідради / всеглядно постає* [8, с. 130]; *Колимське сонце стало сторч. / Бог ним махає, як ковадлом* [8, с. 91].

Також можемо відзначити метафори на позначення *сонця* як верховної правди та істини: *Я в вічності. За синьою горою / гірського кристалю, за самородком, / що у темниці темній сонця праг* [7, с. 137]. На основі цих прикладів простежуємо стійкий для письменника тип перенесення семантики Божої сили, Сина Господа та Божого суду, що їх ознаменує *сонце*.

Одним із найважливіших міфічних уявлень наших предків про *сонце* було ототожнення його з джерелом життя й початком світу, відсутність *сонця* – смерть і занепад природи й людини як її частини. Метафоричні конструкції поета актуалізують уявлення про творення *сонцем* світу (як фізичного, так і духовного): *той день, як від земної тверді / найперше сонце відійшло, / і той, що мітить знаком смерті / ще нерозгадане число* [7, с. 35]; *Запахи – п'янять / і вибирають; сонце рине в душу, / безобрійний витворюючи світ!* [7, с. 102]; *і сонця-світу з п'тьми виглядав / запаленим од вічного безсоння / і збожеволілої вкрай стихії / розкритим оком* [7, с. 205], *На ній і стій – і стій – допоки скону, / допоки світу й сонця – стій і стій* [8, с. 104].

Не оминає поетична думка автора й пробудження природи, прихід весни завдяки *сонцю*: *О, кара земле, окрай гори, / бери мене, бери, / спасибі, що вгорі кипить / сонце – угорі! / Спасибі, що росте трава / і що душа жива, / і що біліє голова, / і кільчитьса трава* [7, с. 54]; *Сміється сонце на воді, / і море – як натужне рвіння... / Весна – на кручі. Породіллею* [7, с. 274].

Семантика *сонця* як основного джерела світла й тепла проглядається у всіх збірках поета, тому в персоніфікованих конструкціях натрапляємо на дієслова *пече, гріє, горить, грає в пожежах*: *І усамітнених годин / цей опівнічний лід. / Як сонце посмерку пече! / Як приском обдає!* [7, с. 69]; *Накравив нам дорогу пізній глід, / земля осіння під ногами стогне, / і сонце огненне / лиша на вітті черв'ячковий слід* [7, с. 131].

Менш продуктивними в мовотворчості В. Стуса видаються порівняльні конструкції, що об'єктивують вищезгадану семантику: *Коли, немов сонця, горіли очі й пашило тіло в їхньому вогні* [7, с. 160]; *Дорогою – і теж / за метою / за прокльоном / за крику / високим як сонце горбом / ти раптово / зустрівся / із матір'ю* [7, с. 283].

Семантика тепла, дарованого *сонцем*, узагальнюється в образі літа: *Сонце пада, як дощ, / Сонце пада, як злива, / Сонце плавиться*

/ І стікає ринвами хмар. / Пий / Крізь соломинку променя / Літа / Червоне вино! [7, с. 169].

Як відомо, слов'яни боялися заходу сонця, адже він символізував кінець дня чи певного проміжку життєвого шляху. Більш масштабно цей страх виявлявся у тривалій відсутності тепла й сонячного світла – приход зими й осені. В. Стуса реалізує й ці значення у своїй поезії: *Ти все зрозумів. А зараз, / як сонце додолу сіда, / в тумані, неначе в угарі, / змаячена, плаче вода [7, с. 107]; І сонце падає і міддю чезне світ [7, с. 280]; Срібліє вересневий ліс, / а небо висне очужіле – / за сонцем і теплом стужіле. / Збери в кулак останні сили, / бо холод смерти серце стис [8, с. 114].*

Письменник також використовує семантику заходу сонця як приходу старості, кінця життя людини, рідше – закінчення певного життєвого періоду: *Вода застигла. Сонце відтремтіло. / Дитинство загубилось серед дня [7, с. 45]; Хилився зір старечий долі, / хилився стан старечий долі, / схилилось сонце на розповні, / збігала по щоках сльоза [7, с. 232].*

Схід сонця в народній картині світу асоціювався з народженням дням, радістю повернення світла й тепла, що простежуємо в поезіях В. Стуса: *Тут ніби зроду сонця не було. / Аж потім раптом бризнуло: збілів / бузок розквітлий, сосни бронзотілі / пірнули в крони, засьорбнувши день [7, с. 100].*

Продуктивними виявляються у В. Стуса прадавні народні персоніфікації та уособлення сонця діям і почуттям людини, що актуалізуються дієсловами *усміхається, йде, торкається, п'є, встає, спочиває, кричить* та інші: *Але перспектива – / уже затвердла. / Сонце йде за ліс [7, с. 43]; І добрий обрій висне над рікою, / І, виморене денною ходою, / Торкнулось сонце щедрої землі... [7, с. 153]; Гей на Вкраїні сонце п'є / росу добірну – випиває [8, с. 137]; і каже: вас я не неволю переступати мій поріг, / де сонце устає на сході і йде на захід спочивать, / де людської душі насподі панує мир і благодать [7, с. 203].*

Традиційно сонце уособлює людину, яка приносить радість і втіху для когось. У В. Стуса таке перенесення назви трапляється лише поряд з іменником *дівчина*: *Дівчата завше інакші / в своєму дівочому товаристві: / їхнім видом / відбивається кожен перехожий, / як хмарка на сонці [7, с. 114]; То сонце усміхається, / то дівчина вродлива [7, с. 219].*

У творчості поета *сонце* вербалізує ще одне фольклорне значення – воно є символом натхнення, доброти, висоти душі (що в уявленні народу сягає висоти *сонця*) і величі людини, головним моральним орієнтиром: *Це чорна зрада предків, / які підносили тебе / на вибухлих руках – з боліт / енеоліту, з мезозою / страшної хуги, з пащ звірів / тебе підносили, як сонце, / на в вірі здовжених руках* [7, с. 278]; *Передсвіт / залле прозрілі шиби, / і сонце піднесе в зеніт / сон нашої колиби* [8, с. 143].

Зберігаються у В. Стуса мотиви давніх вірувань щодо гри *сонця*, що засвідчені в купальських піснях: *Ось-ось і сонце виб'ється з-за лісу – натрапить на / стежину і дорогу, а виб'ється на пувівець – і гайда, і / виб'ється, і гайда, і радій* [7, с. 254].

Образ *сонця* в мовній картині світу В. Стуса представлений широкою палітрою епітетних сполук, що демонструє весь спектр уявлень про нього. Ці значення реалізуються завдяки одиничним якісним, відносним і присвійним прикметниками, іменниковим конструкціям.

Українці виробили низку означень *сонця*, залежно від його положення в небі, адже саме розташування *сонця* було основним часовим мірилом для народу протягом багатьох століть. У В. Стуса знаходимо епітети *ополудне, ранкове, пораннє, вечірнє*: *Вона заслухана у себе, / їй чути порухи дитини, / а хижє сонце ополудне / і небо жити не дають* [7, с. 92]; *П'ятиповерховий будинок, / що закриває від нашого вікна / ранкове сонце, / увесь в жовтневому темнуватому тумані* [7, с. 280]; *Куріло / пораннє сонце. Ледве мріли / біль-білі радісні хатки* [8, с. 139]; *вечірнє сонце, в соснах відхололе, / на жердці шмаття вимерзлого сплах* [8, с. 173]. Ці означення функціонують у творчості автора не лише задля об'єктивної характеристики розташування світила на небосхилі, а й для означення впливу *сонця* на душевний світ ліричного героя або ситуацію.

Важливим для аналізу видається використання поетом епітетів-оксиморонів *опівнічне сонце, нічне, схололе, чорне сонце*: *Нічні сонця, мені світайте, / бодай на день, бодай на мить. / Біда тут грає на басолі, / чорти казились по кутках* [8, с. 42]; *Лиш вечір той, і вітер, і печаль, / і ти – як грудка крику молодого, / світає під сонцем опівнічним / і виспокоїтись не дає* [8, с. 128]; *І усамітнених годин / цей опівнічний лід. / Як сонце посмерку пече! / Як приском обдає!* [7, с. 69]; *Стремлю напереваги з сльозою на щоці*

туди, де / на вгороді схололе сонце спить, де здавна серце бродить [7, с. 237]. Ці приклади ілюструють уявлення про сонце як не лише астрономічне явище, що має вплив на природу, а й важливий чинник психологічного самопочуття людини, воно приносить розраду, заспокоєння, відганяє нічні страхи.

Менш частотні епітети, які характеризують сонце щодо пори року – лише літнє й весняне, що асоціюються з відродженням природи: *А присталі тіні, / які ми волочили з давніх літ, / не підіймаються під літнім сонцем. / Бо тіням непотрібні пігулки* [7, с. 242]; *Отут щеза. Чия сльоза / На сонці провесни згоряє* [7, с. 170].

Осіннє й зимове сонце у фольклорі відображає уявлення про смерть природи, супроводжує тужливі настрої. Ця семантика у творах поета реалізується завдяки епітету *мертве*, що символічно демонструє відсутність світла й тепла: *Мертві більма осінніх калюж. / Мертве сонце загрузло в тумані* [7, с. 261].

Не менш важливими для етнокультурної картини світу є кольороназви. Поет звертає свою творчу увагу на контрастні (призахідні) кольори, що притаманні й етнічній свідомості, згідно з якою сонце вранці й увечері міниться, грає різними кольорами: *Скреготали по ньому / очима, руками, / і меркло, / і важніло од дум / фіолетове сонце / у тиші* [7, с. 212]; *І пелехата зелень, / і гуде / згори червоне сонце* [7, с. 277].

Відсутність або віддаленість сонця від землі асоціюються в народній уяві з тугою й самотністю особистості. Тому Василь Стус використовує епітет *високе*, щоби відобразити смуток і меланхолію ліричного героя: *Самота самоти. / В берег – крига. І сонце високе. / Черно-біла весна / між крижин, рябуватих охвиль...* [7, с. 93]; *Байдуже око мружить вік, / і часом віряться – немає / ніяких округтенств і лих, / а є тужаве, як сльоза, / високе сонце* [7, с. 302].

Сонце в уявленні поета є центром українського макропростору, тому натрапляємо на такі епітети: *Ярій, душе. Ярій, а не ридай. / У білій стужі сонце України. / А ти шукай – червону тіль калини / на чорних водах – тіль її шукай, / де горстка нас* [7, с. 8]; *Повсідались на житній соломі, / на трипільському сонці в саду* [8, с. 68]; *вона просмагла / від гару, вишневого сонця й розлуки* [7, с. 96]. Попри оказіональну природу деяких епітетів, вони відображають етнічні уявлення про центр буття народу, яким споконвічно сприймалося сонце. З таким значенням поет вживає й метафоричні конструкції:

Коли в мій сон заходить Україна – / то без калин, без соняхів, без сонць, / а в сутінках. Як удова, з оклунком [7, с. 250].

Отже, продуктивними художніми засобами, що вербалізують етностереотип *сонце*, засвідчили себе метафори, епітети та персоніфікації. Етностереотип *сонце* у творчості В. Стуса, об'єктивуючись у складі метафор, розкриває такі етнокультурні значення: символ язичницького та християнського Бога, Всевидючого боже-ства й Божої сили, що реалізується також в контексті Божого суду; верховна правда та істина; джерело світла, тепла і життя; початок світу; приємна людина; натхнення, доброта, велич. Услід за фольклорною традицією відсутність *сонця* у письменника асоціюється зі смертю і занепадом природи, старістю, закінченням певного життєвого періоду. Також поет реалізує уособлення *сонця*, уподібнення його людським рисам, зберігає мотиви стародавніх вірувань щодо гри *сонця*. Епітети, що характеризують розглядувану етноконстанту, описують її залежно від часу доби (*ранкове, поранне, ополудне, нічне*), пори року (*літнє, провесняне*), віддаленості від земної поверхні (*високе*), що відображають уявлення про вплив цього світила на життя природи й внутрішній стан людини. Епітети, що стосуються кольору *сонця* (*огненне, яре, фіолетове*) об'єктивують вірування в передбачення погоди й майбутнього, залежно від вигляду світила. Окремо варто виділити епітети-оксиморони (*опівнічне, нічне, схололе, чорне*), що вказують на вагомий вплив *сонця* на психологічний стан людини. *Сонце* як центр українського макропростору вербалізується епітетами *трипільське, вишневе, сонце України*. Наведені приклади можуть слугувати підтвердженням українськоцентричності мовної картини світу письменника, ще віддзеркалює онтологічно-аксіологічні виміри духовного життя українців. Етнічні мотиви збагачують творчість поета та підносять її до національного та загальнолюдського морально-інтелектуального рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вежбицкая А.* Семантические универсали и описание языков / пер. с англ. А. Д. Шмелева за ред. Т. В. Булыгиной. Москва : Языки русской культуры, 1999. 780 с.

2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Логос, 2004. 284 с.

3. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.

4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

5. Комар О. С. Мовне вираження та символіка етнокультурних стереотипів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2008. Випуск VI. С. 323-326.

6. Семашко Т. Ф. Мовні стереотипи із сенсорним компонентом в українській лінгвокультурі : монографія / за ред. Н. В. Слухай. Київ: Арт Економі, 2016. С. 477.

7. Стус В. С. Твори : У 4 т., 6 кн. / НАН України. Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Відділ рукописних фондів і текстології. Львів : Вид. Спілка «Просвіта», 1994. Т. 1, кн. 1: Зимові дерева. Веселий цвинтар. Круговерть / підгот. тексти, упоряд. та склали примітки : М. Гончарук, В. Макарчук, Д. Стус; авт. передм. М. Коцюбинська. Т. 1, кн. 2 : Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958-1971) / підгот. тексти, упоряд. та склали примітки М. Гнатюк, М. Коцюбинська, Д. Стус. 733 с.

8. Стус В. С. Твори : У 4 т., 6 кн. / НАН України. Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Відділ рукописних фондів і текстології. Львів : Вид. Спілка «Просвіта», 1996. Т. 3. 685 с.

9. Теля В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука, 1986. 312 с.

10. Шарманова Н. М. Коды культуры та їх репрезентація в усталених словесних комплексах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9(2). С. 194-204.

Yuliia RIZNYK, applicant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ORCID ID: 0000-0003-3631-9462

FIGURES OF SPEECH AS MEANS OF IMAGE «THE SUN» CONCEPTUALIZATION IN VASYL STUS' POETRY

The article examines the peculiarities of the use of tropes as a means of linguistic objectification of the image «the sun» in Vasyl Stus' poetry. It is defined that an ethnostereotype is a form stable mental structures that are enshrined in language and accumulate condensed knowledge of the people about the world, themselves and others, that is created due to the interaction of language, culture and consciousness and have axiological and epistemological functions.

Figures of speech as signs of language, thinking and culture reflect the characteristics of the writer's ethnopsychological identity and are an important tool for modeling the ethnic picture of the world. As a result of correlation of the associative-image system with cultural-national stereotypes, ideas and standards, figures of speech acquire cultural-marked connotations. The analysis of the linguistic explication of Vasyl Stus's individual-authorial picture of the world shows that one of the productive ethnic constants is the ethnostereotype the sun.

The sun in Vasyl Stus` poetry is objectified in metaphors, which reveal the following ethnocultural meanings: a symbol of pagan and Christian God, the All-Seeing Deity and the power of God, which is also realized in the context of God's judgment; the supreme truth; the source of light, heat and life; the beginning of the world; a pleasant person; inspiration, kindness, greatness. Following the folklore tradition, the writer associates the absence of the sun with death and the decline of nature, old age, the end of a certain period of life. Epithets that characterise the ethnostereotype describe it depending on the time of day (morning, noon, night), seasons (summer, spring), distance from the Earth (high), reflecting the idea of the impact of this light on the life of nature and the mental state of people. The color epithets of the sun (fiery, spring, purple) objectify the belief in the prediction of the weather and the future, depending on the type of light. Oxymoron epithets (midnight, night, cold, black) should be singled out, indicating the significant psychological influence of the sun on a person. The sun as the center of the Ukrainian macro-space is verbalized by the epithets Trypillia, cherry, the sun of Ukraine.

Keywords: *linguistic picture of the world, individual author's picture of the world, figures of speech, the image of the sun, poetry of Vasyl Stus.*

REFERENCES

1. Vezhbytskaia A. & Bulygina T. V. (Ed.). (1999). Semanticheskie universalii i opisaniie yazykov [Semantic universals and description of languages]. Moskva : Yazyky russkoi kultury [in Russian].
2. Holubovska I. O. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu [Ethnic features of linguistic pictures of the world] (2nd ed., rev.). Kyiv : Lohos [in Ukrainian].
3. Yermolenko S. Ya. (2007). Mova i ukraїnoznavchyi svitohliad [Language and Ukrainian world view]. Kyiv : NDIU [in Ukrainian].
4. Zhaivoronok V. V. (2006). Znaky ukraїnskoi etnokultury. Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary-Handbook]. Kyiv : Dovira [in Ukrainian].

5. Komar O. S. (2008). Movne vyrazhennia ta symbolika etnokulturnykh stereotypiv [Linguistic expression and symbolism of ethnocultural stereotypes]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 6, 323-326 [in Ukrainian].

6. Semashko T. F. & Slukhai N. V. (Ed.). (2016). Movni stereotypy iz sensorym komponentom v ukrainskii linhvokulturi [Linguistic stereotypes with a sensory component in Ukrainian linguistic culture]. Kyiv: Art Ekonomi [in Ukrainian].

7. Stus V. S. (1994). Tvory [Writings]. (Vols. 1(1-2)). Lviv : Vyd. Spilka «Prosvita» [in Ukrainian].

8. Stus V. S. (1996). Tvory [Writings]. (Vols. 3). Lviv : Vyd. Spilka «Prosvita» [in Ukrainian].

9. Telyia V. N. (1986). Konnotativnyj aspekt semantiki nominativnykh edinic [Connotative aspect of semantics of nominative units]. Moskva : Nauka [in Russian].

10. Sharmanova N. M. (2013). Kody kultury ta ikh reprezentatsiia v ustalenykh slovesnykh kompleksakh [Codes of culture and their representation in established verbal complexes]. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 9(2), 194–204 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції – 25.12.2021

Дата затвердження редакцією – 10.01.2022

Вікторія ШУБКО, асп.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕПІСТЕМІЧНОГО ДІЄСЛОВА *TO* *KNOW* У ТВОРАХ Д. Г. ЛОУРЕНСА

Статтю присвячено висвітленню функцій епістемічного дієслова to know як маркера Я-позиції суб'єкта в художньому діалогічному дискурсі на матеріалі творів Д. Г. Лоуренса. Епістемічна Я-позиція відображає знання суб'єкта про світ, його світогляд, погляди та переконання. Вона стосується знання мовця про предмет мовлення, ступеня впевненості у висловлюванні. Корпусно-орієнтовані дослідження дискурсу виконують у трьох напрямках, а саме: текстовому (вивчення вибору мовних одиниць, значень та моделей у текстах); критичному (поєднання критичного дискурс-аналізу та ситуаційних факторів спілкування, залучення теорії мовленнєвих актів та прагматики). Зважаючи на експланаторну негнучкість наявних електронних корпусів англійської мови, тобто неможливість повного аналізу представлених контекстів, було створено власний корпус текстів для якнайповнішого вивчення епістемічної позиції Я-суб'єкта в англійськомовному діалогічному дискурсі. Проілюструємо це на прикладі творів Девіда Герберта Лоуренса, одного з ключових англійських письменників початку ХХ ст. Було виокремлено та оформлено в корпус контексти вживання епістемічних дієслів (наприклад, know, think, seem, believe, understand, suppose, guess, expect, hope). Виокремлені контексти вживання епістемічних дієслів у художньому діалогічному дискурсі проаналізовано в семантичному та прагматичному аспектах, а саме – розглянуто значення досліджуваних епістемічних маркерів, наприклад, достовірність, віра, впевненість тощо, а також досліджено прагматичне навантаження епістемічних маркерів для реалізації стратегій і тактик вираження Я-позиції. Перспективою цього дослідження є детальний аналіз семантичних та прагматичних особливостей епістемічних маркерів у художньому дискурсі.

Ключові слова: дискурс, епістемічна позиція, епістемічні маркери, корпусний аналіз, дієслово to know.

Лінгвістична епістемологія досліджує лінгвістичну репрезентацію знання в межах такої тріади: епістемічний світ, що акумулює

систему знань мовця та утворює його власну картину світу; епістемічний стан, що є результатом осмислення фрагмента епістемічного світу в плані його відповідності реальному та належному; епістемічний модус, що характеризує актуалізацію в момент мовлення окремих фрагментів епістемічного світу індивідуума [3; 5]. На актуалізацію епістемічного стану впливають соціальні категорії (клас, гендер, вік, заняття, професія) та ситуаційні фактори. Епістемічний модус тісно пов'язаний із контекстом комунікативної ситуації, який може бути використано як інклюзивно, так і ексклюзивно, тобто «контекст» може бути репрезентацією усього комунікативного епізоду (тексту та розмови) або лише релевантного соціального аспекту комунікативного епізоду [8, с. 115–117].

Мета статті полягає у висвітленні функцій епістемічного дієслова *to know* як маркера Я-позиції суб'єкта в художньому діалогічному дискурсі на матеріалі творів Д. Г. Лоуренса.

Епістемічна Я-позиція відображає знання суб'єкта про світ, світогляд, погляди та його переконання, стосується знання мовця про предмет мовлення, ступеня впевненості у висловлюванні. Слід зазначити, що протягом перших років ХХІ ст. у лінгвістиці та суміжних дисциплінах відбувся новий етап у дослідженні проблеми ролі суб'єкта в дискурсивній діяльності [10]. Ця роль визначається в термінах поняття «позиція суб'єкта» з англійського *stance*, яке виражає поняття, що показують ставлення суб'єкта до співрозмовників, або поняття, які висловлюють позицію суб'єкта до предмета повідомлення. Крім цього, на позначення процесу, під час якого суб'єкт займає свою позицію (позиціонування-*stancetaking*), використовували такі терміни, як суб'єктивність (*subjectivity*), позиціонування (*positioning*) та самопозиціонування (*self-positioning*). Поняття «позиції суб'єкта дискурсивної взаємодії» (*stance*) поєднує в собі всі названі вище терміни та є відносно новим для лінгвістики, як «епістемічний і емоційний коментар стосовно пропозиційної інформації» [7, с. 108].

Значну увагу до вивчення поняття суб'єктивної позиції в мовознавчих працях можна пояснити тим, що вона потенційно об'єднує різні рівні й ресурси лінгвістичного аналізу – від лексико-семантичного та граматичного до соціолінгвістичного й лінгвокультурологічного [10].

Сфера епістемічності, як підкатегорія модальності, утворює відносно узгоджений семантичний домен й охоплює лінгвістичні форми, які показують відданість мовців статусу інформації, яку вони надають, найчастіше, свою оцінку її надійності. Висловлення епістемічної позиції дуже поширене в повсякденній розмовній взаємодії; фактично мовці виявляють більшу стурбованість щодо позначення своєї епістемічної позиції, ніж маркування ставлення чи оцінки, або висловлювання особистих почуттів та емоцій [11, с. 1].

У сучасному мовознавстві все частіше виникають дискусії стосовно того, який саме мовний матеріал може засвідчити достовірність отриманих даних у результаті лінгвістичного аналізу, тобто слугувати основою так званої «доказової лінгвістики» [1; 2]. Одним із методів останньої є корпусний аналіз, який спрямований на вивчення певних закономірностей та особливостей мови й мовлення на підставі обробки комп'ютерного корпусу текстів. Корпусний аналіз часто протиставляють інтроспекції, як найбільш суб'єктивному методу. Водночас істотним недоліком корпусного аналізу є певне спрощення обробки мовного матеріалу, експланаторна негнучкість, тому оптимальним є його поєднання з іншими методиками [13].

На сьогодні можна виокремити два підходи до статусу корпусної лінгвістики. Так, Дж. Аартс розглядає корпусну лінгвістику як методологію перевірки описів мовних явищ, за допомогою якої можна вносити зміни в опис там, де дані корпусу не підходять [7]. Тоді як деякі лінгвісти [див. 12] сприймають корпусне мовознавство як новий філософський підхід до мовного дослідження взагалі, вони не вважають, що вона має статус лише окремої теорії. Незважаючи на різні трактування, корпусну лінгвістику, як правило, розглядають як методологію, а сам термін використовують як парасольковий для цілого ряду досліджень із використанням різноманітних корпусів текстів [9, с. 174].

Корпусно-орієнтовані дослідження дискурсу виконують у трьох напрямках:

- текстовому (вивчення вибору мовних одиниць, значень та моделей у текстах);
- критичному (поєднання критичного дискурс-аналізу та системної функціональної лінгвістики);

- контекстуальному (врахування ситуаційних факторів спілкування, залучення теорії мовленнєвих актів та прагматики [9, с. 175]).

На наш погляд, саме в межах останнього – контекстуального – підходу варто досліджувати епістемічну позицію суб'єкта в англійськомовному діалогічному дискурсі.

Звернімося до основних характеристик діалогічного мовлення в художньому творі. Головними функціями діалогу є інформативна та характерологічна. У процесі розмови персонажі дізнаються певну інформацію, а їхнє мовлення характеризує їх у соціально-культурному та психологічному аспектах [4, с. 175]. З огляду на це, аналізоване епістемічне дієслово *to know* виконує, насамперед, інформативну функцію, про що свідчить його словникова дефініція “*to have (information of some kind) in your mind*” [14]. Крім цього, воно також слугує характеристичній персонажів і їхніх стосунків, оскільки виступає виразником епістемічної Я-позиції суб'єкта.

Перейдемо до загального опису матеріалу дослідження. Зважаючи на вищезазначену експланаторну негнучкість наявних електронних корпусів англійської мови, тобто неможливість повного аналізу представлених контекстів, ми створили власний корпус текстів для якнайповнішого вивчення епістемічної позиції Я-суб'єкта в англійськомовному діалогічному дискурсі. Проілюструємо це на прикладі творів Девіда Герберта Лоуренса, одного з ключових англійських письменників початку ХХ ст. Більшу частину творів Девіда Лоуренса займають описи почуттів та емоцій героїв. Лоуренс виступає за відкриття і звільнення людських почуттів, скутих нормами сучасного суспільства. На відміну від попередників, які зверталися до теми чуттєвості, Лоуренс змінює ракурс розгляду в літературі почуттів, відмінною особливістю є глибокий психологізм та докладний опис емоцій особистості. Ми виокремили та оформили в корпус контексти вживання епістемічних дієслів (*know, think, seem, believe, understand, suppose, guess, expect, hope*). Попередній аналіз методом корпусної вибірки показує, що найчастотнішим епістемічним дієсловом у творах Д. Г. Лоуренса є дієслово *to know*.

Наступним етапом опрацювання отриманого корпусу було виокремлення контекстів вживання зазначених дієслів власне в діалозі. Виокремлені контексти вживання епістемічних дієслів у художньому

діалогічному дискурсі буде проаналізовано в семантичному та прагматичному аспектах, а саме – розглянуто значення досліджуваних епістемічних маркерів, наприклад, достовірність, віра, впевненість тощо, а також досліджено прагматичне навантаження епістемічних маркерів для реалізації стратегій і тактик вираження Я-позиції.

Проілюструємо алгоритм дослідження на матеріалі оповідання Девіда Герберта Лоуренса *The shadows in the rose garden*, яке висвітлює емоційне напруження жінки. Головна героїня закохана в юнака Арчі, вони планують одружитися. Проте його трагічна загибель руйнує всі плани. З часом дівчина виходить заміж за іншого, але подружжя не почувається щасливим. Пара приїжджає на морський курорт, щоб насолодитися мандрівкою на кілька днів. Виявляється, це місце обрала дружина, оскільки жила тут до заміжжя. Вона просить чоловіка не розмовляти про неї ні з ким із місцевих жителів. На його запитання про причини цього дружина відповідає відмовкою: “*“But don't say anything about it in the village, Frank,” she said casually. “Don't say who I am, or that I used to live here. There's nobody I want to meet, particularly, and we should never feel free if they knew me again.” “Why did you come, then?” “Why?’ Can't you understand why?” “Not if you don't want to know anybody.” “I came to see the place, not the people.” He did not say any more. “Women,” she said, “are different from men. I don't know why I wanted to come—but I did.” She helped him to another cup of coffee, solicitously. “Only,” she resumed, “don't talk about me in the village.” She laughed shakily*” [15].

Епістемічна позиція дружини – її небажання спілкуватися з жителями містечка – висловлена експліцитно (*there's nobody I want to meet*). Вона намагається переконати свого чоловіка, використовуючи займенник *we*, апелюючи до того, що їх обом буде незручно (*we should never feel free*). Так само і чоловіка не задовольняють ці аргументи, він продовжує допитуватися про причини їхнього приїзду сюди. Дружина відповідає банальною відмовкою про те, що жінки відрізняються від чоловіків. Її епістемічна позиція – я не знаю, чому я хотіла сюди приїхати, – також виражена експліцитно (*I don't know why I wanted to come—but I did.*). Її внутрішнє напруження та бажання не показувати своє хвилювання чоловіку розкрито за допомогою епітетів (*casually; shakily*), уособлення (*solicitously*), повтору (*Don't say who I am; don't talk about me in the village*).

Із розвитком сюжету стають зрозумілими справжні мотиви жінки. Вона на самоті вирушає на прогулянку та зупиняється біля будинку, у якому раніше проживав її коханий, а потім заходить у трояндовий сад неподалік від будинку. Вона згадує, як перед шлюбом її коханого раптом мобілізували до армії і відправили на військовий фронт в Африку. Незабаром їй стало відомо про його сонячний удар і, як наслідок, смерть. У цьому саду вона несподівано для себе зустрічає живого Арчі. Як виявилось, він не загинув, проте його розум затьмарився. Він не впізнає свою колишню кохану. Розгублена, схвильована, жінка повертається до свого котеджу, де відбувається ще одна емоційна розмова з її чоловіком: “ *“There's something up with you, isn't there?” he asked definitely. “Yes,” she said, “but that's no reason why you should torment me.” “I don't torment you. What's the matter?” “Why should you know?” she cried, in hate and desperation. Something snapped. He started and caught his pipe as it fell from his mouth. Then he pushed forward the bitten-off mouth-piece with his tongue, took it from off his lips, and looked at it. Then he put out his pipe, and brushed the ash from his waistcoat. After which he raised his head. “I want to know ,” he said. His face was greyish pale, and set uglily. Neither looked at the other. She knew he was fired now. His heart was pounding heavily”* [15]. Чоловік допитується про причину пригніченого стану дружини (*I want to know*). Епістемічна позиція впевненості у своїх словах доповнює епітет *definitely*. Жінка не бажає відкривати правду, вигукуючи образливі для нього фрази (*Why should you know? but that's no reason why you should torment me*). Емоційний стан персонажів підкреслено використанням епітетів (*greyish pale, and set uglily*), уособлень (*in hate and desperation*).

Наприкінці розмови дружина розповідає чоловікові всю трагічну історію свого першого кохання: “*We loved each other, and we were lovers we were. I don't care what you think: what have you got to do with it? We were lovers before ever I knew you*”. Її епістемічна позиція стосовно ставлення чоловіка до цієї ситуації виражена експліцитно – їй байдуже, що він думає про це, оскільки ситуація з ним не пов'язана (*I don't care what you think*).

У наступному з проаналізованих оповідань Д.Г. Лоуренса – “*Daughters of the vicar*” – епістемічне дієслово *to know* вжито, зокрема, у такому контексті. Один із центральних персонажів твору – Альфред Дюрант – пішов служити на флот попри спротив своїх

батьків. Його мати обговорює цю ситуацію із вікарієм у присутності чоловіка. Вона демонстративно відмовляється від їжі і, коли вікарій запитує її про причину поганого самопочуття, відповідає, що не знає, що буде з їхньою родиною: *"Mrs Durant took her chair to the table. "I don't feel like eating," she sighed. "Why-aren't you well?" asked the clergyman, patronizing. "It isn't that," she sighed. She sat with shut, straight mouth. "I don't know what's going to become of us." But the clergyman had ground himself down so long, that he could not easily sympathize. "Have you any trouble?" he asked. "Ay, have I any trouble!" cried the elderly woman"* [16]. Вікарій продовжує розпитувати її (автор при цьому використовує еліптичне речення *Have you any trouble?* для надання діалогу автентичного звучання), на що місіс Дюрант повторює його питання у формі вигуку (вторинна інверсія), що підкреслює її схвильований стан.

Вона продовжує висловлювати своє невдоволення, при цьому автор використовує ще одне епістемічне дієслово *to think* та художнє порівняння: *"Do you think I want my lad climbing ropes at another man's bidding, like a monkey?" "There is no dishonour, surely, in serving in the Navy?" "Dishonour this dishonour that," cried the angry old woman. "He goes and makes a slave of himself"* Її позиція незрозуміла вікарію, він стверджує, що у службі у флоті немає безчестя. Його впевненість у своїх словах підкреслюється вторинною інверсією – питанням у ствердній формі. Проте розмови про честь не можуть переконати матір Алфреда, яка вважає, що її син перетворив себе на раба. Почувши це, вікарій деякий час мовчав і згодом зазначив, що він не розуміє, чим служба на флоті так відрізняється від «рабства» у шахті: *"Her angry, scornful impatience nettled the clergyman and silenced him for some moments. "I do not see," he retorted at last, white at the gills and inadequate, "that the Queen's service is any more to be called slavery than working in a mine." "At home he was at home, and his own master. I know he'll find a difference"* [16]. У цьому уривку дієслово *see* також виступає епістемічним маркером Я-позиції персонажа. Емоційну напругу підкреслює використання епітетів в описі співрозмовників (*angry, scornful, inadequate*). Лексичні одиниці *slave VS master* маркують антитезу, яка розкриває ставлення місіс Дюрант до вибору свого сина. Вона впевнена у своїй правоті і в тому, що її син зрозуміє свою помилку, коли порівняє умови життя вдома і на флоті (*I know he'll find a difference*).

Коли Вікарій повернувся додому, він розповів про Альфреда, зазначивши: ““*I prefer to know he is safe in the Navy, than running the risk of getting into bad ways here.*” “*Was he getting into bad ways?*” asked the stubborn Miss Louisa. “*You know, Louisa, he wasn't quite what he used to be,*” said Miss Mary gently and steadily. Miss Louisa shut her rather heavy jaw sulkily” [16]. Його позиція залишилась незмінною, про що свідчить використання епістемічного дієслова *to know*. Вікарій вважає, що служба на флоті краще, ніж ризики звернути з правильного шляху, перебуваючи вдома. Його дочка Луїза, яка була закохана в Альфреда, намагалася заперечити, але її сестра Мері зазначила, що він не був таким, як раніше, тобто їхній батько мав рацію. Епістемічна позиція Мері – її впевненість у правоті батька – виражена за допомогою дієслова *to know*, при цьому вона апелює до того, що й сама Луїза розуміє це (*You know, Louisa, he wasn't quite what he used to be*). Бажання не образити сестру і водночас настояти на своєму підкреслюється використанням епітетів (*gently and steadily*). Луїза розуміє, що сестра права, та погоджується з нею, хоч і без ентузіазму, що автор також показує за допомогою епітета (*sulkily*).

Висновки. Отже, епістемічна позиція суб'єкта діалогічного дискурсу в художньому творі тісно пов'язана з емоційним контекстом твору та допомагає досягнення певних стратегій і тактик персонажів. Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що епістемічне дієслово *to know* відіграє головну роль у текстовій організації та в розвитку самого сюжету, у розгортанні конфлікту та в кульмінації, а також відіграє вирішальну роль у розв'язці.

Перспективою цього дослідження є детальний аналіз семантичних та прагматичних особливостей епістемічних маркерів у художньому дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатов В. М. Что и как изучает языкознание? *Вопросы языкознания*. 2015. № 1. С. 7–21.
2. Беляева Л. Н., Чернявская В. Е. Доказательная лингвистика: метод в когнитивной парадигме. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2016. № 3. С. 77–84.
3. Калинин С. С. Об идеале целостного знания в лингвистической эпистемиологии. 2017. URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/60021/1/lo_15.pdf (дата звернення 12.10.2021)

4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. Одесса: Латстар, 2002. 292 с.
5. Меньшикова А. А. Эпистемологические факторы онтологии науки. *Гуманитарные научные исследования*. 2017. № 9. URL: <https://human.snauka.ru/2017/09/24434> (дата звернення 12.10.2021).
6. Aarts J. Review of Corpus Linguistics at Work. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2002. 7 (1). P. 118–123.
7. Biber D. Stance in spoken and written university registers. *Journal of English for Academic Purposes*. 2006. № 5. 97–116.
8. Dijk T.A. *Discourse and Context: a Socio-Cognitive Approach*. Cambridge University Press. 2008. 280 p.
9. Flowerdew L. Corpus-based discourse analysis. *The Routledge handbook of discourse analysis*. London: Routledge, 2012. P. 174-187.
10. Gray B., Biber D. Current Conceptions of Stance. In: Hyland K., Guinda C.S. (eds) *Stance and Voice in Written Academic Genres*. Palgrave Macmillan, London. 2012. URL: https://doi.org/10.1057/9781137030825_2 (дата звернення 12.10.2021)
11. Kärkkäinen E. Epistemic Stance in English Conversation: A description of its interactional functions, with a focus on I think. John Benjamins Publishing Co. 2003. 207 p.
12. McEnery T., Xiao R., Tono Y. *Corpus-Based Language Studies*. London: Routledge, 2006. 265 p.
13. O’Keeffe A., & Walsh S. Applying corpus linguistics and conversation analysis in the investigation of small group teaching in higher education. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2012. 8(1). P. 159–181.
14. Webster’s dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/know> (дата звернення 14.10.2021)
15. Lawrence D.H. The shadow in the rose garden. URL: <https://americanliterature.com/author/d-h-lawrence/short-story/the-shadow-in-the-rose-garden> (дата звернення 14.10.2021)
16. Lawrence D.H. Daughters of the vicar. URL: <https://bbooks.info/viewmore/daughters-of-the-vicar> (дата звернення 14.10.2021)

Viktoriia Shubko, post-graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

CORPUS ANALYSIS OF THE SUBJECT'S EPISTEMIC POSITION IN ENGLISH DIALOGICAL DISCOURSE

The given article is devoted to highlighting the functions of the epistemic verb to know as a marker of the self-position of the subject in the artistic dialogical discourse on the material of the works by D.H. Lawrence. The epistemic

self-position reflects the subject's knowledge of the world, his worldview, his points of view and his beliefs. It refers to the speaker's knowledge of the subject of speech, the degree of confidence in expression. Modern corpus-oriented studies of discourse are performed in three directions, namely, textual (study of the choice of language units, meanings and models in texts); critical (combination of critical discourse analysis and system functional linguistics); contextual (taking into account situational factors of communication, involvement of the theory of speech acts and pragmatics). Due to the explanatory inflexibility of the existing electronic corpora of the English language, that is the impossibility of a complete analysis of the presented contexts, our own corpus of texts was created to study the epistemic position of a subject in English dialogic discourse. It has been illustrated by the example of the works by David Herbert Lawrence, one of the key English writers of the early twentieth century. We have singled out and framed the contexts of the use of epistemic verbs (such as, know, think, seem, believe, understand, suppose, guess, expect, hope). The selected contexts of the use of epistemic verbs in artistic dialogic discourse will be analyzed in semantic and pragmatic aspects, namely – the meaning of the studied epistemic markers, such as reliability, faith, confidence, etc., and their pragmatic usage to express strategies and tactics of I-concept. The perspective of this study is a detailed analysis of the semantic and pragmatic features of epistemic markers in artistic discourse.

Keywords: *discourse, epistemic position, epistemic markers, corpus analysis.*

REFERENCES

1. Alpatov, V.M. (2015). Chto i kak izuchaet jazykoznanie? *Voprosy jazykoznanija*. № 1, 7–21.
2. Beljaeva, L.N., Chernjavskaja, V.E. (2016). Dokazatel'naja lingvistika: metod v kognitivnoj paradigme. *Voprosy kognitivnoj lingvistiki*. № 3, 77–84.
3. Kalinin, S.S. (2017). *Ob ideale celostnogo znanija v lingvisticheskoj jepistemologii*. URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/60021/1/lo_15.pdf
4. Kuharenko, V.A. (2002). *Interpretacija teksta*. Odessa: Latstar.
5. Men'shikova, A.A. (2017). Jepistemologicheskie faktory ontologii nauki. *Gumanitarnye nauchnye issledovanija*. № 9. URL: <https://human.snauka.ru/2017/09/24434>
6. Aarts, J. (2002). Review of Corpus Linguistics at Work. *International Journal of Corpus Linguistics*. 7 (1), 118–123.
7. Biber, D. (2006a) 'Stance in spoken and written university registers. *Journal of English for Academic Purposes*, 5, 97–116.
8. Dijk, T.A. (2008). *Discourse and Context: a Socio-Cognitive Approach*. Cambridge University Press.

9. Flowerdew, L. (2012). Corpus-based discourse analysis. *The Routledge handbook of discourse analysis*. London: Routledge, 174-187.

10. Gray B., Biber D. (2012) Current Conceptions of Stance. In: Hyland K., Guinda C.S. (eds) *Stance and Voice in Written Academic Genres*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137030825_2.

11. Kärkkäinen, E. (2003). Epistemic Stance in English Conversation: A description of its interactional functions, with a focus on I think. John Benjamins Publishing Co.

12. McEnery, T., Xiao R., Tono, Y. (2006). *Corpus-Based Language Studies*. London: Routledge.

13. O’Keeffe, A., & Walsh, S. (2012). Applying corpus linguistics and conversation analysis in the investigation of small group teaching in higher education. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 8(1): 159–181.

14. *Webster’s dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/know>.

15. Lawrence, D.H. *The shadow in the rose garden*. URL: <https://americanliterature.com/author/d-h-lawrence/short-story/the-shadow-in-the-rose-garden>.

16. Lawrence D.H. *Daughters of the vicar*. URL: <https://bbooks.info/viewmore/daughters-of-the-vicar>.

Дата надходження до редакції – 10.11.2021

Дата затвердження редакцією – 21.11.2021

Су Хюн КІМ, стажист
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛІНГВІСТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті простежено за основними напрямками вивчення української лінгвістичної термінології. Розподіл праць за тематикою й методами, а саме специфікою вивчення фонетичної, граматичної, морфологічної, синтаксичної термінології дають змогу зрозуміти процеси розвитку українського термінознавства.

Ключові слова: лінгвістична термінологія, українське мовознавство, термінознавство, термін, терміносистема, українська мова.

У цій статті подаємо огляд мовознавчих праць українських науковців, у яких розглянуто лінгвістичну термінологію від ХХ до початку ХХІ ст.

Як зазначає Є. Голованова, лінгвістичний термін – «це реалізація механізмів розпізнавання в певній галузі знань або діяльності, вираження структур спеціальних знань» [2, с.23]. Л. Алексеева і С. Мішланова розглядали термін як мовний знак і визначали семантику терміна як засіб словесного вираження конкретного знання, що відображає певний етап сприйняття і розпізнавання [1].

В українському мовознавстві вивчаються внутрішні та міжсистемні семантичні зв'язки термінів, їхні особливі відношення до загальноживаних форм, формування та історичний розвиток лінгвістичної термінології, походження та функціонування, системно-структурну організацію та окремі підрозділи лінгвістичних термінів. Зокрема активізувалися дослідження різних структурно-семантичних та функціональних особливостей, що фігурують у досліджуваній терміносистемі, наприкінці ХХ ст.

Історичне термінознавство, за словами Л. Туровської, – це «розділ термінознавства, що вивчає формування та становлення галузевих терміносистем у їх історичному розвитку, етимологію терміна, його еволюцію» [9, с. 67]. Отож, можемо стверджувати,

що термінознавство належить до актуальних ділянок мовознавства, особливо історичне термінознавство.

Об'єктом статті є дисертаційні роботи науковців ХХ до початку ХХІ ст. Предметом – методи й предметні поля з історії лінгвістичної термінології та її підсистем. Мета пропонованого дослідження – скласифікувати роботи з лінгвістичної термінології української мови за онтологічним та методологічним критерієм. Це дасть змогу показати, які ділянки терміносистем опинилися поза інтересами мовознавців і потребують вивчення. Джерелами огляду робіт про функціонування лінгвістичної термінології є монографічні праці.

Ми можемо розподілити всі наукові роботи про лінгвістичну термінологію за різними етапами мови на кілька груп:

1) праці, які вперше оглядово розглянули граматичну термінологію; 2) праці про історію фонетичної термінології; 3) дослідження морфологічної термінології; 4) дослідження термінології як складника лексичної підсистеми; 5) дослідження термінології синтаксису; 6) праці, у яких спеціально розглянуто лінгвістичні терміни у за територіальним принципом або у працях певних науковців чи громадських діячів; 7) інші праці.

До першої групи належить наукові дослідження: І. Огієнко, Н. Москаленко, В. Захарчин, О. Медведь, С. Полюги.

Першопочатки граматичної лінгвістичної термінології розглянуто в словнику Івана Огієнка «Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її» (1908). Учений намагався пояснити періодизацію українських граматичних термінів, підкреслити, що граматичні терміни мають невід'ємну значимість як суттєва основа для розвитку граматичної науки.

Також вивчала граматичні терміни Н. Москаленко. У своєму дослідженні «Нарис історії української граматичної термінології» (1959) вона розглянула синтаксичні терміни як складник граматичної терміносистеми. Тут уперше була зроблена спроба розробити чіткі категорії для характеристики термінів за періодами. Дослідниця проаналізувала переваги та недоліки конкретних термінологічних одиниць з погляду системності словотворення. На думку автора, остаточне формування синтаксичної термінології датується 30-ми роками минулого століття (тобто ХХ ст.).

1995 року В. Захарчин захистила дисертацію «Українська мовознавча термінологія кінця ХІХ – початку ХХ століття». Дослідниця

приділила велику увагу чинникам, що вплинули на подальший розвиток лінгвістичної термінології, і також розглянула співвідношення між національним та інтернаціональним складниками в системі лінгвістичної термінології. Вона виокремила термінологію морфемну, морфологічну, синтаксичну, пунктуаційну, словотвірну та фонетичну. Авторка звернула увагу на проблему чинників розвитку і проаналізувала періодизацію розвитку мовознавчої термінології української, спираючись на праці І. Огієнка, у якій виділяє три періоди в її формуванні в цей час: 1) до 50-их років XIX ст.; 2) 50-60-і роки; 3) з 1889 року до першого десятиліття XX ст. [4, с. 14]. У роботі застосовано методи описово-динамічний, синхронних зрізів і кількісного аналізу.

О. Медведь у своїй дисертації «Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан)» (2001) систематизувала та розширювала теоретичні основи термінології аналізу граматичних термінів. З діахронічного та синхронного аспекту вона звернула увагу на граматичну термінологію української мови, та проаналізувала процес її заповнення кількісних та якісних структур. У роботі запропоновано типологію варіантності в граматичній термінології: орфографічній, словотвірній, синтаксичній. Також науковець розробляла новий поділ на сім періодів розвитку історичної граматичної термінології, що постала як цілісний, послідовний процес розвитку й перетворення термінології в терміносистему:

1. XII–XIV ст. – допонятійний період історії розвитку УГТ, терміни, уживані в цей час, не застосовувались як засіб наукового пізнання граматичного ладу української мови;

2. XV – перша половина XIX ст. – адаптаційно-понятійний період в історії УГТ, пізнання граматичного ладу української мови відбувалось опосередковано, за допомогою понять, розроблених під час опрацювання інших мов. Залежно від того, на матеріалі яких саме мов опрацьовувалися ці поняття, у межах зазначеного періоду виділено два підперіоди: а) XV – перша половина XVII ст. – етап, коли для пізнання граматичного ладу української мови застосовувалися поняття грецького мовознавства; б) 1643 – перша половина XIX ст. – період, коли структура української мови опрацьовувалася за допомогою понять латинського, німецького, польського, російського мовознавства;

3. Друга половина XIX – початок XX ст. – емпіричний етап початкового наукового опрацювання граматики української мови спеціально створюваними поняттями;

4. 20-і – початок 50-х років ХХ ст. – емпірико-теоретичний період розвитку УГТ, час появи перших теоретичних граматичних термінів;

5. Друга половина 50-х – початок 80-х рр. ХХ ст.- період повного накопичення емпіричного матеріалу в галузі граматики української мови;

6. Друга половина 80-х – 90-і роки ХХ ст. – етап створення наукової теорії граматики української мови, організація певної частини УГТ в терміносистему [7, с. 11]

У своєму дослідженні С. Полюга «Греко-римська традиція у становленні української граматичної термінології (на матеріалі морфології)» (2013) науковець надає всебічний аналіз досягнень стародавніх лінгвістів та давніх мовних традицій та тенденцій. Вчена вивчала та аналізувала наукові досягнення давньогрецьких та римських граматиків, а також українських стародавніх мовознавців у контексті формування української граматичної системи. Вчена зазначала, що «українські терміни мають семантичну залежність від грецького джерела, наприклад: *стан, спосіб, наказовий*. Слова *майбутній, особа* тощо існують як в античних, так і в українських термінах. Деякі терміни, що походять від латинських елементів, такі: *activum – активний, passivum – пасивний, infinitivus – інфінітив*. Однак існують також конкретні українські терміни, які не мають нічого спільного зі старовинними текстами: *умовний, дійсний (спосіб), теперішній (час), дієвідміна, дієприкметник*» [10, с. 13]. Крім того, було досліджено і виявлено унікальність та основні тенденції розвитку української морфологічної термінологічної системи. С. Полюга виявила, що «серед морфологічних термінів української мови лексичні одиниці можна поділити на дві групи за структурою утворення. Перші з них – термінологія (*іменник, займенник, числівник, дієслово, відмінювання, дієприкметник, відмінок*), яка використовується лише в значенні спеціалізованих термінів. Іншою групою є загальноновживані терміновані слова (*під, число, особа, час, спосіб, стан*)» [10, с. 14].

У роботі застосовано методи: описовий, порівняльно-історичний, зіставний, компонентний аналіз і метод кількісних підрахунків.

До другої групи належить дисертація Г. Циганок. Дослідниця в праці «Розвиток української фонетичної термінології ХХ-початку ХХІ ст.» (2017) провела комплексне дослідження розвитку, функ-

ціонування і кодифікації українських фонетичних термінів в ХХ – початку ХХІ століть, а також всебічно вивчила якісний і кількісний склад підсистеми фонетичної термінології. У дослідженні також з'ясовано ієрархію структурно-семантичних та формально-граматичних відношень у фонетичних термінах. За словами автора, «Ієрархієзована підсистема УФТ зв'язана гіперо-гіпонімічними співвідношеннями в класах та підкласах тематичних об'єднань досліджуваних термінів; у ній дотримані відношення опозиційної кореляції, синонімії, спорадично – омонімії, полісемії, збережені явища структурно-граматичної і морфологічної варіантності» [13, с. 18]. Авторка представляє шляхи та методи формування української фонетичної термінології у зв'язку з кодифікацією понять та категорій фонетики в лінгвістиці: «Основним способом творення фонетичних однослівних термінів є морфологічний (афіксальний, основоскладання, словоскладання), найбільш чинний у 20-60-х рр. ХХ ст.» [13, с. 18]. Науковиця застосувала зіставний, описовий методи, а також методи лінгвістичного спостереження, діахронно-синхронного аналізу, словотвірного аналізу.

До третьої групи належить дисертація І. Ярошевич. Дослідженню граматичних понять у етапі морфології української мови ХХ – початку ХХІ ст. присвячено дисертацію «Українська морфологічна термінологія ХХ – початку ХХІ ст.» (К., 2008) І. Ярошевич. У праці описано такі характеристики, як варіантність, синонімія, антонімія, багатозначність, омонімія – семантичні процеси, що супроводжують розвиток системи морфологічної термінології. Також було показано, що ці події відбуваються, зокрема, в моделях взаємозв'язку (співвідношеннях) між питомими українськими термінами та запозиченнями. Відстежуючи динаміку формування морфологічних підсистем з ХVІ ст. до наших днів, вчена виявила зміни якісних і кількісних характеристик морфологічної термінології у зв'язку з розвитком лінгвістичних досліджень. У випрацюванні, становленні та кодифікації української морфологічної термінології ХХ – початку ХХІ ст. дослідниця виокремила такі основні етапи: 1) початок ХХ ст. – 20-ті роки – період, що продовжував загальні традиції національного термінотворення 2-ої половини – кінця ХІХ ст.; 2) 30-ті – початок 50-их років – період, пов'язаний із репресивними заходами щодо діяльності українських мовознавців, поступове припинення термінологічної діяльності в наукових осередках України, тенденційний етап зростання питомо української термінології; 3) кінець

50-их – початок 60-их років – відновлення термінологічної діяльності в наукових осередках України. У цей період граматичні терміни (а в їхньому складі і морфологічні) стають об'єктом систематизованого опису і наукового дослідження; 4) 60-ті – 70-ті роки – період, позначений зосередженням уваги мовознавців на важливих теоретичних проблемах граматики, на системному описові граматичної (а отже, і морфологічної) структури мови; 5) 80-ті роки – для цього етапу характерне суттєве розширення поняттєвого змісту морфологічної термінології за рахунок появи нових напрямків у лінгвістиці та залучення до поняттєвого апарату термінів, запозичених із зарубіжної лінгвістики; 6) 90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст. – етап національного відродження та функціонування української мови як державної у всіх сферах суспільного життя країни; відновлення національної ідентичності окремих морфологічних термінів, подальша розбудова понять морфологічної системи і відповідної термінології [17, с. 9]. Для аналізу використовувалася давньослов'янська граMATика XVI–XVII ст., що розглядається в контексті українського мовознавства. У праці використано такі методи: описовий, лінгвістичного спостереження, діакронно-синхронний метод та метод зіставного аналізу.

До лексикологічної (четвертої) групи належать наукові роботи Л. Рогач, Д. Якимович-Чапран, Н. Ляшук. Л. Рогач у своєму кандидатському дослідженні "Семантична основа лінгвістичних термінів в українській та англійській мовах" (К., 2000) вперше застосувала формалізований підхід до лексико-семантичного аналізу лінгвістичних термінів української та англійської мови. У цій роботі здійснено зіставне дослідження термінів української та англійської термінології в загальному мовознавстві. На думку дослідниці, вивчаючи семантику лінгвістичних термінів із соціолінгвістичного погляду, можна встановити вплив позамовних факторів на терміни і семантичні явища синонімії, антонімії та полісемії. За словами вченої, спільними рисами семантичного простору досліджуваних лінгвістичних термінів української та англійської мов вважаємо тісний зв'язок семантики лінгвістичних термінів високого ступеня полісемії з семантикою загальноновживаних слів, а також утворення мовно-семантичними лінгвістичними одиницями самостійної, незалежної від впливу загальноновживаної лексики, термінологічної підсистеми. Відмінність між двома мовами полягає в ролі міжсистемної термінологічної полісемії, яка в українській мові з особливою силою про-

являється у словах високого рівня полісемії, а в англійській – характеризує одиниці середнього рівня [10, с. 19].

Д. Якимович-Чапран у 2009 році захистила дисертацію «Лексика на позначенні наукових понять з мовознавства у пам'ятках української мови XVI–XVII століть» (Л., 2009). Дослідниця здійснила вичерпний лексико-семантичний, етимологічний та структурно-граматичний аналіз назв наукових понять у мовознавстві та вибраних слів і словосполучень із різножанрових джерел. Тут було уточнено зміст та структуру поняттєвого апарату, створених граматики у певний період, та досліджено рівень його системної композиції. На думку авторки, у XVI–XVII ст. створення мовознавчої лексики української мови відбувалося такими способами: «семантичний; морфологічний, а також морфолого-синтаксичний та лексико-синтаксичний; синтаксичний; калькування та пряме запозичення [16, с. 12]. У дослідженнях запропоновано для спеціальної лексики ранніх історичних періодів використовувати термін *лексема* для позначення наукового поняття, а сукупність наукових лексем іменувати назвами *лексика* для позначення наукових понять або *термінологічна лексика* [16, с. 18]. Методами дослідження є описовий, порівняльно-історичний, синхронний зріз, метод компонентного аналізу, прийоми кількісного аналізу.

У своїй роботі Н. Ляшук проаналізувала «Лексичну та концептуальну багатозначність лінгвістичної термінології в українській мові (К., 2014). Вона систематизувала свій підхід до класифікації шляхом переважного аналізу теоретичних та лексикографічних праць українських мовознавців з проблематики функції та фіксації лінгвістичних термінів. Дослідниця виявила, що в сучасній лінгвістиці є три погляди на однозначність/багатозначність термінів: «1) однозначність – це основана/обов'язкова ознака терміна; 2) основна/бажана вимога до терміна, тенденція; 3) характеристика, що виявляє себе лише на певному етапі семантичного розвитку терміна». У роботі вченої схарактеризовані лексична та концептуальна неоднозначність та неоднорідність значення лінгвістичних термінів: «Багатозначність – типове й скандальне явище лінгвістичної термінології. Лінгвісти використовують різноманітні терміни для його позначення, кращим з яких є *лексична (загальна) багатозначність* або *полісемія* і *концептуальна багатозначність*. Зазначені терміни та відповідні явища, які вони позначають, співвідносяться з термі-

нами лексична та концептуальна неоднорідність значення (*амбісе-мія*)» [6, с. 16]. Також розмежовано лексичну та концептуальну багатозначність, лексичну і концептуальну неоднорідності значення лінгвістичних термінів. У праці використано описовий метод, метод спостереження, методи системного аналізу і кількісного підрахунку.

До п'ятої групи належить дисертація Ю. Чернобров. Ю. Чернобров розглядала в своєму дослідженні «Формування синтаксичної термінології в українському мовознавстві XIX – I пол. XX ст.» (2017) статус розвитку українських синтаксичних термінів у потоці історичної термінології. Чернобров уперше провела діахронічний аналіз синтаксичних термінів в ономастологічних та семантичних категоріях. Як зазначає вчена, історія українських синтаксичних термінів – це також історія українських граматичних здобутків, які є відображенням окремих термінотворчостей [14, с. 17]. На етапі другої половини XIX до 20-х років XX ст. синтаксичних термінів в українській мові дослідниця простежила за тенденціями й явищами синонімії (*використання кількох термінів для позначення одного поняття*); омонімії (*використання одного терміна для позначення іншого поняття*); okazіонального термінотворчості (*відхід від традиції і створення авторських термінів*) [14, с. 19]. Ю. Чернобров приділила значну увагу поняттям історичного «паспорта» синтаксичного термінів, «який є результатом вивчення джерельної бази, сприяє узагальненню відомостей про джерело, час фіксації та регіональне поширення певного терміна» [14, с. 11].

До шостої групи належать наукові праці таких авторів: Є. Регушевський, В. Деркач, В. Чикут, О. Кацімон. Це академічні роботи, у яких проаналізовано терміни певних учених чи громадських діячів або вживання їх у конкретних регіонах.

Першим був захист дисертації на тему «Мовознавча термінологія І. Я. Франка у світлі його лінгвістичних поглядів» професором Є. Регушевським у 1963 р.

В. Деркач досліджувала «Філософські терміни М. П. Драгоманова в українській науковій термінологічній системі кінця XIX – початку XX століть» (К., 1999)». Вчена розглядала статті М. Драгоманова, дослідження та літературні рецензії 1870–1890-их років, зосереджуючись на термінах у царині фольклору та мовознавства. Науковець надає понад 1000 вивчених термінів та одиниць номенклатури під назвою «Словник філологічних термінів М. Драгоманова», відображаючи при

цьому функціональні та тематичні угруповання термінів, генетичне та структурне розмаїття. У підрозділі другого розділу «Лексико-генетична та структурна характеристика лінгвістичних термінів» вчена класифікувала типи лінгвістичних термінів відповідно до їх походження: а) терміни, запозичені з давньогрецької, латинської та французької мов, тобто терміни-інтернаціоналізм (*етимологія, філолог, тон, стиль, лінгвістика*); б) російсько-українські спільні терміни (*язик, буквар, говор, громадянка*); в) власне українські терміни (*мова, вимова, словник, правопис*); г) термінологічні словосполучення змішаного типу із перевагою іменниково-прикметникових (*доктринерство язикове, мова поетична, філологічні дані*) [3, с. 12]. Авторка вказала, що М. Драгоманов використовував фонетичні та морфологічні – лінгвістичні терміни, що відображали норми тодішньої української літературної мови другої половини XIX ст. У роботі як основний використовується описовий метод, допоміжними є методи синхронних зрізів та статистичний.

В. Чикут у своїй роботі «Наукові здобутки І. А. Панькевича та їх вплив на розвиток галузі української мови» (Ужгород, 2008) акцентувала увагу на наукових досягненнях мовознавця та громадського діяча І. Панькевича. Її дослідження пропонує всебічний аналіз внеску І. Панькевича в розвиток українського граматичного мислення, правопису, лексикології та діалектології, ономастики. У четвертому підрозділі третього розділу під назвою «Особливості термінології у граматиках І. Панькевича» В. Чикут пояснює його граматичну термінологію. Науковиця виявила, що І. Панькевич уживав українські терміни замість їхніх російських відповідників, які б не утруднювали місцевим мешканцям навчання. Наприклад: *именники (имена существительныя), приложники (имена прилагательныя), займенники (мѣстоименія), числѳвники (имена числительныя), дѳєслова (глаголы), прислѳвники (нарѳчія), приименники (предлоги), злучники (союзы), оклики (междометія)* [15, с. 11]. За словами авторки, І. Панькевич працював над запровадженням єдиної правописної системи на сході та заході України (1927), і на початку XX ст. у виданні «Української загальної енциклопедії» вивчено досягнення вченого з вирішення проблеми закарпатської мови. У роботі застосовано описовий метод, використано прийоми культурно-історичного, біографічного, реферативного методу, арифметичних підрахунків.

Також досягла дослідницьких досягнень з акцентом на певній галузі О. Кацімон. Вона написала дисертацію «Теоретичні та прак-

тичні аспекти діяльності українських мовознавців на Буковині кінця XIX – початку XX століть» (Чернівці, 2010). Проведено комплексний аналіз культурної та наукової спадщини українських мовознавців та педагогів: С. Смаль-Стоцького, О. Поповича, З. Кузеля, Ю. Кобилянського, В. Сімовича, О. Маковея та В. Кміцикевича. У рамках важливої діяльності буковинських мовознавців на всьому українському мовному просторі, включаючи Галичину, Буковину, Наддніпрянщину та інші, вони прийняли нормативну модель усного та писемного мовлення, засновану на загальнонаціональних тенденціях розвитку тодішньої української літературної мови. У цій роботі О. Кацімон висловлює думку, що граматика української мови та принципи правопису були встановлені завдяки роботі буковинських мовознавців. В її дисертації було класифіковано такі групи внаслідок порівняння термінів, що використовуються в роботах, як у «Руській граматиці» (1893), «Граматиці руської мови» (1914) С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера, у граматиках О. Огоновського «Граматика руского языка для шкѣль середныхъ» (1889), Є. Тимченка «Українська граматика» (1907), В. Сімовича «Грамматика української мови» (1921): «1) терміни, що вживаються в усіх зазначених граматиках української мови і в сучасних підручниках (*наголос, склад, повноголосся, тверді звуки; іменник, числівник, прислівник, прийменник, імена (іменники) власні, імена (іменники) збірні, головне речення, підмет, присудок та ін.*); 2) терміни, що їх С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер перейняли з граматики О. Огоновського, проте не вживані в сучасному українському мовознавстві (*наросток, пень слова, зложене “основоскладання”, складня “синтаксис”, імена матерій “речовинні іменники”, мужеский рід “чоловічий рід”, будучність “майбутній час”, зложене реченє “складне речення”, предмет “додаток” та ін.*); 3) терміни, утворені С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером й уперше використані в граматиці 1893 р., згодом підтримані граматикою В. Сімовича, проте тепер не вживані (*визвук, назвук, перезвук, безголосі шелестівки “глухі приголосні”, голосові шелестівки “дзвінки приголосні”, злучник “сполучник”, оклик “вигук”, імена татункові “загальні назви”, назви відмінків за порядком (перший відмінок “називний”, другий в. “родовий”, ... н’ятий в. “кличний”...; дісіменник “інфінітив”, помічні дієслова “допоміжні дієслова”, прямий спосіб дієслова “дійсний спосіб”, стан підметний “активний стан”, стан пред-*

метний “пасивний стан”, злучка “дієслівна зв’язка”, побічне речення “підрядне”, *придаток прислівниковий* “обставина”, *придаток прикметниковий* “означення”; *запинка* “кома” та ін.); 4) терміновотвори С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера, уперше використані в граматиці 1893 р. та активно вживані в сучасному українському мовознавстві характеристики способу творення звуків: *дрижачий, придихові, проривні; прикметник, збірні числівники, порядкові числівники, відмінок, однина, множина, дієприкметник, дієприслівник, способів дієслова, стан дієслова, відміна (дієвідміна) дієслів, dokonаний / недоконаний вид дієслова* та ін.)» [5, с. 10]. Основні методи, використані в дослідженні – описовий, зіставний, компонентного та контекстуального аналізу [5, с. 10].

До останньої групи належать праці Н. Овчаренко, С. Дерби, З. Куньч, О. Масликової, О. Жирик, І. Кочан, Л. Томіленко й ін.

Було захищено такі дисертації: З. Куньч «Становлення і розвиток української риторичної термінології» (1997), Н. Овчаренко «Сучасна українська термінологія: семантика і прагматика» (2001), О. Масликова «Філологічна термінологія Михайла Грушевського» (2002), С. Дерба «Українська термінологія в галузі прикладної (комп’ютерної) лінгвістики (логіко-лінгвістичний аналіз)» (2014). Частково присвячені лінгвістичній термінології такі дисертації: О. Жирик «Стилістична транспозиція термінологічної лексики в сучасній українській мові (кодифікаційний аспект)» (2006), І. Кочан «Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові» (2006), Н. Лужецька «Терміни-політоніми в націєсофському дискурсі Івана Франка: лексикографічний та комунікативно-прагматичний аспекти» (2014). Також 2010 року Л. Томіленко здійснила наукове дослідження з теми «Галузева термінологія в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови (лексико-семантичний та словотвірний аспекти)».

Попри значний інтерес до опису й систематизації складу й окремих ознак лінгвістичних терміносистем, ми бачимо, що українська термінологія діяхронної лінгвістики не привертала увагу мовознавців. З усіх попередніх здобутків українського термінознавства випливає, що ця ділянка наукової мови конче потребує вивчення. Тому наше завдання бачимо в тому, щоб встановити її першоджерела, укласти чітку періодизацію у єдину систему і поступово заповнити незаповнені лакуни.

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алексеева Л. М., Мишланова С. Л.* Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа. Пермь, 2002. 200 с.
2. *Голованова Е. И.* Лингвистическая интерпретация термина: когнитивно-коммуникативный подход. *Известия Уральского государственного университета.* 2004. № 33. С. 18-25.
3. *Деркач В. В.* Філософські терміни М. П. Драгоманова в українській науковій термінологічній системі кінця ХІХ – початку ХХ століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук / В. В. Деркач. Київ, 1999. 15 с.
4. *Захарчин В. В.* Українська мовознавча термінологія кінця ХІХ – початку ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т української мови НАН України. К., 1995. 26 с.
5. *Кацімон О. А.* Теоретичні і практичні аспекти діяльності українських мовознавців на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. А. Кацімон. Чернівці, 2010. 23 с.
6. *Ляшук Н. А.* Лексична та концептуальна багатозначність лінгвістичної термінології в українській мові [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ляшук Наталя Альбертівна ; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2014. 20 с.
7. *Медведь О. В.* Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2001. 17 с.
8. *Москаленко Н. А.* Нарис історії української граматичної термінології. К.: «Радян. школа», 1959. 224 с.
9. *Огієнко І. І.* Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її. К.: Друк. 1-ої Київ. друк. спілки, 1908. 79 с.
10. *Полюга С. М.* Греко-римська традиція у становленні української граматичної термінології (на матеріалі морфології) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / Полюга Світлана Михайлівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. К., 2013. 18 с.
11. *Рогач Л. В.* Семантична основа лінгвістичних термінів в українській та англійській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. В. Рогач. К., 2000. 11 с.
12. *Туровська Л. В.* Історичне термінознавство в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Українська мова.* 2012. № 2. С. 67–79.
13. *Циганок Г. М.* Розвиток української фонетичної термінології ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Циганок Ганна Миколаївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 20 с.
14. *Чернобров Ю. А.* Формування синтаксичної термінології в українському мовознавстві ХІХ – І пол. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол.

наук : 10.02.01 / Чернобров Юлія Анатоліївна ; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2017. 20 с.

15. *Чикут В. Й.* Наукові досягнення І. А. Панькевича і їх вплив на розвиток українознавчих лінгвістичних галузей : автореф. дис. ... канд. філол. наук / В. Й. Чикут. Ужгород, 2008. 11 с.

16. *Якимович-Чапран Д. Б.* Лексика на позначення наукових понять з мовознавства у пам'ятках української мови XVI–XVII ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Д. Б. Якимович-Чапран. Л., 2009. 15 с.

17. *Ярошевич І. А.* Українська морфологічна термінологія XX – початку XXI ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т української мови НАН України. К., 2008. 20 с.

Su Hyun KIM, trainee

Taras Shevchenko National University of Kyiv

LINGUISTIC TERMINOLOGY AS AN OBJECT OF RESEARCH IN UKRAINIAN TERMINOLOGY

In Ukrainian linguistics, there have been various studies of special relationships to the individual subdivisions of linguistic terminology; the internal and inter-systemic semantic connections of terms, their special relations to commonly used forms, the formation and historical development of linguistic terminology, their origin and function, and the organization of systematic structures. More particularly, in the late 20th century, the study of various structural-semantic and functional features that appear in the study of Ukrainian terminology was intensified. Therefore, terminology will refer to the actual areas of linguistics, especially historical terminology.

This article will provide an overview of the linguistic works of several Ukrainian scholars, including V. V. Derkach, O. A. Katsimon, N. A. Lyashuk, O. V. Medved, N. A. Moskalenko, L. V. Rohach, L. V. Turovska, H. M. Tsyhanok, Yu. A. Chernobrov, V. Y. Chykut, D. B. Yakymovych-Chapran, I. A. Yaroshevych, V. V. Zakharchyn, I. I. Ohiyenko, S. M. Polyuha, whose works consider the linguistic terminology from the 20th to the beginning of the 21st century. The object is to give a dissertation of scientists of the 20th to the beginning of the 21st century and to analyze the subjects and the methods of these scholars' works. This study looks at the impact of the work of these scholars and highlights their influence on the development of Ukrainian linguistics over the years. This is done through a categorization of the linguistic systems that these many of these scholars took interest in, as well as those that they did not, but may have overlooked.

Some more detailed classification criteria are presented, including phonetical, grammatical, morphological, and syntactic terminological vocabularies and groups of terminologies that are used in the writings of specific scholars

or in specific territories. This allows us to observe the development of Ukrainian terminology from various angles.

Keywords: linguistic terminology, Ukrainian linguistics, terminology, terms-systems, term, Ukrainian, History of Ukrainian language.

REFERENCES

1. Alekseyeva L. M., Mishlanova S. L. (2002). Meditsynskiy diskurs: teoreticheskiye osnovy i printsipy analiza [Medical discourse: theoretical foundations and principles of analysis].

2. Golovanova Ye. I. (2004). Lingvisticheskaya interpretatsiya termina: kognitivno-kommunikativnyy podkhod [Linguistic interpretation of the term: cognitive-communicative approach].

3. Derkach, V. V. (1999). Filozofsk'i terminy M. P. Drahomanova v ukrayins'kiy naukoviy terminolohichniy systemi kintsya XIX – pochatku XX stolit [Philosophical terms of M. P. Drahomanov in the Ukrainian scientific terminological system of the end of XIX – the beginning of XX centuries]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Zakharchyn, V. V. (1995). Ukrayins'ka movoznavcha terminolohiya kintsya XIX – pochatku XX stolittya [Ukrainian linguistic terminology of the end of the XIX – the beginning of the XX century]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Inst. of Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

5. Katsimon, O. A. (2010). Teoretychni i praktychni aspekty diyal'nosti ukrayins'kykh movoznavtsiv na Bukovyni v kintsy XIX – na pochatku XX st. [Theoretical and practical aspects of the activity of Ukrainian linguists in Bukovyna in the late XIX – early XX centuries]. *Candidate's thesis*. Chernivtsi [in Ukrainian].

6. Lyashuk, N. A. (2014). Leksychna ta kontseptual'na bahatoznachnist' linhvistychnoyi terminolohiyi v ukrayins'kiy movi [Lexical and conceptual ambiguity of linguistic terminology in the Ukrainian language]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Inst. of Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

7. Medved, O. V. (2001). Ukrayins'ka hramatychna terminosystema (istoriya ta suchasnyy stan) [Ukrainian grammatical terminology (history and current state)]. *Candidate's thesis*. Kharkiv: VN Karazin National University of Kharkiv [in Ukrainian].

8. Moskalenko, N. A. (1959). Narys istoriyi ukrayins'koyi hramatychnoyi terminolohiyi. [Essay on the history of Ukrainian grammatical terminology]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Soviet school [in Ukrainian].

9. Ohiyenko, I. I. (1908). Ukrayins'ka hramatychna terminol'ohiya: Istorichnyy slovnyk ukrayins'koyi hramatychnoyi terminol'ohiyi z peredmovoyu pro

istoriyu rozvytku yiyi [*Ukrainian grammatical terminology: Historical dictionary of Ukrainian grammatical terminology with a preface about the history of its development*]. Kyiv: Druk. 1-oyi Kyiv. druk. spilky [in Ukrainian].

10. Polyuha, S. M. (2013). Hreko-ryms'ka tradytsiya u stanovlenni ukrayins'koyi hramatychnoyi terminolohiyi (na materialy morfolohiyi) [Greco-Roman tradition in the formation of Ukrainian grammatical terminology (on the material of morphology)]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Taras Shevchenko. nat. univ [in Ukrainian].

11. Rohach, L. V. (2000). Semantychna osnova linhvistychnykh terminiv v ukrayins'kiy ta anhliys'kiy movakh [Semantic basis of linguistic terms in Ukrainian and English languages]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

12. Turovs'ka L. V. (2012) Istorychne terminoznavstvo v Ukrayini kintsya XX – pochatku XXI st. [Historical terminology in Ukraine in the late twentieth – early twentieth century].

13. Tsyhanok, H. M. (2017). Rozvytok ukrayins'koyi fonetychnoyi terminolohiyi XX - pochatku XXI stolittya [Development of Ukrainian phonetic terminology of the XX – beginning of the XXI century]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

14. Chernobrov, YU. A. (2017). Formuvannya syntaksychnoyi terminolohiyi v ukrayins'komu movoznavstvi XIX – I pol. XX st. [Formation of syntactic terminology in Ukrainian linguistics XIX – I half. XX century]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Inst. of Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

15. Chykut, V. Y. (2008). Naukovi dosyahnennya I. A. Pan'kevycha i yikh vplyv na rozvytok ukrayinoznavchykh linhvistychnykh haluzey [Scientific achievements of I. A. Pankevych and their influence on the development of Ukrainian linguistic branches]. *Candidate's thesis*. Uzhhorod [in Ukrainian].

16. Yakymovych-Chapran, D. B. (2009). Leksyka na poznachennya naukovykh ponyat' z movoznavstva u pam'yatkakh ukrayins'koyi movy XVI–XVII st. [Vocabulary for the designation of scientific concepts in linguistics in the monuments of the Ukrainian language of the XVI –XVII centuries] *Candidate's thesis*. L'viv [in Ukrainian].

17. Yaroshevych, I. A. (2008). Ukrayins'ka morfolohichna terminolohiya XX – pochatku XXI st. [Ukrainian morphological terminology of the XX – beginning of the XXI century] *Candidate's thesis*. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції – 25.11.2021

Дата затвердження редакцією – 15.12.2021

Оксана НІКА, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

РАНЬОМОДЕРНИЙ ТЕКСТ І СУЧАСНІ ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Рецензія на книжкове видання: «Богословський трактат Кирила Транквіліона Ставровецького «Зерцало богословії» (Почаїв 1618): Факсимільне видання, транслітерація тексту і наукове дослідження / відп. ред. В. Мойсієнко. Львів: Видавництво УКУ 2021. 616 с. (Серія «Київське християнство», т. 24).

Постать Кирила Транквіліона Ставровецького є відображенням культурних і мовних зв'язків кінця XVI – першої половини XVII ст., а його твори репрезентують нові дискурсивні практики, що зумовлені соціальними запитами цього часу. Він поєднав традицію і новаторство, виклав, за словами Д. Чижевського, першу догматичну систему в українському православному богослів'ї.

Як у його текстах поєднувалися обидві літературні мови – «проста мова» і церковнослов'янська, які комунікативні стратегії та тактики використовував автор, як реалізувалися нові вимоги до текстотворення та модусні категорії, чому ці тексти відображають конвенційність мовного знака – відповіді на ці та інші питання розкривають феномен автора званого стародруку «Зерцало богословії» і визначають перспективи сучасних наукових досліджень.

Вивчення творів богослова, проповідника, викладача братських шкіл, друкаря Кирила Транквіліона Ставровецького мають тривалу історію (В. Перетц, С. Маслов, Д. Чижевський, І. Франко). Останнім часом активізувалися студії, в яких розширюються знання про його писемну спадщину за різними аспектами (Кирило Транквіліон Ставровецький – проповідник Слова Божого. Упоряд. Б. Криси, Д. Сироїд. Львів: В-во УКУ, 2017. 328 с. (Серія «Київське християнство», т. 6; Серія «Львівська медієвістика», вип. 5).

Тексти ранньомодерного автора удоступнені в публікації «Перла многоцѣнного» (1646) і коментарів до нього Г. Трунте (Т. 1–2, 1984–1985), у перекладі «Учительного Євангелія» 1619 року (перекладачі – Б. Криса, Д. Сироїд, Т. Трофименко, 2014).

Рецензоване книжкове видання, відповідальним редактором якого є відомий історик мови В. Мойсієнко, репрезентує надрукований 1618 року в Почаєві богословський трактат «Зерцало богословії» Кирила Транквіліона Ставровецького. Як відомо, це одна з трьох найбільш знаних праць автора, що вийшла друком раніше «Учительного Євангелія» і «Перла многоцѣнного».

Це книжкове видання об'єднує різні підходи, які важливі для вивчення оригіналу, розкриває функціонування української мови ранньомодерної доби, акцентує на науковій концепції Кирила Транквіліона Ставровецького, пізніших перевиданнях його текстів. Тим самим зреалізовано інтердисциплінарність, значно розширено лінгвістичний вектор, розкрито потреби ретельної єдиції оригіналу.

Рецензована книга, яку підготував до друку авторський колектив, складається із чотирьох частин: факсиміле «Зерцала богословії» Кирила Транквіліона Ставровецького (Почаїв, 12 березня 1618), метаграфованого тексту, наукових досліджень про унікальну писемну пам'ятку, покажчика слів і словоформ.

Текст «Зерцала богословії» передано повністю за виданням 1618 року, зокрема присвяту книги панові Лаврентію Дривинському (Древинському). Як відомо, не всі примірники книги містять присвяту цьому волинському чашнику.

Як у присвяті, так і в передмові до чительника, автор «Зерцала богословії» визначає найважливіші теми, які розкриває у трактаті. У передмові він пояснює свій мовний вибір – викладати «простою мовою» і церковнослов'янською, а «не все по просту».

Зручним та науково верифікованим є спосіб передавання оригіналу з метаграфованим текстом до нього. Метаграфування ретельно здійснене за прийнятими в сучасній історичній текстології правилами. У ньому максимально враховано орієнтування на оригінал.

Дослідження про писемну пам'ятку характеризують її в лінгвістичному (В. Мойсієнко, І. Гетка, Г. Наєнко), історичному (М. Кольбух) та теологічному (Т. Шманько) аспектах.

У лінгвістичних студіях опрацьовано мовні норми тексту, системно описано «простомовний», церковнослов'янський і польськомовний складники, проаналізовано наукову лексику, схарактеризовано соціокультурні запити на пізніший друк.

У розділі «Зерцало богослов'ї» Кирила Ставровецького як пам'ятка української писемно-літературної мови початку XVII століття» В. Мойсієнко повно проаналізував пам'ятку в орфографічно-звуковому, акцентуаційному, словозмінному, лексичному аспектах. Дослідник поєднав отримані результати з вже проаналізованими текстами інших авторів, тим самим розкрив загальну мовну ситуацію розгляданого періоду.

Словопоказчик, що містить граматичні коментарі, доцільно використати у процесі укладання історичних словників – тлумачних, частотних, словників-конкордансів та ін. Тезауруси, укладені на текстовій основі, дають можливість працювати з великими обсягами інформації і використовуються для розкриття мовно-літературної динаміки, для лексикографічної роботи, для корпусної лінгвістики та ін.

Практичне значення рецензованого книжкового видання полягає в опрацюванні емпіричного матеріалу, вивчення і систематизація якого здійснюється у підготовці факсимільних і метаграфованих текстів XVII ст., які репрезентують українську писемну культуру.

Тексти, метаграфовані за тими самими принципами, можуть сформулювати/розширити Історичний корпус текстів української мови, відповідні підкорпуси за жанровими ознаками, що є необхідним для міжнародної співпраці, ефективної науководослідницької роботи, професійної діяльності фахівців різних галузей знання, для популяризації української мови та культури в сучасному соціумі.

Для підготовки фахівців це видання матиме значення в навчальній роботі (зокрема, для вивчення дисциплін історико-лінгвістичного циклу в закладах вищої освіти – «Історія української мови», «Історія української літературної мови»). Результати дослідження можуть бути враховані для написання підручників і посібників із дисциплін історичного циклу, а також укладання хрестоматій. У дослідницькій роботі результати цієї праці матимуть значення для науковців та аспірантів, докторантів, які вивча-

ють історію мови, богослів'я, літературу, філософію та міждисциплінарну медієвістику.

З огляду на вищесказане, вважаю, що рецензована книга «Богословський трактат Кирила Транквіліона Ставровецького «Зерцало богословії» (Почаїв 1618)» є реалізацією актуального наукового проєкту, результатом якого є нове осмислення інтердисциплінарного формату писемної пам'ятки та її автора-друкаря ранньомодерної доби.

Oksana NIKA, Dr. habil., Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

**THE EARLY MODERN TEXT AND MODERN
INTERDISCIPLINARY INTERPRETATIONS**

**Publication Review: Theological Treatise of Kyrylo Trankvilion
Stavrovetskyi «Zertsalo Bohoslovii» (Pochaiv 1618): Facsimile
Edition, Transliteration of the Text and Research / Editor in Chief
V. Moisiienko. Lviv: Vydavnytstvo UKU, 2021. 616 p.
(Kyiv Christianity Series, vol. 24)**

Дата надходження до редакції – 05.01.2022
Дата затвердження редакцією – 14.01.2022

Наукове видання

**МОВНІ
І КОНЦЕПТУАЛЬНІ
КАРТИНИ СВІТУ**

Збірник наукових праць

Випуск 2(72)

Редактор *Т. В. Мельник*
Технічний редактор *Ю. О. Куценко*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60×84^{1/16}. Ум. друк. арк. 9,3. Наклад 100. Зам. № 222-10422.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф15.
Підписано до друку 29.08.22

Видавець і виготовлювач
ВПЦ «Київський університет»
Б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua http: vpc.knu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02